

314.924

5
1968

legújabbkori múzeumi közlemények

68

1

2

**LEGÚJABBKORI
MUZEUMI KÖZLEMÉNYEK**

V. évfolyam 1. szám

**NÉPMŰVELÉSI PROPAGANDA IRODA
BUDAPEST 1968**

**MAGYAR
HUMANITÁS AKADEMIA
KÖNYVTÁRA**

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:

dr. Gerelyes Ede	főszerkesztő
dr. Fodor József	szerkesztő
Czigány Béla	Győr
Esti Béla	Magyar Munkásmozgalmi Múzeum
Győrffy Sándor	Magyar Munkásmozgalmi Múzeum
Kapusi Erzsébet	Déri Múzeum, Debrecen
Nemcsik Pál	Borsodnádasd
Tarjányi Sándor	Budapesti Történeti Múzeum
Verő Gábor	Muzeumi Főosztály
dr. Vigh Károly	Magyar Nemzeti Múzeum

MAGYAR MUNKÁSMOZGALMI MÚZEUM
KIADVÁNYA

A MINTAKÉSZÍTŐ SZAKEGYLET MEGALKULÁSA^x

A mintakészítő műhelyek szaporodásával a mintakészítő szakmunkások létszáma is fokozatosan emelkedett. A műhelyekben kialakult kollektívák igyekeztek más műhelyek kollektíváival is felvenni a kapcsolatot, hogy megismerjék egymást, tapasztalatokat szerezzenek más műhelyekből is. Ezek kezdetben csak baráti beszélgetések és összejövetelek voltak, nem tudatosan kialakított megbeszélések. A beszélgetések is általában szakmai irányuak és részben más természetű kérdések megvitatása volt.

Azonban a fokozódó rossz bánásmód, az ugynevezett basáskodás a mesterek részéről - akik majdnem mind külföldiek voltak - a rossz munkakörülmények, a napi 12-14 órás munkaidő mind arra készítette az összejövő szaktársakat, hogy gondolkozzanak azon, miképpen tudnának mindezekon segíteni. Látták, hogy ki vannak téve a gyárosok önkényének, mert a munkást nem védelmezi senki. Ha magasabb bért kérnek, elbocsátják őket, s ha munkanélküliség üti fel a fejét, munkáscsaládokat súllyeszt a nyomor mélyére. Ezek a kiragadott általános indokok és a mintakészítő munkások egyre fokozódó munkás öntudata tette később a munkásösszejöveteleket tudatos megbeszéléssé.

Ezeket kezdetben mindig vasárnap tartották egy előre meghatározott vendéglőben, ahová általában járni szoktak. Ez volt a "Halász" vendéglő, amely a József krt. és a Rákóczi tér sarkán volt.

Ebben a vendéglőben határozták el, hogy önszegélyző egyesület hoznak létre. Ugy gondolták, hogy csekély, összeadott kis pénzükön a bajbajutottakon és rászorultakon jobban tudnak segíteni, ha többen vannak és összetartanak. A segélyezési egyesületen keresztül jobban tudnak a munkaadók önkénye ellen is védekezni. A segítségnyújtás, így nemcsak gazdaságilag jönne létre, hanem munkás szolidaritási alapon is. A "Halász"-vendéglői kis

^x A Legújabbkori Múzeumi Közlemények múlt évi számában a történelmi pályázat két nyertes pályaművének egy-egy részlete megjelent. Az itt közölt anyag a második díjas pályamű részlete.

csoport elhatározta, hogy megalakítja a Mintaasztalosok Szakegyletét. A kis csoportnak az is bátorságot adott, hogy közéjük - külföldről - idekerült szaktársaknak már volt tapasztalatuk a szervezkedés terén és ez bátorította őket.

Ezután kezdődött a nagy munka, olyan szaktársakat kellett meggyőzni a szakegylet jelentőségéről, akik még soha ilyenről nem hallottak. Akik még nem láttak előre, féltek, vagy lekicsinyelték az egész jelentőségét. Pedig az lett volna a jó, ha minél többen belépnek az egyletbe. Ezért a szervezkedő kis csoport csak ideiglenes vezetőséget jelölt ki maguk közül, akik felosztották a műhelyeket, ki hol végzi majd a szervezést és agitációt. Ezeknek a szervezőknek sok gunyt, elutasítást, ellenségeskedést és üldözést kellett elviselniük. Végül is sikerült annyi mintaasztalost beszervezni, hogy meg tudták alakítani a Mintaasztalosok Szakegyletét.

Ezt az alakulást idézzük a Tóth János által 1893-1903-ban szerkesztett könyvből, melynek címe: "Visszapillantás a Budapesti Mintakészítők Szakegyletének alakítására és annak tíz éves működésére."

"A Mintakészítők Szervezete alakulása" /24 oldal/

"Amint immár az eddigiekből láttuk, egy, a korszaknak megfelelő munkásszervezet, a teljes nemzetköziség, valamint valóság- és nyelvköziség jellegével bíró szociáldemokráciával szoros erkölcsi összefüggésben van. Oly körülmények közt szervezetünk alakítása és annak továbbfejlődése sem lehetett szociáldemokratikusmenet; sőt ellenkezőleg, aminek nagyon is örvendtünk."

A szociáldemokrata pártban pedig szervezetünk létrejövetele korszakában csak amugy dult a gyöngéd személyes viszálykodás; ama szenvedélyes pártszemélyeskedés viszont a félig-meddig szociáldemokratikus érzelmi alapítóinkra is terelődött, sőt észrevehető alakot öltött, amennyiben a két pártárvanyalat ki-ki saját pártjára akarta az egyes tagokat megnyerni. Azonban a józan ész legyűrte azokat a gyöngéd szenvedélyeket és emberi gyöngeségeket, legyűrte továbbá az eleinte bár nagyon csekélyen mutakozó haza-

fiui és nemzeti törekvéseket, valamint hiu polgáregyleti élet után vágódókat egyaránt és jobbot nyújtottak egymásnak a szaktársak, amennyiben szervezetünk 1893 december 10-én József krt. és Rákóczi tér sarkán a "Halász"-féle vendéglőben "Harczi szervezet"-té avattatott.

Az alakuló közgyűlés napirendje volt:

1. Az előkészítő bizottság jelentése
2. A tisztviselők és a választmány megválasztása
3. A szakegyletnek haszna és célja
4. Indítványok

A jelenvoltakat az előkészítő bizottság nevében Navarra Antal szaktárs üdvözölte. Korelnöknek: Navarra Antal

Jegyzőnek: Csernyák József

szaktársaink lettek megválasztva.

Az első ponthoz Navarra szólt, ki magyarul és németül a bizottság jelentését tette meg; egyszersmint kimutatást terjesztett a közgyűlés elé, melyből kitűnt, hogy az összes bevételek 96 Forint 80 Krajczárt tettek ki, levonva az összes kiadásokat, melyek 50 Forint és 49 Krajczár volt; maradt tehát az első választmányának átadandó tiszta összeg 46 Forint 31 Kr.

Mind a jelentést, mind a kimutatást, az alakuló közgyűlés tudomásul vette és az előkészítő bizottságnak a fölmentvényt egyhangulag megadta. Tóth János az összes szaktársak nevében az előkészítő bizottságnak működéséért teljes elismerést és köszönetet mondott.

Ugyan-e ponthoz szóltak még: Bergthaller, Maurin és Porizek szaktársak, kik a régen várva-várt óhajuk beteljesedése fölött örömlüket nyilvánították.

Kure Ferenc a brünni szaktársak nevében üdvözölt bennünket, amit az alakuló közgyűlés lelkes köszönettel tudomásul vett.

Roucska József indítványára a választás következőképpen végződött:

I. elnök: Sajóvölgyi János,

II. elnök: Meurin Márton

Pénztárnok: Beluscsák Ferenc

Számvevő: Navarra Antal

Választmányi tagok: Stábl, Piláth, Kovács, Laczkovics, Warzsotka, Moier Vince, Siuda, Piller, Fock, Robl, Müller, Weidner, Mezőfi, Kunst, Gölsinger, Tóth, Semann, Hochwalter, Münzendorfer, Stary, Taubner, Arnold, Beluscsák József és Toskovics.

Póttagok: Ullick, Ricker, Foller, Szopkovics, Jahn és Schnierer
Ellenőrök: Fridrich, Maier Szervácus, Konesny, Zöldimés
Választott bíróság: Posztvai, Korinszky, Eiben Kure és Robl,
Póttag: Tamássy.

A választás után a körelnök Sajóvölgyi elnöknek engedte át az elnökséget. Utóbbi köszönetet mondott a beléje helyezett bizalomért és a megválasztott szaktársakat az átvett tisztségi kötelességük teljesítésére szólítá.

Porizék indítványára az emlékezetes első közgyűlés a napirend 3. és 4. pontját kihagyta."

"Stárk és Prockl, az asztalos szakegylet kiküldöttjei ajánlatára az "Asztalosok Szaklapja" hivatalos egyleti közlönynek ismertett el.

Több tárgy nem lévén, elnök köszönettel rekesztette be a mintakészítőkre nézve forduló pontot képező alakuló közgyűlést."

"Az 1893. évi december hó 22-én megjelent "Asztalosok Szaklapja"-ban ezen közgyűlésnek tudósítása következő sorokkal végződik:

"Igy alakult egy újabb harcos a munkások felszabadításáért és kívánatos volna, ha szakmánk külön ágai ezen szép példát követnék." Az alakuló közgyűlés mintegy 40-50 fő jelenlétében lezajlott. Ez a közgyűlés bizta meg a vezetőséget, hogy dolgozza ki a szakegylet alapszabályait, amely a tagokra nézve mindenkor kötelező. Már a kezdet elején akadályba ütközött a szakegylet munkája, mivel a hatóságok a működésre az engedélyt nem adták meg. Az elkészített alapszabályt többször visszaadták, s az általuk kifogásolt részeket újból és újból átdolgoztatták, míg nem 1893 őszén az alapszabályt elfogadták és így hivatalosan is elismerték a mintaasztalosok szakegyletét.

Ellentétek a mintaasztalosok valamint az
asztalos szakmák között

A fiatal mintaasztalos szakegylet kezdeti nehézségei mellett, máris komoly szakmai és szervezeti ellentétbe került az asztalosok szakegyletével. A mintaasztalosok teljes ipari jelentőségét nem ismerték, sokszor az asztalosokból lett mintaasztalosok sem. Éppen ezért fordulhatott elő, hogy az asztalosok szakegylete nem nézte jó szemmel, a nem rég megalakult szakegylet azon döntését, mely szerint a mintaasztalosok szakegylete a "Népszava" előfizetése mellett döntött és nem az "Asztalosok Szaklap"-ját járatta, az egylet hivatalos lapjaként. Rosszalóan fogadták azt is, hogy a mintaasztalosok a vas és fémipari munkások felé orientálódnak. A legnagyobb ellentétet, pedig az váltotta ki, amikor a mintaasztalosok mozgalmat indítottak el az un. "nem tanultak ellen". E mozgalom elindítója Raucska József volt. Raucska szaktárs 1894. június hó 24-én a következő indítványt tette: "A rendes tagfelvételnél nagyobb figyelmet fordítassék a beiratkozni szándékozó egyénre és kívántatik, hogy az illető egyén legalább 2 év gyakorlattal birjon a mi szakmánkban." /30. old./

Az indítványt a tagság egyhangulag elfogadta. Ennek az indítványnak az elfogadásával elvágta az asztalosok elől azt a lehetőséget, hogy bármikor egyik napról a másikra, mintaasztalosok lehessenek és ezáltal a mintaasztalosok szakegyletének tagjai legyenek. Mindezekhez hozzá kell fűzni azt is, hogy már a megalakuláskor is csak az lehetett szakegyleti tag, aki huzamosabb ideje mintát készített és elismertté vált, mint mintakészítő. A későbbiekben, mint látni fogjuk élénk harcot folytattak az ellen, hogy csak tanult mintakészítőknak a munkalehetőséget akarták biztosítani, valamint a szakma további fejlődését.

Az "Asztalosok Szaklapja" 1894. októberi száma élesen támadja a mintaasztalosokat:

1. Miért hoztak létre egy önálló szakegyletet, amikor egész Budapesten összesen 200 mintaasztalos van és ebből is csak 40 fő tagja az egyletnek.
2. A mintaasztalosok egy részében még meg van az a hagyományos rossz felfogás, hogy ő nem asztalos, s nem is tartozik az asztalosok közé, hanem inkább a vas és fémmunkásokhoz.

/Visszapillantás a Budapesti Mintakészítők Szakegyletének
alakítása. 34. oldal/

Természetesen ez a közlemény nem maradt megválaszolatlanul, a mintaasztalosok részéről. A mintaasztalosok választmánya 1894. október 26-án a "Népszavában" valamint "Volkstimme"-ben válaszul "Nyilatkozatot" közöltet.

A nyilatkozatban kifejtik véleményüket a hamis és rosszindulatú vádakkal szemben és leszögezik azt, hogy másoknak felesleges az egylet dolgaiba beavatkozni és az egyleti tagok helyett gondolkozni, mert mindez az egyleti tagok joga és remélik máskor az ilyen irányú cikkektől kímélve lesznek. A mintaasztalosok számtalanszor kifejezésre juttatták azt a nézetüket, hogy semmiképpen nem hajlandók az asztalosokhoz ill. a famunkásokhoz tartozni. Ezen céljuk nemcsak az akkori sajtó vitákban nyilvánult meg, hanem a famunkás-szövetség megalakulására küldött meghívók elmarasztalásában.

/1893-1903. Visszapillantás a "Budapesti Mintakészítők Szakegyletének alakítására és annak tíz éves működésére. 34. old./

Mindezek ellenére 1898-ban mégis az "Asztalosok Szaklapja"-t tették a mintaasztalosok munkás lapjává egészen 1901. február 10-ig, amikor is a közgyűlés határozata folytán a "Vas és Fémmunkások Szaklapja"-t fogadták el egyleti lapként. Az 1893-1901 között eltelt időszakban az egylet tagsága már 100 főre emelkedett.

A megalakulástól eltelt időszak alatt az asztalosokkal folytatott vitán kívül az egyleti tagság szervezése okozott nehézséget a vezetőségnek. Előfordultak olyan esetek, hogy ha két szakegyleti tag a műhelyben összeveszett, odavágta a szaktársának "kilépek a szakegyletből."

Az ilyen és hasonló meggondolatlan szaktársak kezdetben eléggé ingadozóvá tették a tagok létszámát. Maguk a gyárosok is igyekeztek lebeszélni a munkásokat, hogy belépjenek a szakegyletbe. Gunyt üttek az ott folyó munkából. Pedig nehézségek ellenére is erősödött és izmosodott a mintaasztalos szakmunkás kollektíva.

Lapunk a Vas és Fémmunkások Szaklapja

Fontos fordulópontja volt a Mintaasztalosok Szakegyletének az 1901. év, amelytől kezdve a Vas és Fémmunkások Szaklapja lett az egylet hivatalos lapja.

/Visszapillantás a "Budapesti Mintakészítők Szakegyletének alakítására és annak tíz éves működésére. 36. oldal./

Ezzel a lépéssel már várható volt, hogy teljesen el fognak különülni a többi asztalos szakmáktól és végleg a vas és fémmunkások családjához fognak tartozni. Ez természetesen kimondottan szakmai indokok alapján történt és nem pedig holmi különbségből, vagy szakmai sovinizmusból.

A vas és fémmunkásokhoz való csatlakozás indokát még a bécsi mintakészítők példája is alátámasztja, mivel ők is a vas és fémmunkásokhoz csatlakoztak. Ezenkívül lényeges volt még az is, hogy ezt a lapot mintegy 18 szakmai ág tartotta hivatalos lapjának. Ezek a szakmák sokkal nagyobb munkás tömegeket foglaltak magukban, mint egy kisebb önálló szakma és annak lapja. A költségek is jobban eloszlottak s az állásfoglalás pedig egységesebb volt. A Vas és Fémmunkások Szaklapja pontos neve:

Magyarországi Vas és Fémmunkások Közlönye. Arany és ezüstművesek, bádigosok, kovácsok, kazánkovácsok, és hidász munkások, valamint légszesz, vízvezeték és fűtésszerelők, műszerészek, lakatosok, részöntők, reszelővágók, vasöntők, vas és ércesztergályosok, vas és fémmunkások és mintaasztalosok szakegyleteinek hivatalos közlönye. /A Vasas Szakszervezet történelmi Választmány Csoport./

A lap eredetileg a réz és vasöntők lapja volt s csak később csatlakoztak a többi szakmák. A lap fenntartásáért sok harcot vívott a híres szakszervezeti munkásvezető Teszársz Károly, aki később a lap főszerkesztője lett.

A mintakészítés történetének, dokumentálható eseményeinek legjobb forrása e lapnak fennmaradt példányszámai voltak. Ezért a továbbiakban a lapokból megismertek alapján, valamint az élő személyek elbeszélései nyomán tudunk pontosabb képet adni a mintakészítés további történetéről és a mintakészítő szakmunkások életéről. Meg kell még itt említeni, hogy a sajtóban a szakegylet hírei szerepeltek, amelyek az általános mintakészítő problémákkal foglalkoznak s főleg szakegyleti munkáról tudósítanak. Ez azonban nyújt annyi segítséget, hogy más dokumentációk hiányában, mégis megismerkedhetünk és visszapillantathatunk a mintakészítők történetébe.

A Vas- és Fémmunkások Szaklapja, mint már említettem arra is jó volt, hogy nagyobb munkás tömegek járatták és több szakmai ágat

tudott egyszerre megmozgatni. Erre példa az 1901. ápr. 18-án megjelent felhívás is, amely az összes vas és érc feldolgozó ipar munkásaihoz szól. A lap részletesen felsorolja a szakmákat, amelyek között a mintaasztalosok is szerepelnek.

Ez a gyűlés a Szabó Bálint vendéglőben volt megtartva /VII.Dob u. 77/ A napirendi pontok a következők voltak:

1. Május 1. jelentősége.
2. A szakszervezkedés.

"Délután 2 órakor az összes szakmabeli munkások, az általános választójog, s a 8 órai munkaidő kivívása érdekében tüntető menetet rendeznek, amely a Kálvin tértől kiindulva a Kerepesi ut, Erzsébet és Teréz körut és Andrássy uton keresztül a Hermína kertbe vonul, ahol egy általános nagy május ünnepélyt tartanak." Így jut tudomásunkra egy olyan Május 1-i munkásmegmozdulás, amit elfogadhatunk a mintakészítők első hivatalos május 1-i ünnepélyéül. Ugyanennek az érvnek eseményeként megemlítem, hogy a júniusi hónapban új egyesületi helységbe költözött, a szakegylet. A Felső Erdősor u. 25 sz. alá, amely a Kmetty utca és Felső Erdősor utca sarkán levő vendéglő volt. /1901. jun.27-i Vas és Fémmunkások Lapja/

A mintaasztalosok szakegyletének életében - főleg a kezdeti időszakában - sokszor előfordult a költözködés, mivel az egylet kis létszámánál fogva, nem tudott olyan anyagi alapra szert tenni amelyből megfelelő és állandó helyiséget tudott volna bérelni, tagjai számára.

Ezért kezdetben egyes vendéglősök jóindulatára volt szükség, hogy megtűrje a kevés ellenszolgáltatás fejében, a mintaasztalosokat helyiségébe, s ezért ott az egylet vezetői nemcsak a szakegylet teendőit intézték, hanem mint vendégek fogyasztottak is.

Az első évek viszonyaira Blum János idős szaktársunk a következőképpen emlékezik vissza: 1899-ben lépett be a mintaasztalosok szakegyletbe.

A szakegylet helysége a Sziv u. és Andrássy ut sarkán lévő Mur - féle vendéglőben volt. A helység egy része üvegfallal volt elválasztva és ezt az elválasztott részt használták a mintaasztalosok hivatali helységül, a szakegylet tulajdonát ldb rolósszekrény és 1 db asztal képezte. Ezt a két butordarabot a szakegylet költségén vásárolták.

A rolósszekrényben tartották a szükséges okányokat, mint pl. az alakulási jegyzőkönyv, az első szervezeti szabályzat, a működési engedély, belépési nyilatkozatok, tagsági könyvek, valamint a pénztári kimutatások s ezen kívül a többé-kevésbé lényeges, de hivatalos papírok, továbbá az egyesület pénze. Az asztal a szombati befizetéseknél tett nagy szolgálatot, amikor a heti járulék befizetése után, már saját asztaluk mellett egy pohár bor, vagy sör mellett elbeszélgethettek.

Ebben az időben még az első elnök és a pénztáros kezében voltak a bevezetés és ügyintézés száalai. A szekrénykulcs is teljesen felelősséggel náluk volt, s természetesen ők minden befizetési napon, vagy egyéb megbeszélte összejövetelen kötelesek voltak elsőnek megjelenni.

Ha valami oknál fogva új helységbe kellett költözni, ők szoltak szaktársaiknak és akkor egy kis kézikocsira felcsomagolták szerény kis egyesületi tulajdonukat s munkaidő után elhúzták a következő otthonuknak kiszemelt vendéglőbe.

Ilyen költözködésnek volt egyik résztvevője a ma is élő Blum János idős szaktársunk.

1902. érdektelenség a mintaasztalosok részéről

Az 1902-es esztendő nem mondható valami kedvezőnek a mintaasztalos dolgozók szempontjából. Ebben a szakmában is kezd egyre jobban érződni a munkanélküliség, ami ellen a leghatározottabban természetesen az egységesebb, öntudatosabb munkás csoport, a szakegyleti tagság veszi fel a küzdelmet. Ez tükröződik a Vas és Fém-munkások Szaklapja 1902. febr. 6-i számában "Szervezkedések köréből" című feliratu cikk alatt.

A cikk a mintaasztalosok munkanélküliségével foglalkozik. A munkanélküli mintaasztalos, ha el akar helyezkedni, műhelyről-műhelyre kell járnia, s ha szimpatikusnak találják szivességből küldöztetik egyik helyről a másikra, vagy azt a választ kapja, hogy jöjjön később, de ez csak ígéret, amely nem válik valóra.

Munkát nem kap, s kölcsönökből tengetik életüket, eladósodnak és nyomorba süllyednek. A cikk megállapítja, hogy kétféle munka-

nélküli van: a "szervezetek" és a "nem szervezettek".Természetesen a leghátrányosabb helyzetben a szervezetlenek vannak, mivel sem erkölcsi, sem anyagi, valamint szellemi támogatást nem kapnak. Más szakmáknál ez a tény emeli a szervezett dolgozók létszámát, a mintaasztalos szakmában azonban nem hogy emelné, hanem csökkenti a szakegyleti tagok létszámát. A cikk írója ennek okát a régi tagokban látja, akik nem tudnak megfelelően új tagokat beszervezni. A mintaasztalosok érdektelenségére jellemző, hogy a szakegylet által beindított mértani tanfolyamot is kevesen látogatják, amint az az idézett cikkből látható. "A tanfolyam, dacára nagy költségeknek, förláttatott. A tanerő éppenséggel nem rossz. Az első órákon körülbelül 30 hallgató volt. És ma? Ma már csak 10-14 tag látogatja a költséges tanfolyamot. Hiszen mi elvártuk, hogy a hallgatók száma emelkedni fog; de sajnos: az ellenkező állott be." Mint a cikk tartalmából és az idézett részletből is látható, a szakegyleti vezetőség foglalkozott a munkanélküliek helyzetével, rávilágított arra is, hogy mennyivel rosszabb a szervezetlen munkásoknak, valamint foglalkozott az akkori érdektelenséggel, ami a szaktársak részéről meg nyilvánult.

Még szintén az 1902-es év végén újból kiujult a vita a mintaasztalosok hovatartozása szempontjából, amely végül is teljes és egyértelmű állásfoglalást hozott, a mintaasztalosok részéről.

Ezekután a névváltozás is elszakította a mintaasztalosokat az asztalos ill. famunkásoktól és mint mintakészítők igyekeztek a vas és fémmunkásokhoz csatlakozni, mely még hosszú ideig nem sikerült.

Az 1902. dec. 25-én tartott Országos Famunkás Kongresszushoz írt mintaasztalos levél az alábbiakat írja:

Igen tisztelt Kongresszus!

Mi, alulírottak kérjük a következő nyilatkozatot tudomásul venni: Minthogy a "Famunkás" - kongresszus napirendjének egyik pontjában arról van szó, hogy "Kik tartoznak a famunkásokhoz" bátorkodunk kijelenteni, hogy mi mintakészítők a famunkásokhoz nem tartozunk és ebből kifolyólag a kongresszuson magunkat nem képviseltetjük, még pedig a következő rövid indokolásnál fogva:

Bár igaz, hogy munkánk lényeges része faanyagból készítették,

de ez még nem bizonyít semmit. Mint mindenütt, úgy nálunk is, a vas- és fémöntéshez szükséges minták készítését a különböző famunkások teljesítették. - Ez áll! De hogy ez a készítés kezdetleges alakzatokban történt: ez is áll. A fizetés pediglen, legalább olyan volt - nem valami rózsás ugyan -, mint bármelyik jobban díjazott szakmánál, mert elvégre egy jobbravaló mintakészítő munkája mégis bizonyos szellemi és gyakorlati tulajdonsággal járt és jár.

De a viszonyok megváltoztak!

A honi nagyipar fejlődött fokról-fokra, egyre nagyobb mérveket ölt. Önként következett, hogy az egykori "mintaasztalosság" mintakészítéssé, tehát mindinkább önálló mintakészítő mesterséggé tökéletesedett. Ebből kifolyólag tehát mindig többen és többen választják mesterségükként, életfenntartási pályájuknak; illetve tanulják.

Tehát mi természetesebb ennél, hogy a tanult mintakészítő rossz szemmel nézi a famunkást, tudniillik, a nem tanult mintakészítőt, ha a mi szakmánkba tódul és jelentékenyen alacsonyabb bérért igyekszik dolgozni! Belátjuk ugyan a régi, hagyományos szokási jogot; de mindez nem zárja ki ezen hagyományos szokási jognak a megszüntetését.

"Mindazonáltal igen tisztelt kongresszus, nem zárkózunk el, az összmunkások testvérisége és szolidaritása elől. Nem! Sőt ellenkezőleg. Ugyan ezért kénytelenek vagyunk, szakmánkbeli viszonyait - jegecedésre juttatni: tehát szervezkedni! Mert hiszen közismeretű dolog, hogy mi is, mint akármelyik szakma, csak akkor felelhetünk meg kötelezettséges hivatásunknak, ha egésszé, ha egységes testületté válunk.

Viszont, ha mi más és nem a fent egészen röviden jelzett irányban szervezkednénk akkor, biztosítjuk az igen tisztelt kongresszust, mintakészítő-szervezetről szó sem lehetne!

Végül még egy megjegyzés:

Ilyetén véve a dolgot, mi, gépgyári, vasmű és ezekhez hasonló munkások vagyunk. Tehát szemelőtt tartván ezt, mi közvetlen anyagi, valamint erkölcsi érdekviszonyban vagyunk a vas- fémmunkásokkal. A famunkásokkal azonban csak közvetett, avagy alárendelt érdekviszonyban állunk. Ezért ne tessék T.

Kongresszus úgy értelmezni nézeteinket, mintha mi a cél- és öntudatos munkássággal együtt ne éreznénk, hiszen mi Önökkel és az összmunkássággal érzünk s egy jobb létért is küzdünk, habár más-más uton is.

Budapest, 1902. évi deczember hó 23.

Testvéri tisztelettel
a Budapesti Mintakészítő Szakegylet
Választmánya nevében:
Schraut Lőrinc elnök.

Cloupek Lajos jegyző.

Ezen egyhangu vélemény nyilvánítás ellenére a Famunkás Kongresszus a mintaasztalosok távollétében kimondotta, hogy a mintaasztalosok a famunkásokhoz tartoznak.
/1893-1903. Visszapill.: 40 old./

Az újból meginduló vitáknak az lett a vége, hogy az 1903. jan. 18-án tartott közgyűlés elhatározta, hogy kérvényt adnak be az I-parkamarához.

"Tekintetes Elnökségi"

A Budapesti Mintaasztalosok Szakegylete 1903. évi január hó 18-án közgyűlést tartván, alázatos kérvényünk mellé csatolt jegyzőkönyv értelmében alulirottak azzal bizattunk meg, hogy az alább felsorolt bajaink orvoslása céljából a szükséges lépéseket tegyék meg.

Ezen megbízatásunk folytán azon tiszteletteljes kérelemmel járulunk a te. Elnökséghez, méltóztatásuk megengedni, hogy:

1. Az eddigi minta-asztalosok elnevezést "mintakészítő" -re változtathassuk át.
2. Mesterségünk gyakorlása az ipartörvény 4. 5. és 6. szakaszai értelmében képesítéshez kötött mesterségnek mondaszék ki.
3. Mesterségünkhöz tartozó önálló iparosok és segédek ugyancsak az ipartörvény IV. fejezet 123. szakasza értelmében külön ipartestületet alakíthassanak.

Ezen kéréseink indokolását legyen szabad a következőkben felhozni: Míg a mintakészítés mestersége önálló iparágnek, illetve életfenntartást szolgáló külön mesterségnek nem tekintetett, a vas- és fémöntéshez elkerülhetetlenül szükséges minták készítését különböző famunkások teljesítették a legkezdetlegesebb alakzatokban; azonban a technika fejlődése folytán a gépek az ipar, a mezőgazdaság terén és egyebütt mindinkább tökéletesebbedtek, önkéntelenül következik, hogy a mintakészítő mesterség is mindinkább tökéletesbedett, és ma már oly előrehaladott állapotban van, hogy mindig többen és többen választják mesterségünket életfenntartási pályájuknak; és így teljesen indokolt, hogy eddigi elnevezésünk "mintaasztalos" helyett "mintakészítő"-re változtassék, annál is inkább, mert általánosan tudvalévő dolog, hogy lehet valaki jó asztalos, esztergályos, ács, egyszóval más iparág alá tartozó "famunkás", de ebből nem következik semmi esetre sem, hogy "mintakészítő" legyen.

Annak indokolására, hogy mesterségünk képesítéshez kötött mesterségnek tekintessék és mondassék ki, legyen szabad fölhoznunk, hogy igaz ugyan, miként azt az előző pontban kifejtettük, hogy az első minták a vasgyárakban és kohókban közönséges famunkások által készitettek a legprimitívabb módon; azonban a mai előrehaladott korban, midőn már a mintakészítőtől megkövetelik a különféle gépalkatrészek előállításához szükséges mintákat különféle anyagból /mert lehet az fa, gipsz, fém stb./ az elénkbe adott rajzok szerint; tehát önállóan, minden más befolyás nélkül, a méreteknek a legpontosabb betartásával, a fémek összeelemzési és vetemedési törvényeinek szigorú figyelembevételével úgy kell elkészítenünk, hogy a formázó, illetve öntő a legpraktikusabban dolgozhasson vele, a minta többször is használható legyen és az öntés után, a kibontott gépalkatrészek összeállítván, azok esetleg azonnal működésbe hozhatók legyenek.

Hogy ezen a legszorgalmasabb tanulmányt és gyakorlatot igénylő munkálkodást, mesterségünket nem tanult egyének úgy végezzék, mint azok, kik azt külön tanulták, - azt a leghatározottabban kénytelenek vagyunk tagadni. -

Dacára annak, hogy iparunkban határozottan mintakülönlegességek vannak, mégis a gyártulajdonosok régi hagyományos, de káros szokásuk folytán még ma is nem tanult mintakészítők által készítettetik a szükséges mintákat, sőt még mintakészítő munkavezetők is vannak alkalmazva, minden e téren szükséges képzettség nélkül.

Határozottan meg vagyunk győződve, sőt tapasztalatból tudjuk, hogy gyártulajdonosok ezen eljárása nemcsak mi ránk nézve káros, hanem magára a vasiparra és a gyártulajdonosokra magukra is károsodással jár, és mert lehetetlenség, hogy a tanulatlan mintakészítők a reájuk bízott feladatoknak megfeleljenek; tagadhatatlan tehát, hogy ezen eljárás első sorban és legfőképpen a mi károsodásunkkal jár, mert az illető nem tanult mintakészítők érezvén a mesterségben való járatlanságukat és gyengeségüket, olcsóbban, illetve alacsonyabb bérért dolgoznak és ezáltal bennünket nemcsak anyagilag károsítanak hanem mesterségünket a többi látszólagos rokonszakmák mesterségével egy fogalom alá vonták és így természetesen eddig kellően nem érvényesülhetett.

Ugyanezért tisztelettel kérjük, méltóztassék már most kimondani, hogy addig is, míg az ipartörvény revíziója alkalmával mesterségünk törvényes oltalmat nyerend, mintakészítő - munkavezetőül csakis oly egyének legyenek alkalmazhatók, kik kimutathatják, hogy a mintakészítés mesterségét rendszeresen megtanulták; mesterségünk pedig az 1884. évi XVII. t. cikk I. fejezet 4. 5. és 6. szakaszai értelmében képesítéshez kötött mesterségnek tekintessék.

Végül azon kérelmünk támogatására, hogy a mesterségünk - höz tartozó önálló iparosok és segédek külön ipartestületet alakíthassanak az ipartörvény IV. fejezetének 122. szakaszára bátorkodunk hivatkozni, annak kijelentésével, hogy mesterségünket a fővárosban már kb. 20 önálló iparos gyakorolja, és jóváhagyott alapszabállyal ellátott külön szakegyletünk is van.

A felhozottak alapján kérésünk teljesítését azzal vagyunk bátran újólág kérni, hogy jelen kérvényünket érdemleges tárgyalás alá venni és egyuttal intézkedni méltóztassék; azon esetre, ha az ipartörvények revíziója alkalmával esetleg an-

kétték tartantának, a mi szakmánk is ezeken kellően képvisel-
tethesse magát.

Fogadja a Tek. Elnökség kiváló tiszteletünket és nagy-
rabecsülésünk nyilvánítását, kérvényünket becses jóindulatába
ajánlva és előnyös elintézését remélve, alázatos kérésünk is-
mételése mellett vagyunk a Tek. Elnökségnek,

Budapest, 1903, évi január 18-án.

alázatos szolgálai:

Jásitczy Ede jegyző.

Schraut Lőrinc elnök.

/1893-1902 Viisszapill. 50. oldal./

"A fenti kérvényünk ugyanaz év február hó 17-én terjesztetett
be, amelyre április hó 9-én a következő - valósággal nem épületes
válasz - végzés érkezett szakegyletünkhöz. A kereskedelmi és Ipar-
kamarának válasza így hangzik:

Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara.

2954.

1903. sz. A Budapesti Minta-asztalosok Szakegylete
Tek. Elnökségének.

B u d a p e s t e n

Ez év február hó 17-én kelt beadványára értesítjük, hogy
a mintaasztalos iparnak "mintakészítő"-vé való elnevezése és
képesítéshez kötése iránti kérelmet az alulirott kamara sem
indokoltnak, sem az illető iparosok tulajdonképpeni kívánsága
érdekében célravezetőnek nem tartja.

A törvénynek ama rendelkezése ugyanis, amely szerint va-
lamely ipari munka csak képesített iparosok által végezhető,
nem alkalmazható a gyárakban működő munkásokkal, hanem csupán
az önálló iparosokkal szemben és e szerint a mintakészítésnek
képesítéshez kötése sem eredményezné azt, amit attól várnak
ti., hogy a gyárakban csak képesített mintakészítők legyenek
munkavezetőül alkalmazhatók. Másfelül azonban tekintettel ar-
ra, hogy a mintakészítés manapság nálunk tulnyomó nagyrészben
még csakis a gyárakban végezhetik, annak képesítéshez kötése

az önálló iparosok szempontjából sem látszik indokolhatónak, annál kevésbé, mert az utóbbiak csekély alig huszrizenő számánál fogva az egyesület ama további célja sem volna elérhető, hogy e szakma számára ipartestület legyen alakítható.

Budapesten 1903. április hó 9-én.

A Budapesti Kereskedelmi és
Iparkamara".

Snitz Péter
titkár

Sándor Pál
elnök

/1893-1903. Visszapill. 54. oldal./

A mintaasztalosok szakegylete az elutasító határozat után sem adta fel a küzdelmet, mert még 1903. júl. 26-án tartott rendkívüli közgyűlésen elhatározták, hogy új kérvényt nyújtanak be még pedig az illetékes miniszterhez. Azonban jobbnak látták, ha a kérvénnyel várnak, mivel a politikai helyzet olyan volt, hogy a miniszterek sűrűn váltották egymást, és nem akarták, hogy kérvényük csak ezért hiábavaló legyen.

Szintén az 1903- évében történt, hogy a fegyverszári mintaasztalosok bérjavításért sztrájkba léptek. Erre a gyár vezetősége sztrájk következtében beálló nehézségeit, - a helyett, hogy a jogos követeléseket kielégítette volna - úgy oldotta meg, hogy a mintakészítéshez szükséges rajzokon a cég nevét átmásolták és ezt az akkori Volzer szivattyú gyárba küldték elkészítésre. Mivel a Volzer gyártnak ez többlet munkát jelentett, amihez kevés volt a szakmunkása így a szakegyleti munkaközvetítőhöz fordultak és hat mintaasztalost kértek.

Ennek a szakegyleti vezetőség és a hat munkanélküli, mintaasztalos nagyon megörült, mert így munkához jutottak. Ezek között volt Blum János is, aki így került hatod magával a Volzer gyárba. Néhány nap után azonban az ott lévő bizalmi, Libenborger Ágoston gyanút fogott és rájött arra, hogy milyen csalás által akarják a fegyvergyári mintaasztalosokat kijátszani. Amikor ez bebizonyosodott, abban a pillanatban Volzer gyári mintaasztalos műhely is leállt s nem dolgozott. Így a Volzer gyár vezetősége kénytelen volt a fegyvergyári munkákat visszaadni, és az ottani vezetőség pedig a bé-

reket felemelni, hogy újból dolgoztatni tudjon. Ezek után Blum János és hat társa, ismét gyárcn kívül volt, de a fegyvergyári szaktársaikat hozzásegítették a sztrájk megnyeréséhez.

/Blum János elbeszélése alapján feljegyezve/

Lobenberger Ágostonról, mint egy kiemelkedő mintaasztalosról külön is fel kell jegyezni rendkívüli értelmességét, nagy szaktudását és nem utolsó sorban, harcos munkásmozgalmi aktivitását. A későbbiekben, mint vezetőségi tag a szakegylet egyik jeles tagja. Mindenütt segítette társait és bátran szembeszállt a tőkésekkel.

Szakmailag szintén nagy jelentőségű az első hur táblázat elkészítése, amit dijtalanul osztogatott szaktársai körében. Ennek a hur táblázatnak a leszármazottjait még ma is szívesen használják az ország bármely mintakészítő műhelyében, amely nagyban segít egyes szerkesztéseknél.

A minták készítésénél a köbözés bevezetése is az ő nevéhez fűződik. Sokat járt külföldön és az ott szerzett tapasztalatokat hazajövelete után igyekezett itthon hasznosítani. A későbbiekben egy elutazása alkalmával végleg elhagyta az országot és kivándorolt Amerikába.

/Blum János, Kaiser János elbeszélése alapján feljegyezve/

Az 1903-as rendes évi közgyűlés, mely márciusban lett megtartva, kimondta, hogy ezentul a mintaasztalos elnevezés helyett, a mintakészítő elnevezést használják.

A szakegylet neve: Budapesti Mintakészítők"-re lett megváltoztatva. A név-változtatással a végleges elkülönülést akarták ki nyilvánítani, az asztalosoktól és más egyéb rokon szakmáktól. Ezt alá akarták támasztani azzal, hogy még mindig sok az olyan, aki nem tanulta a szakmát és mégis elvette a munkalehetőséget olyanoktól, akik ezt tanulták, vagy legalább is régóta üzték.

1902. szept. 18-i kimutatás is még a következőket jelezte: Budapesten 300 segéd volt, ezek kétharmada nem tanult mintakészítő, volt 25-30 mester, közülük is csak 10 tanult mintakészítő, továbbá 50 tanonc, aki közül évente 15 szabadult fel.

/Vas és Fémmunkások Szaklapja. 1902. szept. 18-i sz./

A névváltozást még az is előidézte, hogy általában már elavulnak találták a mintaasztalos nevet, és céljainak is a mintakészítő elnevezés jobban megfelelt. Az 1903. júl. 2-án megjelenő Vas és

Fém munkások Szaklapja cikket közöl, melynek címe: A Mintakészítők figyelmébe".

A cikk a következőket tartalmazza: "Szakérdekeinkre vonatkozólag a bizottság utolsó ülésén egy tőle, valamint az összes szaktársaktól követendő akció programban állapodott meg:

Ti. Nem tanult elemek, akik jelenleg a mi szakmánkban nem működnek, azok felvétele mindenáron való megakadályozása; ahol alacsony fizetés van, annak emeléséhez szükséges lépéseket megtenni; a túlórázás abbahagyására, és végre az egyes műhelyekben dívó bánásmóddal foglalkozni.

A felsorolt akció pontok betartásáért még évtizedek múlva is harcolni kellett és harcoltak is. Az úgynevezett nem tanult elemek ellen a szakmai körökben még később is élénken tiltakoztak.

Éppen az akció program keretén belül 1903 szept. havában a Podvinecz és Heisler gyár mintakészítő műhelyére bojkotott mondott ki a szakegylet és felszólították a szaktársakat, hogy kerüljék ezt a műhelyt. E bojkott legfőbb oka az alacsony bér és rossz bánásmód volt. Ugyanez év /1903/ dec. 26-án ünnepélyes jubileumi közgyűlést tartottak, amelyen a szakegylet 10 éves fennállásának évfordulóját ünnepelték. Az ünnepély az Andrássy uti Kliványi-féle vendéglő termében lett megtartva.

A bécsi mintakészítőket Schmeissen Vencel szaktárs képviselte, aki egy előadást is tartott az osztrák mintakészítő viszonyokról, a szakegyleti helységben. /Podmaniczky u. 57/

Ebből az ünnepélyes jubileumi alkalomból készült el a "Tóth János pesti mintakészítők szakegyletének alakításáról és annak tíz éves működéséről" c. összefoglaló könyve.

A jubileumot üldő budapesti mintakészítőket az Annina, Resica, Brünn, Salgótarján és Diósgyőr mintakészítő szaktársai üdvözltek. Kimutatás a 10 éves fennállás alkalmából:

Év	Tagok száma	Munkanélküli segély	Munkanélküli tag	Elutaztak
1893	52	-	-	5
1894	50	-	-	5
1895	55	20	2	5
1896	59	598	16	5
1897	75	900	17	5

Év	Tagok száma	Munkanélküli segély	Munkanélküli tag	Elutaztak
1898	77	520.38	15	2
1899	80	1020.	26	8
1900	69	975	24	22
1901	85	572.40	14	5
1902	133	833.40	22	14
1903	195	1042.20	32	12

Mintakészítő szokások

Az 1904-es év eseményekben nem oly gazdag a mintakészítők életében, éppen ezért a XIX. sz. végi ill. a XX. sz. eleji mintakészítő szokásokat szeretném röviden bemutatni.

A ma élő idősebb szaktársak az 1904.-ben élő fiatalabb mintakészítőkre, mint a harmadik generációra úgy emlékeznek vissza. Érdekes például a generációba való sorolás.

Az első mintakészítő ill. mintaasztalos generációnak azokat nevezték, akik még mindig asztalosok voltak és mint asztalosok kezdtek el mintát készíteni és ezzel teljesen felhagytak régebbi szakmájukkal.

Ezek még mint huzamosabb ideig mintát készítő asztalosok maradtak az új szakmában. Innen is ered az első elnevezés, a mintaasztalos szó. Az ugynevezett második generáció, már nem lehetett csak spontán egyik napról a másikra mintaasztalos. Ebben a generációban, ha egy asztalos mintaasztalos akart lenni, akkor annak meg kellett tanulni a mintákat készíteni, gyakorlatra kellett szert tenni, be kellett bizonyítania, hogy jól elsajátította a mintakészítést és csak így tudott elismertté válni, mint mintaasztalos.

A második generációban kezdik meg az inas oktatást a mintaasztalosságban, akik mint segédek hangsúlyozták, hogy ők nem mintaasztalosok és főleg nem asztalosok, mert ők a mintakészítést tanulták és így mintakészítők.

Igy a második generációban megtalálhatók a régi jó mintaasztalos szakemberek, akik már csak mintákat készítettek és más egyéb faipari munkát nem végeztek.

Megtalálhatók azok a szakemberek, akik csak a mintakészítést tanulták és más faipari munkát nem tanultak. Lényegében a második generáció keveredett szakmai színvonalat és átmeneti formát hozott a mintakészítésben.

Az 1904.-es évek mintakészítőit, mint a harmadik generáció tagjait emlegetik, akik mind tanult mintakészítők voltak és ezzel a mintakészítő szakma a korábbi formában lévő állapotából kristályosodott ki. Az egymásután következő generációk között kialakult egy bizonyos lépcsőfok, és ahogyan a lépcsőfokok követték egymást, úgy fejlődött a szakma, alakult, formálódott a mintakészítés.

A munkások között régi szokások haltak el, újak születtek. A második generációban kezdett elhatárolódni az asztalosokból lett mintakészítők és a tanult mintakészítők közötti különbség. A tanult mintakészítők jobban elsajátították a formázást. Minden mintakészítő tanulónak először öntődébe kellett dolgoznia, ez gyáranként különböző időt jelentett.

Nem volt ritka eset az sem, ha valamelyik tanuló két évig dolgozott az öntődében és csak utána mehetett el mintakészítő tanulónak. Így tehát a gyakorlati formázást már ismerte, amikor a mintakészítést kezdte tanulni. Mint tanuló elsősorban a géprajz alapismereteket és az asztalos szerszámokkal való műveleteket sajátította el. Így tehát a segédeknek elméletileg az öntésszettel, az asztalos szerszámokkal való dolgozással és a géprajz ismeretekkel kellett tisztában lennie. Ezekkel szemben az asztalosokból lett mintakészítők a formázást és a géprajzot nem ismerhették úgy, mint azok, akik azt tanulták, mivel ebbe semmi korábbi gyakorlatra szert nem tettek.

A tanult mintakészítők között és az asztalosokból lett mintakészítő között szakmai színvonal különbség mutatkozott, ami aztán lassan elhatárolódást is jelentett. Az elhatárolódás és a megkülönböztetés még a munkahely ill. a munkaruha viselésben is megmutatkozott.

Az asztalosok az úgynevezett asztalos kötenyt hordták, mivel ők, már az eredeti szakmájukban azt szokták meg, ezzel szemben a mintakészítők a modernebb köpenyt viselték. Későbbiekben a mintakészítők megszólták azokat a társaikat is, akik nem kimondottan fehér köpenyt viseltek.

Ezek az elkülönítő szokások részben szakmai sovínisza vonásokat is rejtettek magukban, melyek napjainkban teljesen eltűntek. Ilyen irányban is nagy fejlődést mutat a mintakészítők élete.

Érdekes szokás volt a mintakészítők között a szakál viselés. Bár ebben a korban már nem volt annyira divatos a szakál növesztés, de a mintakészítők között még továbbra is szokás volt viselni. Ez a viselet nem is annyira divat, mint inkább megkülönböztetést, rangot jelentett.

Ebben az időben a tekintélyesebbek első sorban a mesterek, az idősebb, de jobb szakemberek növesztettek szakált.

Ha valamelyik szakember, aki még nem volt olyan érett, tekintélyes és szakált mert növesztetni, nagyon rossznéven vették, s majdnem kiközösítették maguk közül.

Éppen ezért a fiatalabbak között gyakran feltört a sóhajtás "ha majd én is szakált növeszthetek" - akkor biztosan a legjobb keresetűek között, a legjobb és legnagyobb tudású mintakészítők egyike leszek - ez volt a sóhajtás és megjegyzés mögötti gondolatban.

A műhelyekben a rendes bejáró utcai ruhájukban dolgoztak, erre vették fel a köpenyt.

Az akkor divatos kemény gallért és csokornyakkendőt még munkaidő alatt sem vették le.

Az ing tisztaságát még munkaidő alatt is igyekeztek megtartani. A mintakészítő szakmában is ugyszintén más szakmákban, a felszabadult fiatal segédeknek úgy kellett ellopni az idősebbektől a szaktudást. A tanítómesterek egy olyan munkafázisnál, amelynél azt akarták, hogy a fiatalabb ne lássa, ne tanulja el, valamilyen ürüggyel elküldték, vagy más munkát adtak neki.

Ennek folytán aztán valóban úgy kellett a fiataloknak "ellopni" a szakma fortélyait. Ezért mondják még ma is "ugy loptuk el a szakmát". A fiatalabb és tanulni vágyó segédek rájöttek arra, hogy mit kell tenniük, ha el akarják sajátítani a szakmát. Így aztán ők csinálták meg, hogy amikor a mester elment valahova, odalopakodtak a padjához és megnézték, hogy rajzolta fel, hogy faragta ki stb. a munkadarabot.

Szintén nagyon jellegzetes szokás volt a mintakészítők között a külföldi tanulmányi vándorlás, bár ez a többi szakmánál is szokásban volt, még a céh rendszer idejéből, de tény az, hogy a minta-

készítők között nagyon sokáig szokásban volt a régi jó hagyomány. Ez a szokás az 1904-es éveket megelőzően, s jóval utána is meg volt, szinte csak az 1940-es évekkel szűnt meg teljesen a mintakészítők között.

Szalatnay Gyula idős mintakészítő szaktársunk a megemlékezését következőként kezdi: "1912 tavaszán még a sorozást sem vártuk be, elhagytam az országot többedmagammal. Akkor tudtam meg, hogy jelent a szakszervezeti könyvecske külföldön, segély, további utazási lehetőséget nyújtva, de ha maradtam valahol úgy a munkaközvetítő elhelyezett munkába. Berlin volt az első állomás, ahol több időt töltöttem."

Ezek az utazások sok élménnyel gazdagították a fiatal mintakészítő segédekét. Szakmai tudások egyre növekedett, mivel sokféle műhelyben és sokféle munkával találkoztak. Természetesen akadt olyan is, aki aztán ki is vándorolt tengerentúlra, de a legtöbb hazajött és beszámolt megnövekedett tudásáról, s tapasztalatait, élményeit elmesélte társainak. Szükséges még megjegyezni, hogy a szakegyleti tagok utazási segélyben részesültek. Távollétük alatt pedig az ot-tani szakegyletnek kellett a tagsági díjat fizetni. Amennyiben amikor visszatért és hosszú elmaradás mutatkozott s az elmaradás nyomós indokát, mint pl. hosszú betegség, vagy régóta tartó munkanél-kültség lehettek az indokai az elmaradásnak, amit természetesen hivatalos papirokkal bizonyítani kellett.

Ebben az esetben akkor visszavették a szakegyletbe és pótlhatta a lemaradását egy előre meghatározott idő alatt.

A vándorló mintakészítő segédek mindig hoztak haza olyan új tapasztalatokat, amit az itthoni szaktársaik fel tudtak használni, úgy szakmai vonalon, mint munkás mozgalmi téren is.

Az 1904-es általános műhely viszonyokat is itt kell megemlíteni, mert ebben az időben a mintakészítő műhelyekben, a rossz bánásmód, a megaláztatás is szinte szokássá vált a tőkéseknél.

A munkások által bódénak titulált gyárakban, műhelyekben a rossz körülmények mellett, a mesterek basáskodása volt a legszembetűnőbb szokás. Még a legutolsó megaláztatás, az ütlegetés is előfordult. A munkavédelmi szempontokat nem ismerték, a gyáros ezzel nem is törődött. A mintakészítőnek saját magának kellett ügyelni óv-intézkedés nélkül egészségre és végtagjainak éppenmaradására. Sajnos az egyengető gyalugépek annyira csonkitották a mintakészítőket

ujjait, hogy a későbbiekben, voltak csonka ujju, vagy egyéb kézhibásodású szaktársak, akik tudatlanul, szinte törvényszerűnek vették, és azt a helytelen és tudatlanságra jellemző szólást használták, hogy "nem is mintakészítő az, aki nem gyalulja el az ujját".

A tőkések a balesetet mindig a munkás ügyetlenségének és figyelmetlenségének tartották. A rossz munkavédelmi viszonyok mellett az egyéni kulturális ellátottság is a legrosszabb volt. Ruhásszekrény még csak egy-két embernek volt. A tisztálkodási lehetőségek már eleve kizártak voltak, mert minden gyárban, a mintakészítő műhelyek félreeső eldugott és elhanyagolt műhelyrészek voltak és ott is csak egy vízcsap jelentette a tisztálkodási lehetőséget. Ahol már 15-nél több mintakészítő dolgozott, ott már a műhelyben bádog vályu volt felszerelve, ahol 12-14 órás munkaidő után megmosakodhattak.

A szokások, műhelyviszonyok közül az előbbiek kiragadottak az 1904-es év körüli esztendőkből.

1905. A nagy mintakészítő sztrájk éve

Az 1905. június 1-i Vas és Fémmunkások Lapja az Ötly Gyárból a következőket tudósítja. /A tudósítás rövid tartalma/

Frei Mihály öntő egy rézmintával dolgozott, amelyet minden nap este az irodába kellett vinnie. Egy alkalommal elfelejtette ezt a munkás, a minta ott maradt a munkapadján, amit Konwicsny művezető meglátott és az udvaron keresztül egészen a kapuig pofozta a munkást. Ez az eset felháborodást váltott ki az ott dolgozó öntők között, akikhez a mintakészítők is csatlakoztak, mert ez a bánásmód a nevezett művezető részéről a mintakészítők felé is megnyilvánult.

Az Ötlyi gyári öntők - 150 fő - sztrájkba léptek a történetek miatt. Előzőleg nyílt levél formájában az ország munkássága elé tárták Konwicsny gyalázatos dolgait. Ez az év nagy harcot és kemény küzdelmet hozott a mintakészítők számára. Az egyre nehezedő terheket és megaláztatásokat a gyárosok nem voltak hajlandók - az eddigi harcok eredményeként - sem könnyíteni. A mintakészítő munkásság követelései összhangban voltak az össz. munkásság követeléseivel. A követeléseket a gyárosok és a rendszer kiszolgálói mindezekig /1905-ig/ visszautasították. Az össz. munkásság összefogott és egy

általános nagy sztrájkot hirdetett meg. Az általános béremelésért indult a sztrájk.

A Vas és Fémmunkások által megindított bérharcához a többi szakmai ág is csatlakozott, hogy az egységes fellépés minél korábbi sikert hozzon a munkások számára a tőkésekkel szemben. Az 1905. május végén indított nagy megmozduláshoz a mintakészítők is elsőnek csatlakoztak. Ez a csatlakozás az általános sztrájkhoz végül is, a mintakészítőket érintette a legjobban, mivel a gyárosok haragját a minta készítők érezték meg. A korábbi elégedetlenségek és harcok a mintakészítők részéről annyira felbőszítette a gyárosokat, hogy a nagy sztrájkot akarták felhasználni arra, hogy a mintakészítőkkel végleg leszámoljanak. Ezekről a tényekről, mint eredeti dokumentáció, a Vas és Fémmunkások 1905. jun. 14-i száma a következőkben számol be:

Az összmunkásság figyelmébe!

- A mintakészítők helyzete -

A Vas és Fémmunkások bérharca következtében a munkáltatók régi óhajukat kívánva érvényesíteni, hogy a mintakészítőkkel végleg elbánjanak, gyáranként kizárták őket. Ezen kizárás következtében a még dolgozó mintakészítők összessége szolidaritást vállalt a kizárattal, s e hó 13-án mindnyájan abbahagyták a munkát.

Sztrájkbalépésük okát a következő beadvánnyal hozták tudomására a munkaadók szervezetének:

TC. Magyar Vasművek és Gépgyárak Országos Egyesületének Munkásügyi Szervezete.

H e l y b e n

Tekintetes Bizottság!

Az általános vas- és fémmunkás-sztrájk következtében beállott mintakészítő-mozgalom, mely a gyárosok által kizárt, valamint elbocsájtott mintakészítők érdekében fejlődött, bátorodunk a tekintetes bizottságnak bejelenteni, miszerint ezen mozgalommal kapcsolatosan általában a mintakészítők munkaidejét, valamint bérét szabályozni kívánjuk.

Mielőtt azonban ezt részletezzük, felkérjük a tek. bizottságot véleménynyilvánításra, hogy ezen előterjesztést, mely

formában tartja célszerűbbnek, t.i., hogy fentebb jelzett kívánságainkat a tek. bizottság elé terjesszük-e, vagy pedig azt egyenkint a gyárak igazgatóságaival tárgyaljuk-e?

Szerény véleményünk szerint tanácsosabbnak véljük a tek. bizottsággal tárgyalni a következő okokból:

Mi, mint a mintakészítők szervezőbizottsága, ismerve a mintakészítők egymáshoz való szolidáris viszonyát, feltételezzük, hogy az egyenkénti tárgyalásnál előforduló egyes gyárakban, kik a Magyarországi Vas- és Gépgyárosok Országos Szövetségének tagjai, esetleg mintakészítők kívánságait megtagadnák, s így mi a gyárakban nem biztosíthatnánk a teljes megegyezést.

Felkérjük tehát ismételten a tekintetes bizottságot, mozgalmunkkal behatóan foglalkozni, s bennünket elhatározásukról a legrövidebb idő alatt értesíteni szíveskedjék, mivel ettől tesszük függővé további elhatározásunkat és eljárásunkat.

Budapest, 1905. június 14.

Teljes Tisztelettel:

Mintakészítők Szervező-Bizottsága

Meg kell jegyezni, hogy ebben az időben a mintakészítők átlagban 10-12 órát dolgoztak, de voltak olyan műhelyek ahol ennél többet. A rossz kereseti viszonyukat még ez az embertelen hosszú munkaidő sem pótolta anyagiakban.

Az előző beadványra az alábbi válasz érkezett:

295. szám.

1905.

Mintakészítők Tek. Szervező-Bizottságának.

Helyben

Vonatkozással e hó 14-én kelt becses iratokra, van szerencsénk a t. Bizottsággal tudatni, miszerint munkásügyszervezetünk nem kívánja a T. Cim részéről felvetett ügyet tárgyalás alá venni.

Tisztelettel

Magyar Vasművek és Gépgyárak Országos Egyesülete

Az Elnökség megbízásából: Strasser, titkár.

Nos hát nagyon csalódní fog a gyáros szövetség, ha fentemlitett céljának elérését ily indokolatlan visszautasítással reméli elérni. Aki a mintakészítő-szakmát ismeri, hogy mily idegrontó, mennyire leköti a figyelmet s mennyire elkedvetleníti a mintakészítőt a munkától bármely - a gyárban alkalmazott - tökfilkónak a beleszólása, s most még az amúgy is lehetetlen helyzetet még lehetetlenebbé akarják tenni, akkor nem csodálkozhatik senki azon, hogy oly mintakészítők, akik ezen helyzetet túrték, csak a múltban voltak.

Hogy velünk ily könnyedén, félvállról bánnak, az annak tudható be, hogy tudatlan tanácsadók félrevezetik a gyárak igazgatóit, melynek következménye csak akkor érezhető majd, ha az öntők ma-holnap a munkát ismét felveszik. Mi tisztában vagyunk jövőnkkel; oly kevesen, mint a mintakészítők, megélnek még a nagyvilágban, bármily körülmények között is. El vagyunk szánva a munkát addig fel nem venni, míg követeléseink teljesítve nem lesznek.

Felkérjük a szervezett munkások összességét, hogy bennünket nehéz küzdelmünkben hathatósan támogassanak.

Testvéri Üdvözléttel:

Mintakészítők Szervező-Bizottsága.

Vas és Fémmunkások Szaklapja

a "Magyarországi Vas- és Fémmunkások Központi Szövetségének" hivatalos közlönye.

IX. évfolyam 12. sz.

Budapest, csütörtök, 1905. június 22.

A gyárosok szövetsége szinte szóra sem méltatta a mintakészítők tárgyalási készségét, mert ekkor maguk sem tudták értékelni a mintakészítők jelentőségét az iparban. Amint láttuk a szaktársak annál jobban tudták és érezték szerepüket az egész ipar életében, ha arra vártak, hogy a többi szakmák felvegyék a munkát, de ezek közül is elsősorban, hogy az öntők dolgozzanak. Tisztában voltak azzal, hogy az egész gépgyártás első fő szakmája a mintakészítés és az utána következő szakmai ágak egészen a késztermékek előállításának befejezéséig, nem létezhetnének az alapszakma nélkül, mint amely a mintakészítés. Ennek bizonyítása keserves harcok árán több, mint három hónapi sztrájk után végül is bizonyosságot nyert. A közben

eltelt forró hetek harcát az eredeti újságcikkek alapján megismerhetjük.

A mintakészítők helyzete

Friss kedélynyugalom kíséri a budapesti mintakészítőket, midőn a gépgyárosok bevezető kizárása folytán történt általános munkabeszüntetés negyedik hetében helyzetük felől tárgyalnak. Ezen jelenség szükségszerű kifolyása azon tárgyilagos és következetes alapról kiinduló iránynak, amellyel ügyeiket intézni törekedtek, nem fektetve súlyt és értéket külsőségekre, inkább a kölcsönösen kiegyenlítő cselekvés üdvösebb eredményeit törekedtek elérni.

Ezt bizonyítja azon eljárásuk is, hogy azon üzemekben, ahol a fentebbi ellentétek kiegyenlítésére a kívánság meg volt, memorandum alakjában a kiegyenlítő és alapfeltételei betérjesztettek.

Az akkord-rendszert illetőleg, melynek megszüntetését is az említett memorandumban kívánják - őszintén be kell ismerni minden szakembernek, ha rosszakarat nem vezérli - a mintakészítésnél gyakorlati lehetetlenség, mert maga az akkord oly munkánál alkalmazható csupán, amely sablonszerű és tömegesen lehet készíteni, miután a minták különlegesen lesznek előállítva, itt ezen eljárást alkalmazni, amint azt számtalan eset bizonyítja, lehetetlenség; ha azonban azon eredményeket tekintjük, melyek oly üzemekben fordulnak elő, ahol akkordban lettek a minták előállítva és ugyyszólván kétszeres előállítási árba kerültek, bár a minták a kívánalmaknak sem feleltek meg kellően, úgy ez a munkaadókra nézve kétszeresen hátrány; újabbán kezdik belátni és az akkord elszámolási bérrendszert alkalmazták a művezetők, ahelyett, hogy az illetékes tényezők, a gyárvezetők előtt a sokszor említett lehetetlenséget szakszerűen előadták volna.

Ezen legutóbb észlelt tényt, legenyhébben véve, bátortalanságuk rovására írjuk; de legkevésbé helyén való eljárás az, hogy a munkásoknak kell ezt az ügyet megemlíteni és csak az üzemen kívül van erre alkalmuk, míg maguk a munkaadók végre ennek elismeréséhez érnek. Azon gyakorlati módot, mely általában leginkább el van terjedve, úgy a művezetők, mint a munkaadók között, melynek alapján a

kölcsönös, helyes és tárgyvilágos kiegyenlítődést elvetik - legfőbb ideje, hogy megváltozzon mert sok hiábavaló huza-vona szűnne meg egyszerre, ha azonban a munkaadók nem igyekeznek a mintakészítőszakra lényegét alaposabban megismerni és a bérviszonyt a munkaviszonnyal egyetemben az egyedül helyes, békés megoldás alapján szabályozni, úgy a mintakészítők nem hajlandók addig a munkát felvenni

A legszánalmasabb alskokká váltak sztrájkterő eljárásuk folytán a következők: Emmerling F., Berger F., Pilát F.

És végül, követelésünk mellett a bécsi mintakészítők bér és munkaidő-statisztikáját hozzuk bizonyítékul, mely szintén ügyünk jogoságát bizonyítja.

Üzemek száma, amelyben a következő rendszerben dolgoznak		Üzemek napi munkaideje órákban			Munkanap órákban		Munkanap órákban
Bér	Accord	Bér és accord	10,9,5,9... 8.5 Az üzemek száma			10,9,5,9,8,5 Hány segéd dolgozik	10,9,5,9., 8,5 Átlagos órabér filléreken
34	4	4	24	12	6	2	85 65 29 32 58,5, 53.5, 56.4, 65.6

Átlagos kereset órákban 57

Legmagasabb accordbér órákban 90.98 fillér

Vas és Fémmunkások Szaklapja, a "Magyarországi Vas és Fémmunkások Központi Szövetségének" hivatalos közlönye.

XX. évfolyam. 13. szám. Budapest, csütörtök. 1905. július 6.

A mintakészítők és asztalosok konfliktusa

A mintakészítők szakmája minden országban sajátos helyzetbe kerül a többi szervezett szakmákkal. Eredetileg famunkások, mert hiszen famunkálással foglalkoznak, de annyira elszigetelten a többi faipari szakmától, hogy azokkal agyszólván soha sem érint-

keznek a munkából kifolyólag, hanem sokkal szorosabb kapocs fűzi őket a vas- és fémmunkásokhoz, akiknek ők a mintákat készítik az öntödékben. Ebből kifolyólag azután majd mindenütt a vas- és fémmunkások szervezetéhez csatlakoznak, mint külön osztály s mert így van a külföld nagyobb államaiban, kénytelenek kölcsönösség szempontjából a többi államokban is erre az álláspontra helyezkedni.

Igy tettek tehát nálunk is, amidőn határozniok kellett, hogy a famunkás-szövetség vagy a vas- és fémmunkások között kivánnak maradni. Megtartva önállóságukat kimondották, hogy a vas- és fémmunkások között kivánnak maradni, hivatalos lapul ismervén el a vas- és fémmunkások szaklapját.

Azóta lecsendesültek az ellentétek, a már senki sem gondolt a famunkások és mintakészítők konfliktusára, amidőn a most folyó mintakészítő-sztrájk ismét felidézte a régi bajt.

A vas- és fémmunkások sztrájkja következtében számos gyárban feleslegessé váltak a dolgozó mintakészítők s így a kizárás veszedelemre fenyegette őket. Egyes gyárakban sétálni akarták őket küldeni, de előbb alá akartak velük íratni egy nyilatkozatot, amely szerint minden igényükről lemondanak a gyárral szemben, nem állítanak követeléseket stb. Az aláírás megtagadása esetén kizárással fenyegették őket. Nem maradt tehát más út hátra a mintakészítők számára, mint hogy együttesen lépjenek fel, Együttes érdekeikért. Így vették fel a sztrájkot. A sztrájk kitörése után a gyárosok kényszerítették a bentedolgozó asztalosokat arra, hogy a mintakészítők munkáját részben elvégezzék. Az asztalosok erre elmentek a szervező-bizottsághoz, amely viszont a mintakészítőkhöz küldötte őket, megkérdezendő, hajlandók-e velük szolidaritást vállalni és anyagilag támogatni. A mintakészítők tekintettel kis számukra, hivatkoztak a szolidaritás elvére, melyet minden szervezett munkásnak szemelőtt kell tartani s elhárították maguk felől a kérdés illetlen feltevését.

Erre az asztalosok szervező-bizottsága a következő levelet adta ki az asztalosoknak:

Budapest, 1905. július 24.

Az asztalosok szervező-bizottsága részéről kijelentem, hogy mivel a mintakészítők semminemű anyagi támogatást a

fegyvergyári asztalosoknak, szolidáris harc esetén nem hajlandók nyújtani, a fegyvergyári asztalosok, dacára a mintakészítők sztrájkjának, a fegyvergyárban mintákat csinálhatnak.

P.H.

Klárík Ferenc, elnök.

Az asztalosok szervező-bizottságának e botlása érthető megütökzést keltett mindenütt s így került az ügy egy választott bíróság elé, amely a következő határozatot hozta:

Választott bírósági határozat. A budapesti mintakészítők és budapesti asztalosok szervezetei között felmerült konfliktus tárgyában az ezen ügyben a felek által kiküldött választó bíróság beható tárgyalás, a konfliktus teljes anyagának megismerése, valamint az érdekeltek által bejelentett összes tanuk kihallgatása után, egyhangu megállapodással a következő határozatot hozta:

A választott bíróság az asztalosok szervezetének ama eljárását, amely szerint Klárík Ferenc szervező bizottsági tag aláírásával oly értelmű nyilatkozatot adott ki, amelyben szervezett asztalos munkásokat a mintakészítők sztrájkja tartamára, sztrájk munkák készítésére felhatalmazza - a maga részéről leghatározottabban elítéli.

A sztrájktörés ténye az öntudatos munkás megítélése szerint minden körülmények között elítélendő és elsősorban a modern szervezet vezetősége van hivatva a munkásság között azt a felfogást terjesztetni, amely szerint a sztrájktörés erkölcstelen cselekedet és mint olyan üldözendő.

A tárgyalás során nem nyert beigazolást az asztalosok szervező-bizottságának a panasztképező határozat kiadásánál alapul szolgáló azon állítólagos körülmény, hogy a mintakészítők szervezete a szolidaritást az asztalosoktól tényleg megtagadta volna, de még ilyen körülmény létezése sem képezhette volna a sérelmes határozat jogos alapját.

Ilyen eljárást az asztalosok szervezete részéről csak az tehetett volna indokolttá, ha a mintakészítők szervezete olyan fegyelemsértést követett volna el, az ösz. munkásság érdekei ellen, amelyért már az ország ösz. munkásságának legfelsőbb fóruma -

tehát a Szakkongresszus - ítélete sujtotta volna. Sulyosbitja az asztalosok eljárását még az a körülmény is, hogy sérelmes határozatokat meghozták anélkül, hogy e tekintetben a mintakészítők illetékes képviselőivel csak egyetlen egyszer is hivatalosan tárgyaltak volna. Noha a mintakészítők, amint ez a tárgyalás folyamán ki-
tűnt, a közös megbeszélést ismételten keresték.

Általában megállapítja a választott bíróság, hogy ezen konfliktus elmérgesedésének legfőbb oka abban keresendő, hogy a két szervezet illetékes tényezői a kérdést közös megbeszélés alapján - az asztalosok mulasztása folytán - idejekorán nem tisztázták.

Ezeknél fogva a választott bíróság kimondja, hogy az asztalosok szervezetének kötelessége, a jelenlegi mintakészítő sztrájk-törő munkát végző asztalosokat teljes erejének latbavetésével a munkabeszüntetésére bírni, a vonakodókat a szervezetből való kizárással megfenyíteni.

Ezen határozat a "Népszava" pártlapban, a "Szakszervezeti Értesítőben", "A Vas- és Fém munkások Szaklapja"-ban és a "Famunkások Szaklap"-jában közölteendő.

Budapest, 1905. július 21.

Buchinger Manó

jegyző

Garbai Sándor

Schwartz Ambrus

Lerner Dezső

elnök

Knittelhofer Ferenc

Farkas István

a választott bíróság tagjai.

E határozattal mindkét fél igazához jutott, s az asztalosok szervező-bizottsága belátván tévedését, felhívást intézett a mintakészítő asztalosokhoz, hogy hagyják abba a mintakészítést, amely felszólításnak azóta eleget is tettek az asztalos elvtársak.

Vas- és Fém munkások Szaklapja

a "Magyarországi Vas- és Fém munkások központi szövetségének" hivatalos közlönye.

IX. évfolyam Budapest, csütörtök 1905. augusztus 3. 15. sz.

Mintakészítők bérharcának jelenlegi helyzete

A bécsi mintakészítők egyhetes bérharca véget ért, amennyiben a munkások és munkaadók közt a megegyezés létrejött. Követeléseiket hét pontban foglalták össze:

1. a 9 órai munkaidő,
2. minimális alapbér 60 fillér óránként,
3. 50 %-os felülfizetés a különórákért,
4. az ipartörvény szerint a tanoncok felvétele a segédek létszáma szerint,
5. első május szabad ünnepnap,
6. a szakszervezeti munkaközvetítés elismerése,
7. a munkás és munkaadó közti differenciák kiegyenlítése a szakszervezet útján.

Ezen munkaidő és munkabér rendezése mindkét félnek biztosítja a nyugodt munkálkodást. Nem így nálunk Budpesten, ahol szaktársaink nyolc hete bérharcban állnak. Itt megfordítva, a munkaadók állítanak fel követeléseket. Bár a mintakészítők nem kívánták a gyárosoktól a szövetségből való kilépést, szaktársainktól megkövetelik, hogy szervezetükből kilépjenek s csak abban az esetben hajlandók őket ismét a munkába felvenni. Hogy e jó kívánságaiknak érvényt is szerezzenek, előbb asztalosokkal rontották a mintákat, most pedig az állami faipari iskolák igazgatóihoz fordultak segítségért. Ami külföldön abszurdum volna, az Magyarországon természetes dolog, hogy az állami pénzen kioktatott tanulókkal képzettségüket, a magyar ipar dicsőségére, mint gazembereket sztrájkjelküldje sztrájkjtörő munkára.

Valószínűleg az iskola igazgatói jogosan remélhetik, hogy ezért, ha nem is az oktatásért, de a szivességért kitüntetéssel díjaztatnak.

A mi szaktársaink mindennek dacára nem hajlandók sem a szakszervezetből kilépni, sem a munkát felvenni, amíg jogos követeléseiket ki nem küzdötték. Bár szükségét szenvedünk, de hogy bennünket megalázzanak, azt soha, de soha el nem érik.

Külön még az asztalosok és faipari-iskolások, akik megélhetésünk ellen törnek, a körünkben is találkoznak sztrájkjtörőkkel. Az egyik a Nicholson-gyárban, Emmerling Ferenc, aki nagyszájon

hirdette egyik gyűlésen, hogy össze kell tartani, és most utólag kitudódott, hogy bizonyos célok miatt belelovalta a mintakészítőket a kilépésre. A két Ganz-gyárban Pillát, Berger, Foller, Kern, Stábel, Föckel és a vidékről ideszakadt Kocsis, a Schlick-gyárat egy romlottlelkű Oszwald István nevezetű boldogítja, ott alszik, ott dolgozik és ott fog elpusztulni.

Megemlítjük, hogy van a Ganz-gyárban egy Altman nevezetű, aki az igazgatóságot épp úgy, mint művezetőjét lepiszkolta és a művezető helyettesét szaktársaink segítségével kiugrasztotta és helyét elfoglalta. Most pedig kutyamódra ki akarja elégíteni fel-lebbvalóit, hogy az üzemet fenntarthassa és egykori bajtársait megröviditse.

Mindezeket a firmákat vastag betűkkel írjuk fel, hogy az össz. munkásság megvetéssel kísérje cselekedetüket.

A jellem még mindig győzött a jellemtelenség felett.
/Vas és Fémmunkások Szaklapja a "Magyarországi vas és fémmunkások központi szövetségének" hivatalos közlönye.

IX. évfolyam. 15. szám. Budapest, csütörtök, 1905. augusztus 3./

Végül is a hónapokig tartó mintakészítő sztrájk a mintakészítők hosszú, de nehéz kitartása után győzött, sajnos közel sem azoknak a követeléseknek a maradéktalan teljesítésével, amelyet a gyárosokkal szemben állítottak. A bérek a bécsi mintakészítők színvonalát közelítették meg, a munkaidők is csak némileg javultak és műhelyenként váltakozóak voltak továbbra is.

Elnökök:	1. Chloupek Lajos
	2. Lienberger Ágoston
Pénztárosok:	1. Bochmann Nándor
	2. Bona Sándor
Számvivők:	1. Schapper József
	2. Zuber József
Jegyzők:	1. Hizi Ferenc
	2. Blum János
Ellenőrök:	1. Kutsmann Árpád
	2. Pauvlik János
	3. Guttyán Károly
	4. Schvecht Adolf
	5. Bubala József

Választmányi tagok:

Szabó Mihály, Markó Árpád, Plachi János, Schröder Ferenc, Pavlovits Károly, Szegerchschmidt József, Fehér Ferenc, Ivánszky Sándor, Wirth Géza, Peislre János, Schmidt Rezső, és Damsits Károly.

Választott bíróság:

Visinszky Ferenc, Dulovits József, Baranyai József, Balikó Gyula, Dindorfer Sámuel.

/1907. ápr. 4. Vas- és Fémmunkások Lapja./

Az 1908. augusztus 9-i második félévi megtartott közgyűlésen Chloupek Lajos elnök, előterjeszti a választmány azon határozatát, melyben ajánlják a tagság felé a Vas és Fémmunkások Szövetségéhez való csatlakozást. Egyben indítványozza egy három tagú bizottság megválasztását, amely ezen ügy érdekében tárgyal és az eredményt gyáranként a tagok elé terjesztik.

Ezta bejelentést nagy vita követte, amelyben a kisebbség helyesnek tartotta volna az egyesülést, a nagy többség helytelennek.

Az egyesülést helytelenítők azzal érveltek, hogy a mintakészítők így elvesztenék önállóságukat, károsodás érné a mintakészítőket, mert sok esetben olyanoknak is kellene az ő érdeküket védeni, akik nem ismerik úgy a mintakészítők sajátos problémáit és az egyesülés után szétforgácsolódna a mintakészítő egység. Ezeken kívül voltak más érvek is de természetesen, ellenérvek is. A vita lezárása után mégis választanak egy négytagú bizottságot, a felmérő és előkészítő munkák végzésére.

A négytagú bizottság a következőkből állott:

Tóth János, Sebők Gyula, Chloupek Lajos, és Liebenberger Ágoston.

/1908. aug. 20. Vas és Fémmunkások Lapja/

Az egyesülés nem jött létre, mert a műhelyekben végzett vélemény felmérés alapján a nagy többség elutasította az egyesülésre tett javaslatot. Ez az egyesülés csak 1948-ban jöhetett létre.

Még 1908. szeptember 17-én megjelenő Vas és Fémmunkások lapjában egy cikk jelent meg, a következő címmel. "Választás a Ganz féle" "Törzsgyár" mintakészítő műhelyében, "A cikk ismét a mintakészítők bánásmódjával foglalkozik, vagyis a Ganz féle "törzsgyár-

ban" a tőkéseket kiszolgáló, megfizetett két ügynök garázdálkodásaival. Egy bizonyos Lukesch nevezetű "ur" a mintakészítőket címzetes "uraknak" nevezte, állandóan a mintakészítők ellen lépett fel, sanyargató, megaláztató és gunyolódó módszerével. A mintakészítő dolgozókat kiemelten utálta, mivel azok egységes álláspontot foglaltak el, bánásmódjával szemben. Jellemére jellemző a cikkből való idézet: "bánatot és zokogást okozott lefelé" azért, hogy urai előtt még nagyobb becsben részesüljön. Sok panasz hangzott el a dolgozók részéről, míg végül szerencsének hitték, amikor elhelyezték Lukesch urat.

Utóda Müller "ur" a volt pápán is tul akart licitálni. Azzal kezdte működését, hogy két protezsált asztalost felvett a mintakészítők közé, hogy le tudja törni azok jogos bérköveteléseit. Az olcsóbb munkaerő nem hozta meg a várvavárt hatást a tőkés számára, mert a két asztalos, a mintakészítő szaktudás hiányában és az ott lévő kollektív összefogással szemben nem tudott ott maradni. Így aztán Müller ur terve is kutba esett.

Ezek az évek a megerősödött mintakészítő szakegylet és öntudatosabbá vált tagjainak harcait tükrözik, melyek bizonyos esetekben az össz munkásság előtt is példaként állott.

Az 1909. évi január 31-i közgyűlésen Chloupek Lajos elnök az elmúlt év nevezetesebb eseményeit és munkálkodását vázolja. Áranyosítja az 1907-es, 1908-as évet, és kimutatja, hogy a munkanélküli segélyek 60 %-al emelkedtek. Ezután többek között a csatlakozásról, /Vas és Fémip./ az év végén tartott ünnepélyről és a dalárdáról hosszasan emlékezett.

Továbbá jelenti, hogy részt vettek a szakszervezeti kongresszuson, valamint abécsi mintakészítők rendkívüli közgyűlésén.

A MUNKÁSSZINJÁTSZÁS HAGYOMÁNYAI

A muzeumi kutató számos esetben kerül abba a helyzetbe, hogy az adatközlő élete történetének, munkásmozgalmi tevékenységének elmondása közben előveszi féltve őrzött dokumentumait, fényképeit, mintegy azokkal is hitelesítve az elmondottakat. Ilyenkor kerülnek elő régi szakadt színlapok, fényképek és egyéb anyagok, amelyekből arra következtethetünk, hogy ott a munkások kulturális tevékenységének keretében színjátszó tevékenység is folyt.

S adatközlőnk már mondja is a fényképekre mutatva: a lo-es évek végén eljátszottuk a Rabszolgalázadást, A bibliásokat, A kékvérűeket, A reményt, és tovább is sorolja azokat a darabokat, amelyek bemutatására az évtizedek távlatából még visszaemlékszik.

A kutató ilyenkor már tudja, hogy jó nyomon jár és sorolja kérdéseit, hogy felderítse a helyi munkásszinjátszás történetét. Felkutatja a még élő volt színjátszókat, begyűjti a tárgyi dokumentumokat, elmondatja az adatközlővel mindazon darabok tartalmát, amelyeket látott, vagy előadásában részt vett. Megkérdi, mikor, hol, milyen körülmények között, kik mutatták be ezeket. Írók, rendezők, kellékek. Hogyan és hányszor próbáltak, hogyan ésszerűlódott a próbák alatt a darab, hogyan változtattak az alapötleten a részvevők, milyen volt a közönség részvétele, milyen volt a darab hatása? Ha elegendő anyag gyűlt össze és néhány konkrét időpontot is tudott rögzíteni, előveszi a helyi lapok, esetleg színházi folyóiratok adott évfolyamait, s tovább keresgél a téma kiteljesedése érdekében. A tapasztalat azt mutatja, hogy ez a munka sohasem hiábavaló - aki keres, az talál! Eddigi ismereteinkből azt szűrtük le, hogy a munkásnépkarokon kívül a legnépszerűbb kulturális tevékenység a munkásság körében a színjátszás volt. És rövidebb-hosszabb ideig minden nagyobb helységben, ahol munkásmozgalmom volt - színjátszók is működtek.

Indmáig azonban ez a terület az, ahol a megfelelő részkutatások - talán a fővárost kivéve - hiányoznak. A másik probléma, ami felmerül, az, hogy a helyileg gyűjtött gazdag vagy szegényebb anyag

miként függ össze a munkásmozgalom történetével, s mi a helye és szerepe a magyar munkásság kulturális tevékenységében.

Ezt a munkát szeretnénk előkészíteni, elősegíteni a munkásszínjátszás vázlatos történetének bemutatásával a rendelkezésre álló irodalom alapján.

A munkásszínjátszás előzményei és története 1919-ig

Hazánkban a kiegyezés után, az egyre erősödő kapitalizálódás következtében, egyre gyarapodott az ipari munkásság létszáma. Ez különösen a fővárosra vonatkozik, amelynek lakossága 1870 táján ugyan még csak 280.000 fő volt, de ebben az időben kezdődött hatalmas fellendülése. Az épülő gyárak, ipartelepek szakmunkásai az első időkben idegenből toborzódtak /német, osztrák, cseh/, s ezek hazájukból magukkal hozták mozgalmi és kulturális szervezeteikhez való igényüket is. Az I. Internacionálé határozatainak megfelelően nálunk is megindult az ipari munkásság politikai szervezkedése, s ezzel egy időben indult fejlődésnek hazánkban a munkás kulturális tevékenység, beleértve a színjátszást is.

A magyar színpadok munkásalakjai

A Budai Népszínház 1861-ben létesült. S miután a színjátszás fővonala a "nép" irányában fejlődött tovább, ismét felvirágzott a korábban igen népszerű népszínmű és kísérletek történtek a népdráma megteremtésére. A Nemzeti Színház 1871-ben bemutatta Szigligeti-Balázs: A strike c. népszínművét, de nem volt sikere a darabnak. Talán érthető is, mert túlságosan aktuális volt /nemrégiben zajlott le a Párizsi Kommun, s ezzel kapcsolatban sztrájkok, tüntetések voltak Pest-Budán is./

A Krisztinavárosi Színikör 1874-ben Vahot Imre drámáját játszotta: Egy magyar iparos, vagy az iparosszövetség diadala címmel.

1876-ban Reiner József: A kivándorlók c. darabjában a szereplők "kommunista eszméket kívántak megvalósítani". Tóth Kálmán, Lukácsy Sándor, Csiky Gergely, Gerő Károly népszínműveiben is

feltűnnek kisipari és gyári munkások, mint mellékalakok /ezek mindig groteszk vagy szélsőséges figurák, inkább keltenek ellenérzést, mint rokonszenvet./

A 80-as évek végén bányásztémájú drámákat is bemutatnak./Den-
gi János: Bányatiszt, Madarász Ernésztin: Illés mester, Relle I-
ván: Fityfiritty c. műve vasuti munkások között játszódik, s "szoc-
ialista elveket" emlegetnek a darabban, Gerő Károly: kismadaram
/1892/ c. művének központi figurája egy eszes iparoslegény, Ilosvai
Hugó: A társadalom c. műve /1896/ gyári alkalmazottak és munkások
körében játszódik./

Ezek a művek arra mutatnak, hogy a kor drámaírói ha nem is ki-
emelkedő és maradandó művekben, de foglalkoztak az új témákkal és
új konfliktusokkal.

A munkásosztály tudatosodását ellenző törekvések is megindul-
tak ezekkel egyidőben, főleg az egyház oldaláról. A Kath. Legény-
egyletekkel próbálták ellensúlyozni a szocialista kezdeményezése-
ket. Városokban és falvakban egyaránt megalakultak és gombamódra
szaporodtak a Legényegyletek. Lekötötték az adott társadalmi réteg
fiatalságát, ideológiailag is erősen befolyásolták őket a népszin-
művek legreakciósabb irányzatával. Évtizedekig rombolták a köziz-
lést a falvakban 1945-ig, pedig a hivatásos színház már régen el-
parentálta ezt a műfajt, mint korszerűtlent. Számos olyan művet is
irattak a szerzőkkel, amelyek társadalmi mondanivalója szembenállt
a társadalmi fejlődéssel. Pl. Szávay Gyula A munka, amelyet a
Győri Legényegylet mutatott be, majd a Krisztinavárosi Színház is
műsorra tűzte. Ebben a darabban "a magyar... elutasítja a szocia-
lizmust". Bodnár Gáspár: Vissza a műhelybe c. művét a Szatmári Le-
gényegylet mutatta be. Ez egy életkép volt, amely a lázongó ipa-
rosifjak megregulálására intett.

A hivatalos szervek mindent elkövettek, hogy a hivatásos mű-
vészet ne foglalkozzon a munkásság problémáival. Ugy vélték, ha
megtiltják, akkor már el is intézték ezt a kérdést. Nem számoltak
azonban azzal, hogy maga a munkásosztály erőteljesen keresi és las-
san meg is találja saját hangját, s egyre kevésbé engedi, hogy el-
hallgattassák.

A munkásszínjátszás kezdetei

Táncsics Mihály lapja, az Aranytrombita, 1869-ben hírül adja, hogy az Újpesti Munkásegyletben Csiki Sándor asztalos színjászó csoportot alakított, s bemutatták az általuk írt "A bujdosó lengyel gróf és a megtért haramiák" c. darabot. Ez az első híradás, hogy szervezett munkáscsoport kulturális tevékenysége során a színjátszáshoz folyamodott. Címe után ítélve valami korabeli vadromantikus rémdráma lehetett. A munkásszínjátszás kezdetben az általános irodalmi fejlődés mögött baktatott. Csakhamar elérte azonban tematikájában is a hivatásos színházakat, sőt mondanivaló tekintetében, nyílt és világos szocialista célkitűzéseivel meg is előzte azokat.

1877-ben a Népszavában kezdi meg a Külföldi Viktor egy németből adoptált színmű folytatásos közlését Egy furfangos munkás címmel. A Pesti Polgári Lövéldében /Rottenbiller u./ mutatták be. Tartalma az értéktöbblet népszerű magyarázatát adja. Ugyanekkor a Legjobb az egyenes út c. antiklerikális tendenciájú németnyelvű színművet is bemutatták. A német nyelv ezidőben nem volt szokatlan, mert a munkásgyűléseken is kétnyelvű szónoklatokat tartottak. 1878-ban a Furfangos munkás néhány új szereplővel kibővített folytatását közli Külföldi Viktor Egy liba címmel "drámai beszélgetés a női munkáskör szélesítéséről".

Mennyivel más tematikát tükröznek ezek a színművek, mint a korabeli színházak műsorai. De ezekben az években még gyér adatokkal rendelkezünk: 1879-ben a Népszava ír az Allianz-gárda műkedvelő előadásáról - műsor nélkül. 1881-ben az Acélhang két darabot ad elő Közügyek és Der Gewetter címmel, még mindig a kétnyelvűség jegyében. A Szabó színjászók Tóth Ede népszínművét, a Fehér Othellót adják elő. Majd a Táncsics ünnepségeken a Szabad Sajtó c. jelenetet és egy Siketnek lenni c. komédiát. 1886-1890 között az Asztalos Ifjak a legaktívabbak: 7 darabjuk bemutatásáról van értesülésünk, a fenti időszakban. A darabok legtöbbje népszínmű. A további években egyre több szakmai szervezet kap rá a színházi jellegű produkciókra: Bőröndösök, Fővárosi Iparosifjak, Esztergályosok, Cipézszegedek, Kőművessegedek, Újpesti Kereskedő és Iparosifjak, majd 1896-ban a Szabadság Munkásképző Egylet és az Óbudai Olvasóegylet neve bukkan fel a Népszavában.

Műsoruk ez időben még utánjátszó jellegű. A kőszínházak műsorait veszik át elsősorban. A századfordulói a színjátszó csoportok új nevekkel bővülnek: Újpesti Munkások, Fémunkások, Újpesti Kőművesek, Budapesti Könyvkötők.

A színjátszás jó összekötőkapocsnak bizonyult, s a felépülő munkásotthonok fenntartásánál számítani lehetett bevételeikre. A munkások nem szívesen jártak a nagy színházakba, ez nem csak anyagiilag volt számukra terhes, hanem társadalmilag is szinte lehetetlen. Viszont, mint tudjuk, a cseléd lányok sűrűn jártak a kőszínházak karzatára, valamint a ligeti szinkörökbe. Ha az 1896-99 közötti időszakot a felkészülés időszakaként értékeljük, akkor 1899 után ugrásszerű fejlődés volt a munkásszínjátszás történetében 1899-1914-ig tartott a megerősödés időszaka, amikor a munkásszínház művészi alkotóereje már önállóan is jelentkezett. 1899. dec. 31-én mutatták be Kispesten az ország legöregebb színjátszójának a felszabadulás után sok évtizedes harcos multjáért többszörösen kitüntetett Péter Józsefnek A huszadik század c. néma képét és Bérharc c. egyfelvonásosát. /ennek szövege megvan eredetiben a Kispesti Múzeumban./

1900-1905 között több tucat előadásról van tudomásunk és a munkásszínjátszás országos viszonylatban is fellendült, nem korlátozódott csupán a fővárosra. /Főváros környéki települések, városok, Szeged munkásszínjátszói a legismertebbek eddig./ A színjátszók munkásszerzők darabjait is játsszák. A már említetteken kívül: Bárdos Ferenc: A rendszer áldozatai /Újpesti Munkásképző/; Sas Ede: Rabszolgalázadás /Lassalle Színjátszók/; Klárik Ferenc: A munka diadala /Gutenberg Egylet/; Stern Soma: Sztrájkban. /Szegedi Munkásszínpad/; Gyagyovszky Emil: A Martyr /Budapesti Munkásképző/; Ismeretlen szerző: Az utolsó két korona /Szobafestők/; Simon László: Nyomor /Újpesti Szervezett Munkások, akik egy évvel a Vigszínház bemutatója után vállalkoztak a Hauptmann: Takácsok c. szociális tragédiájának bemutatására is, 1901-ben./ E korai darabok szövegkönyve a 60-as években újra kiadásra került és hozzáférhető /L. a bibliográfiában/.

1905-06-ban megtorpanást mutat a munkásszínjátszás, mert az 1905-ös orosz forradalom után bizonyára erős nyomás nehezedett a munkásegyletekre. Ebben az időszakban a fővárosi lapokban csak

kevés hiranyag szól tevékenységükről. 1907-1914 között viszont megélénkült a színjátszókedv és lehetőség, mert mintegy 1000 előadást tartanak számon, mintegy 200.000 nézővel.

Hogy milyen lehetett maga az előadás, arról egy visszaemlékezés tájékoztat: "...a munkásszínjátész úgy ágált a színpadon, ahogy ő és rendezője a legerősebb hatást elképzelte. Ez a kulisszahasogatás határát surolta. Nagyobb különbség volt a hivatásosak és műkedvelők között, mint ma, mert akkor ismeretlen volt a patronálás fogalma..."

Ezekben az években gyarapodott a saját repertoár is: Preczang: Gyári lányok /angolból, 1893/; Luzati Gyula: Szibériai száműzött /1905/; Garami Ernő: Megváltás felé /1908/; Polyp /1914/; Ismeretlen szerzők: Jezsuiták, Pályaválasztás /1909-1910/; Peterdi Andor: Bibliások/1914/: Vitéz Miklós: Szegény Ábris megdicsőülése/1914/.

1913-ban a munkásszínjátszók már szervezetük is volt, mert megalakult a Magyarországi Munkás Műkedvelő Társaságok Szövetsége. Nem mindegyik színjátszó csoport csatlakozott hozzájuk. 1912-ban a Népszavában felszólítás jelent meg a fővárosi színjátszógárdákhoz címezve, hogy megbizottaik jelenjenek meg a Műkedvelő Szövetség megalapítására. A Hajnalhasadás Munkásképző helyiségében, VII. Csengery u. 1. sz. alatt. Azért is fontos volt ez, mert a profi üzletemberek közül többen visszaéltek a munkásszínjátszók jó hírnevével és hangzatos neveikkel profi gárdákat alakítottak, s ezzel járták a munkásokotthonokat. Ilyen esetekben az erkölcsi kár is nagy volt. A népszava utasítást kapott, hogy a színielőadások hirdetéseit csak a pártszervezetektől veheti fel, hogy így elkerüljék a visszaéléseket. Az alakuló értekezlet létre is jött és Silberstein Dezső tollából hosszabb cikk jelent meg a munkásműkedvelők hivatásáról, hangsúlyozva, hogy az anyagi bevételek mellett a műsorpolitika is döntő szempont: "... a proletárköltészet sok szép művét a munkásszínjátszók tették széles körben ismertté. Színpadra vittek olyan műveket is, amelyek szociális tendenciájuk miatt a tőkésék imádatában utazó színházak nem mertek előadni... Az önkéntes műkedvelő munkára szükség van, de az legyen szocialista munka..."

Ilyen előzmények után alakult meg az említett KMTSZ 1913 augusztus 3-án, s mindjárt színdarabpályázatot írt ki olyan művekre,

amelyek "a társadalom világából merítik témájukat és szocialista szellemben mozognak." A BM jóváhagyta alapszabályaikat, s így működésük törvényessé vált. Célkitűzéseik: társadalmi és munkáséletbőlvett színművek kiadása, állandó Munkásszínpad létesítése, tudományos és művészeti előadások rendezése, tanfolyamok létesítése, folyóirat kiadása, könyvtár, olvasóterem létesítése...

1913. februárjában az Építőmunkások színháztermében megrendezték első előadásukat: Gyagyovszky Legnagyobb bűn-ét adták elő, majd ugyanott Peterdi Bibliások-ját. A meghirdetett pályázatot Vitéz Miklós nyerte a Szegény Ábris-sal. Első elnökségük névsora: Elnök - Silberstein Dezső; alelnök - Schwimmer Félix; KadarabekTivadar és Jámbor Antal; titkárok: Gara Izso és Grünbaum Imre; pénztárosok: Sági Antal és Tomasov Pál; Ellenőrök - Spitzer Andor és Pataki Kálmán; Rendezők - Gyagyovszky Emil és Klein József.

Az I. világháború kitörése csak rövid ideig akadályozta meg a munkát, már szeptember 7-én bejelentette a munka folytatását. A behívások miatt megváltozott vezetőség komolyan vette a munkát és megbeszélésükön így jelölték meg feladataikat: "Állandó színházat akarunk a munkásság számára megállapítani, Munkásszínpadot, ahonnan a mi eszméinket művészi formában hirdethetjük." A május 1-i műsort már a Zeneakadémia nagytermében rendezték. Nagy sikerrel új színművet mutattak be: Farkas Antal Hátarkónél c. szocialista szatiráját. Októberben Darvas Simon: Egy padon című jelenete és Gábor Andor: Népségítés c. szatirája került színre. A munkás Műkedvelő Szövetség állandó színháza 1915. dec. 19-én nyitott meg a Nagydíófa u. 3. sz. alatt. 1916-ban a Szövetség tagjai számára előadássorozatot indított: "A művészet és a szocializmus kapcsolatairól". Az 1916.febr. 28-i rk. közgyűlésen módosították alapszabályaikat és nevüket Munkások Irodalmi és Művészeti Országos Szövetségévé alakították /MIMOSZ/. Decemberben új szerzőt avattak Szomolányi Imre személyében, akinek Karácsony c. jelenetét a rendőrség háboruellenes tendenciája miatt azonnal betiltotta.

Az őszirózsás forradalom után újvezetőséget választottak. Elnök: Somló /Silberstein/ Dezső és Latinka Sándor; főtitkár: Gyagyovszky Emil; zenei vezető: Szalárdi Antal, rendező: Gara Ferenc, ügyész: Rudas Zoltán lett. Tevékenységük központjában állandó és önálló Munkásszínpad szervezése állott, de a forradalom túllépett

e terveken, mert 1919. március 21-én a győzedelmes munkásosztály kezére jutott nemcsak egyetlen színház, hanem az egész ország föltti hatalom.

A szakszervezeti keretek között meginduló kulturális munka, s a színjátszás bizonyos mértékig anyagi célkitűzéseket is szolgált: a munkásotthonok fejlődő hálózatát és fenntartási költségeit segíti. Végül csekély kivétellel jellegzetessége e korszaknak, hogy a műsorok a Nemzeti Színház, illetve a Budai, majd a meginduló új Népszínház repertoárjának ujjrajátszásából tevődik össze, előbb több évi csuszással, majd szinte egyidejű átvétellel.

Az 1900-1914-es korszak lényeges mozzanata, hogy önálló alkotások születnek, a szociális mondanivaló nyitva válik. A hivatásos színházaktól való átvételeknél a Vigaszínház és a Thália lesznek a forrás. Ez utóbbival szoros kapcsolatok épülnek ki, első ízben a magyar színművészet és munkásmozgalom történetében. Nagyszabású szervezeti fejlődés tapasztalható és felmerül az országos szövetkezés gondolata. E munkába a vidék is bekapcsolódik. A politikai élet fokozódó nacionalizmusával szemben a munkásszínjátszás internacionalista vonásokat is tartalmaz: 1911: román, 1912: szlovák, 1913: szláv, 1914: ismét román majd egy lengyel színjátszó csoport alakul.

A Tanácsköztársaságot megelőző évek az országos szervezettség és az önálló Munkásszínház megteremtése jegyében folytak.

Színházi élet a Tanácsköztársaság idejében

A Forradalmi Kormányzótanács már uralmának első napján elhatározta a színházak köztulajdonba vételét. A végrehajtással a Köztudatügyi Népbizottságot bízták meg. Az egybehívott igazgatók előtt ismertették a helyzetet, majd a műsorra vonatkozólag úgy szöjt a rendelkezés, hogy lehetőleg forradalmi szellemű és szocialista tendenciájú darabokat, ezek hiányában klasszikusokat játsszanak." A színházak egy részében hírneves magyar írók a felvonásközökben forradalmi jelentőségű előadásokat tartottak. Az első előadók: Gábor Andor, Babits Mihály, Karinthy Frigyes, Kosztolányi Dezső, Molnár Ferenc "... és más hasonló színvonalu írók lesznek." A szín-

házi direktórium tagjai: Reinitz Béla, a prózai színházak felügyelője: Balázs Béla, a zenés színházaké Gábor Andor, orfeumok, mulatók, kollektív szintársulatok vezetője Bálint Lajos lett.

Az eseményeket mind a szakma, mind a lapok nagy lelkesedéssel fogadták. "A színház a népe!" volt a jelszó. A sajtó rendkívül aktívan kezelte a színházak ügyét: Kezdődik a kommunista kultúra - irták mind Pesten, mind vidéken, de alapvető változásokról nem lehetett beszélni, mert az összes eddigi színházi vezetők a helyükön maradtak. Új színházi alakulatok is születtek, pl. az említett kollektív színháznak csak a személyzete 800 fő volt.

Érdekes kezdeményezések voltak a Kaszárnya-színházak, amelyek laktanyákba játszottak: a Bebel színház a kelenföldi laktanyában, az Engels színháza Hungária krt-i lovassági laktanyában, a Martinovics színház az Üllői uti Mária Terézia laktanyában. E színházak egészen a Tanácsköztársaság bukásáig fennállottak. Hasonlókról tudunk vidéken is: a szegedi Munkásszínpad 1919-ben a Berlini krt-i laktanyában játszott. Eszmei irányítójuk Juhász Gyula és Móra Ferenc volt. A főváros peremvárosaiban, Kispesten, Újpesten, Pesterzsébeten, Csepelen az országjáró vidéki társulatok ott állomásozó csoportjai játszottak helyi színház néven.

A propagandatársulatok utnakindítása is érdekes kezdeményezés volt. Ezek minden kelléket mellőzve politikai esztrádműsort adtak, 3-5 főből állottak. Mozgékonyosságuk miatt hasznos terjesztői voltak a forradalom eszméinek.

A műsorokról

Miután a régi vezetők maradtak a színházak élén, aligha lehetett elvárni tőlük, hogy mást adjanak mint eddig. Azért lassan kezdett kialakulni az új műsor. Antigoné, Lengyel Menyhért darabjai; Heyermans: Remény, Bródy: Dada, Schiller: Don Carlos, Ármány és szerelem; Calderon: Zalazesi bíró, Shakespeare, Továbbá Pogány József, Mikes Lajos, Barta Lajos, Gárdonyi Géza, Szini Gyula, Vitéz Miklós, Gorkij, Strindberg, Maeterlink, Csehov, Hauptmann, Andrejev és más haladó és klasszikus írók darabjait adták. A kaszárnya-színházak közül a Bebel színháznak volt a leghatározottabb profil-

ja: Szökött katona, Vén bakancsos, Piros bugyelláris, A kis kadett, Hadnagy ur civilben, Az obsitos, mind a katonaeletből vette tárgyát s még az uj termésből is a katonatémájú Akiknek egy a sorsuk /Vitéz Miklós/ c. darabot mutatták be. A peremterületi színházak a szokott műsort mutatták be. A Színházi Bizottság nagy pespektivájú terveket dolgozott ki a jövőre nézve. Ezek azonban a Tanácsköztársaság bukása miatt akkor nem valósulhattak meg.

Az új közönség

A közönség forradalmi módon megváltozott. A Közoktatásügyi - Népbiztosság rendeletei, a nép elsődlegességét hirdették a színházakban is. A jegyek többségét a dolgozók részére tartották fenn s a leszállított áru jegyeket a szakszervezetek osztották szét. "A kultura a dolgozó nép jussa!" A jegyekért hosszú sorban álltak a munkások, átérezve a dolog nagyszerűségét.

Színészek a forradalomban

A színészek is szakszervezetekben tömörültek. Titkáruk a jeles színművész, Lugosi Béla volt. /1919 után az USA-ba emigrált s ott is halt meg nemrégiben./ Majd minden korabeli nagy színészünk kivette a részét a forradalom színházi munkájából.

Nagyszerű kezdeményezések

22 társulattal a falvak színházi ellátását is meg akarták teremteni. Kisérleti színpad felállítást határozták el. Színházi Múzeum felállítást terveztek, elhatározták a Színművészeti Főiskola megalakítását, mely szeptember 1-én kezdte volna meg működését s kiképzést nyújtott volna a színművészet minden ágazatában.

Mindezek a törekvések azonban csak a felszabadulás után valósulhattak meg. A Tanácsköztársaság nagy jelentőségű volt abban a vonatkozásban is, hogy a színészek 1843 óta először lehettek a társadalom aktív harcosai.

Negativuma e korszaknak, hogy a közönség szervezésén kívül nem támaszkodtak eléggé a munkásosztályra s a munkáskultúrában fellelhető előzményekre. Illúziók érvényesültek abban a vonatkozásban, azt hitték: "ugyis a miénk". A bukás után a MIMOSZ megkísérelte sorai rendezését, de 1921-ben a BM magát a MIMOSZ-t is betiltotta. Hosszu évtizedek kulturális munkája szűnt meg ekkor. A szocialista gondolatnak a Horthy-korszakban új utakat, új lehetőségeket kellett keresnie.

Szocialista jellegű színjátszó törekvések 1919-1945

A legális munkásszínjátszás

A színpadokról 1919 után kiszorultak a szocialista mondanivalóju művek. Ilyeneket csak a munkásszínjátszók és a haladó hivatásos színészek társulásának alkalmi előadásaiban lehetett találni.

A MIMOSZ is megkísérelte sorai újjárendezését: színésziskolát nyitott, amely a munkásságból toborozta utánpótlását és 1920 során havonta mutatta be előadásait: Petőfi: Apostol, Heyermans: Szabadulás stb. 1921. márc. 21-én közgyűlést tartottak, az elnök dr. Bánóczy László lett. Irodalmi szakosztály alakítását is tervbe vették, amelynek célja "a munkásosztály szellemi egyenjogúsítása", s e célhoz a magyar irodalom legjelesebbjeit kérik fel. A szakosztály névsora igen tanulságos: régi és új munkásírók - Barta Lajos, Farkas Antal, Gyagyovszky Emil, Várnai Zseni; elismert irodalmárok - Benedek Marcell, Kárpáti Aurél, Osvát Ernő; jeles magyar írók - Karinthy Frigyes, Biró Lajos, Füst Milán, Gellért Oszkár, Juhász Gyula, Móricz Zsigmond, Nagy Lajos, Szabó Lőrinc, Tóth Árpád. De működésükre nem kerülhetett sor, mert a BM a MIMOSZ-t 1921 szeptemberében feloszlatta.

Kísérleti előadások, haladó kísérleti színházi csoportosulások a 20-30-as években

Mint Tiszay Andor említi, a 20-as évek elején Fehér Arthur vezetésével a MIMOSZ nevű szociáldemokrata színész társaság is tartott

néhány érdekes előadást a Zeneakadémián Tolsztoj, Salten Félix és Biró Lajos darabjaiból, mintegy előfutaraként a jövődő Munkás Színháznak, de a Szövetséget, mint említettük, a BM rövidesen betiltotta.

1924-ben a Műhely nevű avantgardista csoport megalakult a Váci ut külső periferiáján, a Vág utcai Népszínházban. Vezetőjük Plötz Rudolf. Céljuk szociáldemokrata pártszervezetekben modern irodalmi előadásokat tartani, amelyekkel idővel megvethetnék majd egy Munkásszínház alapjait. Havonta 4-5 előadást tartottak. Többek között Hauptmann: Hannele, Henschel fuvaros, Schnitzler: Az élet szava, Strindberg: Szamum, Schönherr: Szülőföld, Shaw: A sors embere, s egy-két fiatal szerző újszerű kísérlete került színre, primitív diszletjelzésekkel, amelyek emlékeztettek a szovjet konstruktivista színpadokra. A kis csoport dramaturgjai Hajdu Henrik és Bánóczy László voltak. Tagjai: Hegedüs Mária, Nagy Lili, Radány Dezső, Szőke Imre, Peti Sándor és Kolosa Ernő.

1928 február és május között nagy jelentőségűek voltak az ún. Cikk-cakk esték. E csoport 6 bemutatót tartott, zsufolt házak mellett. Versek, dalok, szavalókórusok, jelentek, folklóranyagok a műsorban. Ők a Zeneakadémia kistermében léptek fel. Rendezőjük Palasovszky Ödön, majd Tiszay Andor. 32 számot mutattak be 52 szereplővel.

A Rendkívüli Színpad 1928 őszén alakult meg a volt Cikk-cakk tagjaiból. Vezetőik is ugyanazok. 3 előadást tartottak egészen modern dolgokkal. 1928 decemberében jött létre a Rendkívüli Színpad közvetlen utóda, a Prizma. E csoportnak is sikerült 3 előadást tartania a Zeneakadémia kistermében. 1929 februárjában a kis társulat Ernst Teller: Géprombolók c. drámáját akarta előadni, de a hatóságok betiltották a főpróba után. Ezen az előadáson szerepelt volna először hazánkban sikokra osztott emelvénytársulat, amelyen 300 tagu szavalókórus dühöngött volna.

De az osztályellenség sem volt titlen. Miután érzékelték a munkásszínháztársaság osztályharcos, agitativ jelentőségét, s tudva azt, hogy a munkásság kulturális csoportjaiban gyűlekeznek, szervezkednek, agitálnak az illegális kommunista párt harcosai, minden lehetséges eszközzel megkísérelték, hogy a nagyipari munkásságot elvonják saját szervezeteiktől. A nagy gyárak, az saját dalárdát, színjátszócsoporthat, sportegyesületeket hoztak létre a gyár-

igazgatóság felügyelete alatt, s e szervezeteket a gyár összmunkásságától levont kulturális alapból tartották fenn. Egy korabeli szerző, Sziebert Imre írja:

"A nagyobb gyárak és ipartelepek a munkások kulturális igényeinek kielégítésére a lakótelepeken Kulturházat létesítettek. Ezekben találjuk a legmodernebben berendezett műkedvelő színpadokat és itt találkozunk a legkitűnőbb műkedvelő együttesekkel. Érdekes, hogy több ilyen helyen forgószínpadot is felszereltek és nincs messze az az idő, amikor vetített díszletek teszik gyorsabbá és hatásosabbá a műkedvelő színpadok színváltóságait."

A két világháború között nem volt összefogó szerve a munkásszínjátszásnak. Kísérletek ugyan történtek erre nézve: 1928-ban a Szaktanács - Munkás Kultúregyesületek Szövetsége - azzal dicsekedett, hogy 10.000 tagja van, de említésre méltó munkát e szervezet nem fejtett ki. Így azután a munkásszínjátszás decentralizálódott. A munkáskerületek régi gárdái, egyes nagyüzemek színjátszói, SZDP helyi szervezetei működtek egymástól elszakadva. A legalitásnak azonban jelentős elvi hátrányai voltak. Rendszeres előadások tartásáról tudunk Csepelen, Pesterzsébeten, Kispesten, Újpesten, Mávag, Ganz Művek, Egyesült Izzó, Gutenberg Kör.

Az új csepeli Munkásotthonban pl. hetenkint volt előadás, de 90 %-ban a legselejtesebb népszínműveket és operetteket adták. Ez az együttes 25 év alatt alig tudott valami értéket felmutatni: 1930 - Volpone; 1934 - Sárga lilium; Velencei kalmár; Bűn és bűnhődés /1937/; 1938 - Barbara őrnagy. Jellemző rájuk, hogy a színjátszók a munkásszolidaritást megtagadva 1933-ban egy részük átment az akkor alapított klerikális Iparoskörbe. 1940-ben egy operettet játszottak a "repülőalap javára". Késhegyig menő harcot vívtak az Operaházzal, hogy a Mosoly ország-át velük egyidőben mutathassák be, amire az engedélyt Lehártól meg is kapták. Ez a fajta munkásszínjátszás nem töltötte be szocialista hivatását. A többi nagy együttesnél sem volt jobb a helyzet, pl. a MÁV Törekvéseknél kettős cenzura volt: a műhelyfőnök és a rendőrség. A Pesterzsébeti Munkásszínjátszók 1923-ban Nollipa István vezetésével egy ifigárdát hoztak létre, amelynek tagjai "rögtönzók" voltak. Szépen, csendben dolgoztak, és 1931-36 között Új Színház elnevezés alatt haladó társulatot alakítottak. 1931-ben M. Rostand: Megöltém egy embert c. darabját vitték színre, majd 3 egyfelvonásost, s Heyermans:Sze-

gény szeretők, Vitéz Miklós: Akiknek egy a sorsuk, Faragó Imre: Mária c. darabjait mutatták be, 1933-ban a Tanitónót tüzték műsorra, s még ez év végén felavatták az új Munkásotthont, utolsó vállalkozásuk az Éjjeli menedékhely volt. 1935-ben a rendőrség betiltotta működésüket.

Az illegális irányítású munkásszínjátszás

Míg az SZDP égisze alatt működő és rendőrségi engedéllyel előadásokat tartó munkásműkedvelő együttesek tevékenysége nem haladta túl - vagy csak kivételesen - az átlag kispolgári műkedvelés kereteit, addig a munkásszínjátszás egy másik irányzata ezzel élesen szembehelyezkedett.

Az illegális KMP közvetlen vagy közvetett irányítása alatt álló színjátszó csoportok tevékenységüket tudatosan a politikai célkitűzések szolgálatába állították. E tevékenység, politikai tevékenység volt. Ennek az anyagnak felkutatása nagy nehézségekbe ütközik, mert alig maradt fenn írásos anyag vagy dokumentum. E kutatásoknál a még élő résztvevők visszaemlékezéseire támaszkodunk. Az illegális irányítású színjátszás mindig legális fedőszerv égisze alatt működött. Főleg az SZDP helyi szervezeteiben, helyiségeiben és időnkint. A csoport tagjai magánlakásokban a TTE kirándulásokon félrevonulva dolgoztak, próbáltak. Ilyen fedőszerv volt az Eszperantista Egyesület.

Az illegális irányítású munkásszínjátszás másik jellegzetes - sége volt, hogy a lehetőségekhez mérten tagjai nem egy helyen mutatták be műsoraikat, hanem változó előadási helyeken, s miután az illegális munka állandó mozgásban volt, a szereplők is állandóan változtak. Hatásos védekezés volt ez a lebukások ellen. Az illegális előadásokra csak megbízható elvtársaknak adták el a jegyeket. s az előadás színhelye körül háromszoros védőgyűrű volt. Műsoraik nagyjából: kezdetben műsoros estek, rövid jelenetek, rögtönzésszerű villámréfák, aktuális strófák. A 20-30-as években sok műfajkísérletezés jellemezte munkájukat. A rendőrségi lecsapások ellen többszörös áttételű szimbólumokkal dolgoztak, s weimari hatások is érték őket /proletkult/, ezt a hatást akkortájt a haladó hivatásos

színészek is felhasználták: pantomim, szinpedi törvényszék, élőuj-ság, dramatizált versek, mozgáskórus, stb.

1928-ban Szendrő Ferenc csatlakozott az illegális mozgalomhoz a hivatásosok közül. 1929-ben a 100% folyóirat színjátszóinak egyik produkciója Teller Géprombolókja volt Palasovszky rendezésében. Ez évben az Eszperantó Kongresszuson egyfelvonásost mutattak be. 1930-ban a Szalmás kórus műsorában színjátszás is szerepelt. 1931-ben a MTE bemutatta Szakasits Árpád: Új világ épül c. mozgáskórusát. 1934-ben Abosi F. Mihály: A sztrájk szimfóniája c. műve került illegális bemutatásra. 1934-ben a Szocialista Színjátszók illegális csoportja alakult meg. 1935-ben ide kerül Jákó Pál, aki a róla elnevezett együttesel sokat szerepelt Budapesten a peremvárosokban, és vezette az ott folyó nem veszélytelen munkát./1934-ben és 1938-ban letartóztatták./ 1936-ban Jákóék Fr. Wolf: Ciankáli c. tragédiájából adtak elő részleteket. 1936-ban Halász Kálmán csoportja A kuli c. jelenetet adta elő. 1937-ben alakultak meg a MÉMOSZ színjátszók. 1938-ban Balogh László mozgáskórusa aratott sikert a MTE-ben.

A faszizmus előretörése még jobban csökkentette az illegális színjátszó csoportok tevékenységét. De ekkor is kerültek színre forradalmi darabok. Pl. Hárs László: Magad válassz! - 1941-ben a Szalmás kórus műsorában. Némely produkciót a közönség tett - reagálásával - illegálissá, pl. a klasszikusok előadásánál: egy-egy hangsúllyal aktuális politikai ízt vittek bele.

Részvétel az ellenállási mozgalomban

A 30-as évek közepén, a faszizmus ellenes Népfront politikai indulásakor, a KP művelődéspolitikája is új irányt vett. Megvilágosodott az is, hogy a proletkult a hivatásos és a munkásszínját - szás számára is zsákutcát jelent. A figyelem a magyar klasszikusok felé fordult. Új színjátszó csoportok alakultak, s a régiiek igyekeztek alkalmazkodni az új irányzathoz. Új csoport volt a Jákó és Szendrő-féle, a hivatásos Független Színpad és köre. A Szegedi Főiskola Művészeti Kollégiumának kiadásában megjelent Hont Ferenc: Színház és munkásosztály c. tanulmánya, amelyben a XIX. század

polgári színháza és a munkáosztály viszonyának elemzése után ismertette azt az utat, amelyet a munkásság színjátszása a művelődési lehetőségektől a politikai jellegű színházig megtett. Bemutatta a forradalmi Oroszország eredményeit és felhívta a figyelmet arra a jelenségre, hogy a munkásszínjátszás mint világjelenség, milyen szintézis felé halad. Szövegében inkább a politikai, mint a művészeti oldalt hangsúlyozta ki: "A színjáték, a politikai küzdelem élesedik, a színjáték egyre határozottabban szolgálja a politikai célkitűzéseket. "S a végeredményt egy szimbolikus mondatban így közli: "ez az új szintetikus színjátéktípus csak akkor bontakozik ki a maga teljességében, ha már a társadalom mai, kibékíthetetlen ellentéteit kemény küzdelemben megszüntették..."

1937-38-ban Hont Ferenc vezetésével indult a Független Színház, amely az illegális KMP színházi munkaközössége volt. Folyóiratuk címe is ez volt. A munkásszervezetekben rendezett műsoros estekkel indultak. Műsorukon klasszikus költők és József Attila, klasszikus színműrészletek szerepeltek. Kedvelt előadási formájuk volt az illusztrált műsoros est. 3000 főnyi közönségszervezetre támaszkodtak, ezek jórésze munkás volt. Legkiemelkedőbb előadásuk 1938-ban a Civilizátor, Tempefői voltak. Tervbe vették Móricz 1912-ben írt, előadatlan Ludas Matyi-ját és Tamási Áron Tündöklő Jeromos-át. /Mindkét művet később a Nemzeti Színház mutatta be./ De előadásuk nem sikerült, mert a BM 1939. január 1-én betiltotta működésüket. Ezután mindig más és más néven szerepeltek. A II. világháború kitörése után még nehezebb lett a helyzet. Ekkor a Nemzeti Színház haladó fiatal művészeivel működtek együtt /Major Tamás, Gobbi Hilda, Gábor Miklós, Várkonyi Zoltán/. A Vigadó nagytermében rendeztek előadássorozatot: Költő és kora; Egy ezredévi szenvedés; Négy évszázad verseiből, dalaiból; ez utóbbi a Vándor kórus közreműködésével a Zeneakadémián, 1942. január 11-én. Az előadásoknak óriási hatása volt. A rendőrség végül is betiltotta a sorozatot. Ezután kibérelték a népligeti vásári bódét és a Duda Gyurit mutatták be, Majorral a főszerepben. Ugyancsak 1942-ben Szendrői Ferenc vezetésével új, nagy vállalkozás indult a Bőrösök Szakszervezetében: a Bánk Bán bemutatása munkásszínjátszókkal. Igen nagy sikerük volt, de a viták is felparázslottak az előadás után. Arról egy önálló kiadványban olvashatunk.

1944. március 19-én a német fasiszták megszállták az országot. Hont Ferenc az utolsó előadást március 21-én tartották.

Horváth Árpád, a mártirhalált halt jeles rendező a Vajda János Társaságot használta fel illegális marxista színházi tanfolyamának fődíszszervéül. Egy sereg lelkes művész és szakember gyűlt össze itt. Tervezgettek a jövőről, amit Horváth Árpád már nem élhetett meg.

A munkásszínjátszás értékelése a Horthy-korszakban

Hont Ferenc írja egy tanulmányában 1936-ban, hogy az akkori kispolgári, műkedvelő színjátszást csupán mint tömegjelenséget érdemes tanulmányozni, mivel sem társadalmi, sem művészi értéke nincs. Ezzel szemben figyelmet érdemel a műkedvelő színjátszás másik fajtája, a proletárok érzékvilágát és életszemléletét kifejező munkásszínjátszás és a népi értékeket elevenen őrző parasztszínjáték. A proletárok lelki alkatának alaptulajdonságai: szolidaritás, osztályöntudat, kulturáltság, optimista beállítottság, stb., fokozatosan éreztették hatásukat a színjátszásban. A munkásszínjátész minden megnyilvánulása éles ellentétben áll a polgári hivatásos színész magatartásával és teljesítményével.

A munkásszínjátszás az öncélú műkedvelés kezdetleges formáitól fejlődött a társadalomalakító munkásszínjáték mai típusáig. /1936/

Hazánkban ez a társadalomalakító munkásszínjátékot a hosszabb-rövidebb ideig együtt működő alkalmi színjátésszók művelik, akik tulnyomóan a munkásság öntudatosabb rétegeiből kerültek ki.

A munkásszínjátész a színészetet nem tekinti foglalkozásának, pénzszerezési lehetőségnek, de nem hajlandó öncélú műkedvelősködni sem. Számára a színjátszás a társadalmi tevékenység egyik formája. Nem az egyéni érdek vezeti, hanem a közösségi cél. A munkásszínjátész szerepeiben nem saját egyéniségét éli ki, s az ábrázolandó jellemmel ritkán azonosul. Az általa színpadra vitt alakról véleményét, rokonszenvét vagy gyűlöletét fejezi ki. Lényétől idegen egyéniségek realisztikus meglevevítésére képtelen; játéka ilyenkor hamis és botladozó. Ezzel szemben a közösségi érzéseket, a munkás-

ság világnézetét őszintén és gyakran művészién képes tolmácsolni. Művészetét a világnézetű állásfoglalás táplálja.

A magyar munkásszínjatszók tudása fogyatékos volt, de élt bennük a tanulás vágya és sok mindent elkövettek, hogy elméleti és gyakorlati ismereteiket növeljék. /Tanfolyamok, könyvtárba, előadásokra járás./ A szakképzett rendezők bírálatát készségesen elfogadták, s rendszerint azonnal hasznosítják. A polgári színészet - foglalkozási ág, a munkásszínjátszás - társadalmi tevékenység, a paraszti színjátszás - életfunkció. A jövő ezen ' színjátéktípusok együttműködéséből alakulhat ki - írja Hont Ferenc.

Egy másik szerző - Serfőző Lajos - keményen, már-már az egyoldalúság határát surolva értékeli tevékenységüket: - A munkásszínjátszás az 1930-as évek közepéig nem volt jelentős mozgalom, bár több évtizedes hagyományokra támaszkodhattak, de mégis a műkedvelés színvonalán maradtak. Legnagyobb hibájuk az eszmei tisztázatlanság volt. Elsősorban csak a szórakoztatást szem előtt tartó műsorválasztásban nyilvánult ez meg. Az SZDP vezetése alatt álló, vagy attól független munkásszínjatszók csoportok elődott darabjaikat gyakran a kispolgári giccsszínművek, polgári színházakban játszott operettek, népszínművek közül választották. Voltak Politikai tartalmu darabok is, de ezeket ösztönösen választották, nem tervszerű műsorpolitikából. Ezek sematikus egyfelvonásosok, rögtönzött jelenetek formájában kerültek színpadra. A kitűzött agitációs célt /sztrájkra buzdítás; választójogi harc; nyomor festése/ jól szolgálták.

A tudatos munkásszínjatszók kísérletek szintén a 20-as években kezdődtek /Piscator, Meyerhold, weimari művészet/. A magyar munkásság színjátszói e kísérletekből csak a szavalókórusokat fogadták be.

Mi a fenti két véleményhez azt fűzzük hozzá, hogy a legújabbkori gyűjtők láthatják a bemutatott anyagból, hogy lényegében a fővárosra, annak peremvárosaira s egy-két vidéki városra vonatkozólag kerültek eddig elő anyagok, s azok sem mondhatók teljesnek. Érdeemes munkalehetőség rejlik e terület további kutatásában. Az anyag összegyűjtése után az értékeléskor mindkét vélemény figyelembe vételét ajánljuk.

A felszabadult magyar színház, 1945-től

A felszabadulás után színjátszásunk is fokozatosan, de teljes mértékben átalakult. Az egykori munkásszínjátszó csoportok lényegében betöltötték hivatásukat, de bizonyos funkcióik még évekig fennmaradtak. Ma már a régi értelemben nincs szükség rájuk, mert a fejlődés túllépett rajtuk. Tájéoló színházaink és a Faluszínház ma már a kis falvakba is eljutnak és a kulturális éhséget megfelelő módon kielégítik.

A Művelődési Házak színjátszó gárdái Irodalmi Színpadok, stúdiók, klubok formájában fejtik ki ujszerű tevékenységüket.

Kövessük a fejlődés vonalát a felszabadulástól napjainkig: amikor rendeződtek a dolgok és a színházi élet megindulhatott, megoldásra váró elméleti kérdések kerültek bonckés alá: Merre tartunk? A színház a népe! - Az új közönség problémája. - Az új műsor és az új magyar dráma útja. - Új alkotói módszerek szükségessége. - Hagyományok értékelése, s hasonló vitatémák merültek fel.

1945-ben egy elméleti igényű munkában az alábbi gondolatok merültek fel: a munkásszínjátszás és a hivatásos színjátszás között éles határvonal van, amely összeköt és elválaszt egyben. Mi a célja és mi nem lehet a célja a munkásszínjátszásnak? A szerző látott olyan előadásokat, ahol a munkásszínjátszók úgy ágáltak a színpadon, mintha "igazi színészek" lennének. Ez elhibázott felfogás, bizonytalanságra vezet, mert reménytelen a hivatásos színészekkel való konkurrencia, s egyben felesleges is. A munkásszínjátszó akkor tölti be hivatását, ha érzi és tudja, hogy feladata a kollektív művészeti élmény keresése, a játzók és a közönség egy-séges jellegét hangsúlyozza. A profiknál is az egybehangolódás a cél, csak hogy ott két réteg van, míg a munkások homogén csoportot képeznek a nézőkkel. A színjátszó csoportok szoros baráti és munkatársi közösségbe forrtak, és a közös politikai küzdelem helytállása erősíti kapcsolataikat. Így fejlődött ki körükben a kollektív szellem teljessége.

1948 után fordulat következett be a politikai hatalom gyakorlásában. A munkásosztály minden hatalmat a kezébe ragadott és a szocializmus megvalósításának útjára lépett. A szocializmus a művészetben a kulturális forradalom útján kívánjuk elérni. Mi a kul-

turális forradalom célja? - kérdi egyik munkájában Lenin: - Az, hogy megszüntesse a volt kiváltságos osztályok műveltségi kiváltságait és előnyeit.

Adolog természeténél fogva ez csak hosszabb idő alatt való-sítható meg. Napjaink kulturális forradalmának és népművelésének legfőbb feladatát abban látjuk, hogy a tömegek művészet iránti igényét felkeltse, ébren tartsa, helyes mederbe terelje és kielé-gitse.

A szocialista kulturát épp az jellemzi, hogy megszűnik - a multtal szemben - egy zárt kis kör ügye lenni, s a széles néptöme-gek társadalmi, kulturális felemelkedését tartja szem előtt.

Ezek a célkitűzések érvényesülnek a mai színjátszás mindenna-pi tevékenységében, és ezek a feladatok szabják meg a színjátszás további fejlődését.

BIBLIOGRÁFIA

Abódi F. Mihály: Munkásszínjátszás a felszabadulás előtt. 1953.
Kézirat a Színháztörténeti Muzeumban.

Afra János: A csepeli munkásság kulturális mozgalmai 1918-1945.
Kézirat a Színháztörténeti Muzeumban.

Ardó Mária: A Tanácsköztársaság színházi élete a sajtó tükrében.
Bp. 1959. /bibliográfiával/

Balázs Béla: Arbeitertheater /Hoffmann-Hoffmann Dániel: Deutsche Arbeitertheater, 1918-1933./ p.426-30

Bánk bán a Bőrös Színjátszók előadásában. Bp. 1942. 2o.p. /vitával/

Bródy Dániel és Zsoldos Ernő gyűjtései /feljegyzések munkásszin-játszókkal való beszélgetésekről. Kézirat. 1953-57. Színház-történeti Múzeum./

A debreceni "Sztanyiszlavszkij" Munkás Studio. Vas Imre, Koppányi György: Élenjáró Üzemi csoportok. Bp. 1953. p.36-39.

Dégh Linda: Utmutató a munkáosztály néprajzi vizsgálatához. Bp. 1953. p. 22-23 /A munkásszínjátszás kutatásáról is./

A devecseri 1857-58 évi színi működvelők emlékkönyve. Szerk.: Győrök György. Részletes műsorral, első darabjuk teljes szövegével. Sopron, 1859, p. 157.

Dömötör Tekla: A színjátszás funkciója falun. Bp. 1960. 24.p.

Drucker Tibor: A csepeli munkásotthon története. /Munkásszínjátszó adatokkal. Bp. 1964. 100. p. képekkel/

Erdődy János: Új színjátszás, új film. /A munkásszínjátszásról is is./ Bp. 1945. 76. p.

Fogarasi Béláné: Kolchoz színház. Bp. 1949. 60. p.

Galamb Sándor: Justh Zsigmond parasztszínháza. 1937. Szinpad c.f.i.

Galamb Sándor: A magyar dráma története 1867-1896. /sok részadattal/ Bp. 1944-48. I-II.k.

Gerelyes Éde: Magyar Munkásmozgalom tárgyi emlékeinek gyűjtése. /A munkásság kulturális egyesületei anyagának gyűjtéséről./ Bp. 1963. 48. p.

Gergely Sándor: Munkáskultúra /A munkásszínjátszásról is ír./ Bp. 1935. 58. p.

Gyagyovszky Emil - Tiborc Zsigmond: A magyarországi munkásszínjátszás története. /Sok érdekes adattal/ Bp. 1957. Kézirat. Megtalálható a Föv. Szabó Ervin Kvt.: OSZK Színháztört.Gyűjt. Népművelési Intézet Adattára; Színháztörténeti Múzeum.

Hagedűs-Pukánszky-Staud: Színfalak között. /Kis összefoglalás a színjáték történetéről. Minerva zsebkönyvek Bp. 1967. 264.p./

Hont Ferenc: Színház és munkásosztály. Szeged, 1935. 22. p.

Hont Ferenc: A rendező munkája, Bp. 1952. 58. p.

Hont Ferenc: A színjátszó munkája, Bp. 1952. 61. p.

Hont Ferenc: Valóság a színpadon, Bp. 1960. 276. p.

Hont Ferenc: Szerk: A magyar színház története. Összefoglaló munka. Bp. 1962. 331.p.

Katona Ferenc-Dénes Tibor: A Thália története. 1904-1907. A Thália munkáseledésairől is. Bp. 1954.

Kozma Béla: Kulturgárdák kézikönyve. Bp. 1947. 102.p.

Liszka Béla: A kecskeméti színészet története. Kecskeméti főreális iskola értesítője. 1895-97-98.

Mályuszné, Császár Edit: A Tanácsköztársaság színügyi iratai az OL-ban. Bp. 1959.

Muhoray Elemér: Magyar Játékszin. Bp. 1944. 215. p.

Munkásszinjatszók hagyományok. Rövid színművek a munkásszinjátszás kezdeti korszakából. Sass Ede, Gyagyovszky, Peterdi, Külföldi Viktor művei. A bevezető tanulmány Németh Béla: munkája. Színjatszók Kiskönyvtára, 13. sz. Bp. 1960-1964. p.

Műkedvelés, művelődés. A kulturális forradalomról. Bibliográfiával. Bp. 1963. 165. p.

Nagy Dezső gyűjtése: Czibula Antal /Stern Soma/ Sztrájkban c. egyfelvonásos eredeti munkásdramája. Szegeden 1907-ben mutatták be. /Műsorfüzet a Tanácsköztársaság 40. évfordulójára. / Bp. 1958. p. 5-11-20.

Nagy Dezső: A szegedi Munkásszinpad története: 1918-20-ban. Legu - jabbkori Történeti Múzeum Évkönyve 1959. p. 55-75. /fényképekkel./

Nagy Dezső: A szegedi munkásszinjátszás története 1919-1959 LTM Évkönyve 1960. 67-100 p. képekkel.

Nagy Dezső: A pesterzsébeti munkáskultúra útja. /Részletesen ír a helyi munkásszinjátszásról is./ Bp. 1965. 100. p. Képekkel.

Németh Béla: Munkásszinjatszók hagyományok. /A hazai msz. rövid története. /Bp. 1960. Színjatszók kiskönyvtára, 13. sz. 108 p.

Osváth Béla: A magyar Tanácsköztársaság színházpolitikája. /Összefoglalás/ Bp. 1962.

Serfőző Lajos: A KMP tevékenysége a munkás kultur- és sportmozgalomban. 1925-1945. /Az -ről is részletesen ír. Bp. 1963. 126. p.

Staud Géza: A Tanácsköztársaság színházi műsorai. Bp. 1959. SZT. Múzeum kiadása.

Stoff Károly: Műkedvelő színjatszók vezérkönyve. /PK. . színművek jegyzékével. Bp. 1906. 104. p./

Szakály Dezső: Igazgató-tanító, Alsóság, Vas m.: Hogyan tanítsunk szavalókórust, Szombathely, 1939. /Ismerteti Sziebert Imre kézikönyvet, 1. ott. p. 60-69./

Szalai György: Az újpesti Munkásotthon története /MSZ adatokkal/Bp. 1963. 100. p. képekkel.

A szegedi munkásszinjátszásról. /A cikk részletesen említi a jeles színjatszókot./ Munkásszinpad 1946. V. p. 28-29.

Széll Jenő: Színház és műkedvelés. Bp. 1957. 23. p. Kéziratként Népművelési Intézet

Sziebert Imre: A műkedvelő színjátszás kézikönyve /részletes adatokkal. / Bp. 1939. 110. p.

Szilágyi János: Munkásosztályunk általános kulturális helyzete. 1919-1945. /részletesen ír a munkásszínjátszásról is./ Bp. 135. p.

Színészeti Lexikon. szerk. Németh Antal. Bp. 1930. I-II. köt.

Színháztörténeti Muzeumban a két vh. közötti időkre a legális és illegális msz-re vonatkozólag számos kéziratos feljegyzés és visszaemlékezés található.

A színháztörténeti gyűjteményben /OSZK/ gazdag archiv és dokumentumanyag található. A mutatórendszer alapján bármilyen töredékes színműanyag visszakereshető. Itt található a színházi-jellegű folyóiratok gyűjteménye is.

Színjátszók könyve. Boján-Darnovszky bolgár szerző műve Színműjegyzékekkel. Ír a szavalókórusokról is. Bp. 1948. 95. p.

Színművészeti Lexikon. Szerk. Schöpflin Aladár. Bp. 1929-31 I-IV. köt.

Tiborcz Zsigmond: A munkásszínjátszás Budapesten 1911-14. /Sok részletes adattal, statisztikával. Kéziratban a SZT Muzeumban./

Tiszay Andor: A Magyarországi kísérleti előadásokról a 20-30-as években. /részletes áttekintést nyújtó cikk./ Színészeti Lexin. Bp. 1930. I. k. p. 476-484.

Tiszay Andor: 40 év a munkáskultúra hőskorából. Népművelés, 1953. 3. sz.

Vertich József: A salgótarjáni Acélárugyár színjátszó csoportjának 75 éve. /Részl. történetük. Bp. 1962. 44. p. Népművelési Intézet kiadása./

A zagyvápálfalvai Üzemi színjátszás története. /Üveggyári színjátszókról/ Elenjárom Üzemi csoportok. Varga Imre-Koppány György. Bp. 1953. 9.29-36.

Nemzetközi anyag: összehasonlítás céljából

Ernyei József-Kurzweill Géza: Német népi színjátékok. /A magyar felvidéki bányászvárosok színjátszásáról./ Bp. 1932-38.I-II. köt.

Frantisek Kubr: A cseh munkásszínjátszásról. Bp. 1961. 118.p. SZT Muzeum kiadása.

Wolf-Pfützner: A német munkásszínjátszás. Bp. 1961. 229. p. SZT Muzeum kiadása.

Folyóiratok:

Néhány folyóiratot sorolunk fel 1918-tól, amelyben feltehetőleg adatok találhatók a munkásszinjászókkal kapcsolatban. Megemlítjük még, hogy minden nagyobb városban, hosszabb-rövidebb ideig megjelentek színházi folyóiratok, amelyek megemlékeztek a helyi munkásszinjászók tevékenységéről is.

Figaró	1918-20
Színházi Világ	1918-19
Komédia	1919
Színház	1919
Thália	1919
Műkedvelők Szinlapja	1931-32
Pestkörnyéki Műkedvelők Lapja	1936-39
Független Szinpad	1937-38
Munkásszinpad	1945-47

-0-0-0-

A KÖZSÉGI FÖLDIGÉNYLŐ BIZOTTSÁGOK MUNKÁSSÁGA
FEJÉR MEGYÉBEN

1945 márciusában felszabadult Fejér megye. A háboru hatalmas károkat okozott minden tekintetben.

Az 1941-ben megszámlált 45.801 lakóház közül 50 %-on felül megsérült 6.039 ház, 25-50 % között 6.351 ház, 25 %-on alul pedig 9.796 ház. Ez tehát összesen 221.186 házat érint, amely a teljes mennyiség 50 %-ának felel meg.¹ Így például a kis Seregélyesen a hosszú harcok eredményeképpen 260 ház vált lakhatatlanná és leégett a malom is.² Ez természetesen annak a következménye, hogy a három hónapot meghaladó harc az ország helyiségeinek 8,6 %-át érintette, addig Fejér megyében a települések 45,9 %-át teszi ki.

A háborus károsodás az állatállományban volt a legnagyobb mértékű. A szarvasmarha, ló, sertés és juhállománynak ugyanis 86 %-a ment veszendőbe.

Az ipar veszteségeit tekintve Fejér megyében a harmadik legjobban sújtott megye volt az országban. Itt a gyárak 30 %-a szüntette be teljesen a termelést, amely 13 gyárat jelent.³

Ilyen helyzet alakult ki a háboru után Fejér megyében. Azon az állapoton kellett változtatni, amely hatalmas feladatokat rótt mindenkire, lakosságra és vezetőkre egyaránt.

Az új élet megindulásában jelentős szerepet vállaltak a nemzeti bizottságok, amelyek elsőként alakultak meg a megyében.

Legfontosabb munkájuknak a földigénylő bizottságok megalakulása előtt a mezőgazdasági munka beindítását tekintették. Éppen ezért megállapították a napszámber nagyságát. Eszerint a férfi munkaerő napszám 30, a női munkaerő napszáma pedig 20 lett.⁴

A községekben a nemzeti bizottságok igyekeztek a köz érdekeit szem előtt tartva intézkedni. Szabályozták a termények, így a zab, a burgonya, az árpa, a szalma árát. Kötelezték a fogat tulajdonosokat, hogy legalább három fuvar bonyolítsanak le a községnek. A többi fuvart díjazták, mégpedig km-enként és mázsánként egy pengővel.⁵

Mindenkit munkára akartak kényszeríteni, hogy az országnak legyen kenye-re. Ennek érdekében olyan rendelkezést hoztak, hogy akinek van lova, de nem fogja be munkára, attól elveszik. Ezenkívül az igaerővel rendelkezőket kötelezték arra, hogy a nincsteleneknek szántsanak fel 2 hold földet. Az utóbbiak ennek fejében kötelesek cserében gyalognapszámot adni.⁶ Ez a rendelkezés a nincsteleneket volt hivatva védeni, akik e segítség nélkül nem tudták volna földjüket megművelni.

A nemzeti bizottságok keresztülvitték, hogy a mult évi termést takarítsák be. Rendeletük értelmében ugyanis aki ezt nem teszi meg, az a földjét elvesziti. A betakarítás érdekében engedélyt adtak kézi munkaerő igénylésre azoknak, akik nem rendelkeztek férfi munkaerővel /ilyen a háboru miatt sok volt/ valamint azoknak, ahol ugyan volt férfi munkaerő, de a föld nagysága meghaladta a lo holdat.⁷

Megszabták az őrlési díj nagyságát, amely pl. Szabadbattyánban q-ként 5 pengő volt.⁸ Ugyanitt a termelés biztosítása és zavartalansága érdekében termelési bizottságot szerveztek.⁹

A nemzeti bizottságok felléptek az árurejtegetők ellen és igyekeztek felkutatni a főlősleges buzakészleteket, hogy azokat lefoglalva az ország számára igénybe lehessen venni.¹⁰

Ezután hamarosan megalakultak mindenütt a megyében a községi földigénylő bizottságok. "A demokratikus Magyarország alappillé-reit jelentik a népi demokráciának ezek a friss, eleven szervei, a földigénylő bizottság, az üzemi bizottság és a nemzeti bizottság" - mondta Kádár János az üzemi bizottságok első országos kongresszusán /1945. július 12-13./ július 12-én.

A földigénylő bizottságok nagy jelentőségű munkát végeztek. A földreformra vonatkozó törvény elfogadása után alakultak meg országsszer-te. Sok fontos feladatot láttak el, így:

1. megállapították, hogy kinek a földjét kell elvenni,
2. összeírták a kiosztásra kerülő földeket,
3. számba vették a földre jogosultakat,
4. elkészítették a föld kiosztásának a tervét
5. felosztották a földet.

Az általános törvény értelmében az 1000 holdnál nagyobb birtokot kisajátították, az 1000 holdnál kisebb birtokból meghagytak 100 holdat, ha a tulajdonos nem követett el törvénybe ütköző cselekedetet. A 200 holdas paraszti birtokot meghagyták. A bizottságoknak kellett felügyelni a munka megindulására. Ugyanis már februárban Nagy Imre földművelésügyi miniszter felhívással fordult a föld népéhez, hogy dolgozzanak, hogy az országnak legyen kenyere. Viszont "aki ma nem dolgozik, az ne számítson arra, hogy a földreform során földhöz jut."¹¹

Mégis a későbbiek folyamán is sokszor előfordult, hogy nagy területeket nem munkáltak meg, ami által sok komoly érték, köztük gépek, traktorok mentek veszendőbe. A gépek alkatrészeit ráadásul szét is hordták. "Ezzel a nemzetet éri pótolhatatlan veszteség. Ez ellen fel kell lépni és érte a földigénylő bizottságok elnökei a felelősek." - adta ki az utasítást 1945. szeptember 1-én Dr. Varga József, a megyei földhivatal ügyvezetője.¹²

A földigénylő bizottságoknak tehát joguk volt rendelkezni a gazdasági eszközök felett. Erre a következő törvényt hozták: "Ha az ingatlan az elkobzás alá került, úgy a fenti tárgyak/tehát a gépek/ ellenértéke a földalapot, ha pedig az ingatlan megváltás alá került, úgy az ellenérték a régi tulajdonost illeti meg."¹³

Az így szervezett mezőgazdasági munkaeszközöket azután a parasztság rendelkezésére bocsátották. A földhöz jutottak természetesen kötelesek voltak földjüket megművelni. El kellett végezni "az őszi szántást és vetést a kimozdítás terhe mellett. Minden igénybevehető eszközt, ígás és gyalogos munkaerőt" fel kellett használni, hogy az országban a következő évben ne legyen olyan időszak, mint volt 1945-ben.¹⁴

A bizottság tagjai munkájukért tiszteletdíjat kaptak. Ezt a juttatottak fizették. Ennek nagysága 1945 áprilisában napi 40, májusban napi 60, júniusban és később pedig napi 80 pengőt tett ki.¹⁵ Ez az összeg az árak emelkedésével együtt emelkedett, így 1946 januárjában a juttatottak kötelesek voltak holdanként 1 kg buza árát /240 P/ fizetni, ami áprilisra tovább növekedett további 1 kg-al, mégpedig az áprilisi áraknak megfelelően.¹⁶

A bizottságok megalakulásában nagy szerepet játszottak a pártok. Ezek egymással egyetértésben oldották meg a bizottságok

megválasztásának a problémáját. Így történt pl. Ráckeresztúron, ahol a meglévő három párt, az MKP, az SZDP és a Kisgazdapárt együtt alakították meg a földigénylő bizottságot április 10-én. A bizottságba husz tagot választottak, akik további 5 tagu választmányt választottak meg.¹⁷

A bizottságok a földosztást általában igen gyorsan végezték, amit bizonyít az, hogy Tildy István miniszteri biztos már 1945. április 15-én kiosztotta az első birtokleveleket az MKP és a Pártyópárt együtt rendezett nagygyűlésén.¹⁸

A megyében a juttatás kulcsszáma az 5 volt. Varga József ugyanis a következő határozatot hozta 1945. szeptember 3-án: "Tálos János iváncssai lakos igényjogosultságát a tanács megállapította és a megyei kulcs alkalmazásával számára 5 kat. hold mezőgazdasági ingatlant juttat."¹⁹

A földigénylő bizottságok a földek lefoglalásánál és felosztásánál általában önállóan cselekedtek. Pl. Bodmér községben lefoglalták Csenkey Ferenc budapesti lakos földjét és kiosztották. A lefoglalásnak az volt az indoka, hogy Csenkey itt sohasem gazdálkodott és ezért a bizottság a "kisbérlok örökös tulajdonába" juttatta a földet, 144 kat. holdat.²⁰ A faluban összesen 433 holdat osztottak fel. A többit a pápai Református Főiskola /199 hold/ és özv. Ormos Endréné /90 hold/ földjéből foglalták le.²¹

A megyében a földek legnagyobb részét megváltandó földnek ítélték, azaz a tulajdonosuk nem követett el semmit. Így Dunapenteleén 2398 hold földet vettek birtokba, amely teljes egészében megváltott föld volt. Ebből a helybeliek 1960 holdat osztottak ki. A többiből 163 hold községi tulajdonba került, 52 holdon egyenként 500 négyzetgölgel ház helyeket létesítettek, a fennmaradó 223 holdat pedig tartalékolták, hogy milyen céllal, arról még lesz szó. Október 11-re a földosztás befejeződött a községben. Összesen 314 birtoklevelet adtak ki, hét embernek maradt vissza 100-100 holdja.²²

Akinek 100 holdat visszahagytak, az rendelkezhetett bizonyos mennyiségű állatállománnyal és géppel. A rendelkezés szerint minden 25 hold után maradhatott egy pár ökör vagy ló, tehát összesen 4-5 pár igásállat valamint minden 4-5 hold után egy haszonállat. Akinek mezőgazdasági gép volt a birtokában, továbbra is megtarthatta, ebben az esetben azonban csak az itt felsorolt állatok fele maradhatott meg, a többit elvették.²³

A dunapenteleihez hasonló helyzet alakult ki Sukorón is, ahol az 1390 hold igénybevett föld szintén mind megváltott. Ebből 280 holdat osztottak fel 57 ember között. A többi 246 hold községi, 790 hold pedig állami kezelésbe került, 18 holdat szántak házhelyre és 28 hold maradt tartalékban. A község más célokra kapott a szomszédos helységektől 415 holdat, amelynek nagy részét /236 hold/ erdőnek, másik részét /139 hold/ pedig gyümölcsösnek és szőlőnek akarták felhasználni. A fennmaradó 40 holdat tartalékolták.²⁴

A juttatottak kötelesek voltak a megváltás összegét megfizetni a volt tulajdonosnak vagy bérlőnek. A megváltás összege holdanként 150 kg buza és 30 pengő volt. Ez kezdetben /1945 nyarán/ azt jelentette, hogy mivel a buza ára kg-ként 10 pengő volt/ugyanakkor a rozs ára 9 P/, egy hold megváltása 1500 pengőbe került. Ez novemberben már 6000 decemberben pedig 24.000 pengőre ugrott fel az infláció és ezzel együtt a buza árának az emlékedése miatt.²⁵

Az 1945-ös nagyon gyenge termés miatt ezután ebben az évben csak a térítés felét kellett megfizetni. 1945-ben ugyanis a megyében az általános terméshozam holdanként 3 q volt.

Kisebb mértékben találkozhatunk elkobzott földekkel is. Így Szabadbattyánban a 2043 hold igénybevett földből 508 1/2 hold volt elkobzott terület.²⁶ Zámolyban Merán János gróf és feleségének a birtokát kobozták el, amelynek a nagysága meghaladta a 3100 holdat. Az elkobzás oka az volt, hogy a grófék német állampolgárok voltak.²⁷ Nagyon ritka volt az olyan helyiség, mint pl. Vértesszőz, ahol 247 holdat vettek igénybe a földreform során és ez teljes egészében elkobzott föld volt.²⁸ Az elkobzott földek tulajdonosai jórészt a Volksbund tagjai voltak.

A bizottságok tehát igen nehéz és komoly munkát végeztek. Nekik kellett megállapítani az igényjogosultságot is. Előrelátásukra bizonyíték az, hogy előre nem látható esetekre vagy más okok miatt tartalékoltak elég jelentős mennyiségű földet.

A földreformtörvény értelmében a nőtlenek nem kaptak földet. Természetesen a nősülés után már őket is megillette a föld. Ez volt a helyzet pl. Csákváron Galló Sándor esetében, aki a július 29-i birtoklevél kiosztása után nősült meg és ezután igényelt földet.²⁹ Ez volt a tartalékolás egyik oka. A birtoklevelek kiosztása általában vidám ünnepélyek keretében zajlott le.

A földet tartalékolták azért is, mert sokszor föld kiosztásnak az idejében még nem intéződött el minden földigénylő jogosultságának a megállapítása és ezzel földhöz juttatása.

Ez a helyzet alakult ki Sárbogárdon, ahol 5454 hold állt rendelkezésre. Ebből 4302 holdat osztottak fel 363 családnak és 145 holdat 290 családnak házhelynek 800-800 négyszögölenként. Ilyen volt a kép 1945 május 9-én. Ugyanakkor a földigénylők száma 446 volt, tehát a többiek ügye még nem dőlt el. Május 28-ra azután minden ügy elintéződött és minden igénylő földhöz jutott. A föld-reform eredményeképpen 412 olyan egyén lett tulajdonos, aki eddig teljesen nincstelen volt.³⁰

A tartalékolás egyik legfontosabb oka a telepítés volt. Az ilyen célra felhasználandó földterületet, amíg nem kapta meg valaki, addig haszonbérbe adták, mint Mátyon. Itt 130 holdat adtak így ki, köztük 111 hold szántót. Ezeket a haszonbérleti földeket elsősorban a nagyobb létszámú családok kapták meg.³¹ A bizottságok ezzel is igyekeztek segíteni a bajokon, ez is hozzáértésüket mutatja.

A telepítendőket a Népgondozó Hivatal helyezte el. Ezek a települők többségükben menekülők voltak. Miután a Népgondozó Hivatal letelepítette őket, ügyük a községi földigénylő bizottság elé került. Ez utalt ki nekik földet, de előtte megvizsgálták az illető eddigi politikai magatartását. Ez ismét nagy nehézségeket rótt a bizottságokra. A végleges birtokbahelyezést azután a Megyei Földbirtokrendező Tanács végezte. A letelepítettek a volksbundisták házait kapták meg.

Ilyen volt a helyzet pl. Pusztaszámoron, ahol három budapesti és egy helybeli lakostól 1121 hold földet foglaltak le. Mind a négy birtokosnak 50-50 holdat hagytak meg. A földosztás lezajlása után a telepítés miatt a külségben 16 pótigénylés futott be. Erre a bizottság a három budapesti lakostól lefoglalta a 150 holdat és ebből elégitették ki a 16 igényt.³²

Végül tartalékolták földet az új honvédség miatt is. Ugyanis a honvédség tagjai is kérhettek földet, mint pl. Tuzok János, a 6. honvéd gyalogos hadosztály katonája.³³ Általában meg is kapták az igényelt földet, de ha nem, akkor az új hadsereg messzemenően támogatta tagjait. Jó példa erre Huszár Károly szakaszvezető,

csákberényi lakos esete, aki a földosztáskor nem kapott földet. Ekkor a hadigondozó tiszt azonnal írt a szakaszvezető érdekében a földosztó bizottsághoz és sürgős választ kért, mire az így kedvező elintéztet nyert.³⁴ Ha még ez sem volt elegendő, akkor maga a budapesti 1. honvéd kerületi parancsnokság járt közben. Az így írt leveleket Platthy Pál altábornagy kerületi parancsnok írta alá.

Sokszor már a földigénylő bizottság határozata kimondta, hogy bizonyos mennyiségű föld a honvédség tagjaira vár. Perkátán ezzel a céllal 94 hold lett tartalékolva. A faluban különben 3766 holdat vettek igénybe, amiből 475 juttatott kapott 3475 hold földet. A többi fennmaradó területből 100 holdat az egyház, 97 holdat pedig 194 család kapott meg házhelynek egyenként 800-800 négyszögöllel.³⁵ Hasonló helyzet alakult ki Csabdban is, ahol 50 hold földet tartalékoltak erre a célra, míg más célú tartalékolásra a falu: más helységektől kapott 438 hold földet, amelyet vagy telepítésre vagy mintagazdaság létrehozására szántak. /Ebben a községben 131 birtoklevelet adtak ki 674, teljes egészében megváltott hold földre.³⁶

A termelés biztosítására 1946-ban azt a törvényt hozták, hogy a földhöz juttatottak mentességet kaptak a katonáskodás alól, "ha a termelés nem biztosítható nélkülük."³⁷

A földigénylő bizottságok a legtöbb helyen igen pozitív szerepet tölthettek be. Igyekeztek az arra leginkább szorulókat támogatni. Ha kellett, akkor a legmagasabb fórumig is elmentek a támogatásra szorulókat érdekében. Pl. Dunapentelén a bizottság elnöke levelet írt Horváth Márton földigénylő ügyében, mert az említett földjét 1942-ben elárverezték és most nem kapta vissza. A bizottság elnökének kérelmét azonban a Megyei Földbirtokrendező Tanács elutasította. Ő ebbe nem volt hajlandó belenyugodni és panasszal fordult az Országos Földbirtokrendező Tanácshoz, amely azután az ügyet elintézte.³⁸

Néha azonban a földigénylő bizottságok nem jártak el elég körültekintően, mert helyenként nem igényjogosultaknak is juttattak földet, pl. önálló iparosoknak, állami alkalmazottaknak, stb."³⁹ Ezt a megyei tanács a jövőre nézve megtiltotta, és a már kiosztott földnek tulajdonjogát is semmisnek mondta ki, egyúttal fokozottabb körültekintésre hívta fel a bizottságok figyelmét.

A reakció a földosztás ellen hamarosan megindította a harcot. Így Tordason azzal igyekezett a parasztokat visszatartani a Dreher család többezer holdas birtokától, hogy ezen a földön állami mintabirtokot fognak létesíteni és ezért az említett területen senki sem kaphat földet. Hasonló sors érte Balogh Imrét és 71 társát is. Ők ugyanis Esterházy Móric 700 holdas őszi vetéséből egy holdat sem kaptak. Ezzel az intézkedéssel a gazdasági cselédek akarták a megművelt területektől távoltartani. Balogh Imre azonban abba nem nyugodott bele és maga és társai nevében az Országos Földbirtokrendező Tanácshoz fordult orvoslásért.⁴⁰

Előfordult az is, hogy a földigénylő bizottságok döntései szemben álltak a nemzeti bizottság döntéseivel. Ebben az esetben a nemzeti bizottság határozatát fogadták el. Ez a nemzeti bizottság fokozott jogkörét mutatja. Pl. Pusztavámon a nemzeti bizottság minden földigényről véleményt nyilvánított, amely nem minden esetben egyezett a földigénylő bizottság véleményével. A fölöttes szerv ekkor a nemzeti bizottság véleményét fogadta el.⁴¹

A reakció támadása ellen határozottan fellépett a föld népe. Megindult a "Földet vissza nem adunk!" mozgalom, amely hatalmas tömegeket mozgósított. Az újbirtokosok védelmében hozta akormány az 1946. IX. tc.-et, amelynek 19. §-a értelmében az 1946. január 1. előtt kiosztott ingatlanokat visszaadni nem lehet, tehát védi a földet. Itt kivételt csak az 50 holdnál kisebb parasztbirtokok képezhettek, de csak abban az esetben, ha az országos tanács a visszaadást jogerősen elrendelte.

A földigénylő bizottságok rendelkeztek a háborus károkat szenvedett épület ingatlanokkal is. A bizottságok az elpusztult épületeket lebontották és az így nyert alapanyagot az erre rászorulóknak osztották ki.⁴² Más volt azonban a megyei Földbirtokrendező Tanács utasítása. Ez ugyanis olyan rendelkezést hozott, hogy a sérült épületek anyagából /ha a sérült épület újjáépítése nagyon költséges/ először más épületeket kell rendbehozni és csak azután lehet az igénylőket kielégíteni "kellő ellenérték fejében."⁴³ A megyei tanácsnak ez a döntése igen nehézbe tette az újbirtokosok helyzetét, mert ezáltal lakásproblémáikat csak nehezen lehetett megoldani, nem is szólva az új telepítettekről. Éppen ezért a nemzeti bizottságok még később is sokszor szembefordultak ezzel a

határozattal, mert ezeknek nagyobb volt a hatáskörük, mint a földigénylő bizottságnak.

A földigénylő bizottságokat bizták meg az erdők védelmével is. 1945 folyamán nagy volt a tüzelőhiány. Emiatt a lakosság arra kényszerült, hogy az erdőkből elégítse ki a tüzelőszükségletét. Az alapiak egyenesen beadvánnyal fordultak a megye alispánjához, hogy engedélyezze nekik az uton levő fák kivágását. Ennek "fejében hajlandók az uton árkolás és egyéb földmunkát elvégezni."⁴⁴ A hatóságok azonban nem nézték jó szemmel az erdők irtását és felléptek ellene. Utasították a bizottságokat, "hogy minden rendelkezésükre álló eszközzel akadályozzák meg az erdők okatlan és jogosulatlan pusztítását."⁴⁵ Ugyanakkor rendelkezést hoztak arról, hogy abban az esetben, ha az erdők nagysága eléri a 100 holdat és egy tagban vannak, akkor az állam tulajdonába kerülnek.⁴⁶ Ezzel is az erdőket akarták védeni a lakossággal szemben. Az állami tulajdon azonban csak abban az esetben következett be, ha az erdő egy tagban volt, amennyiben nem, akkor az erdő községi tulajdont képezett. A 100 holdon felüli erdő minden körülmények között, tehát ha több tagban volt is, állami tulajdonba került.

A községi földigénylő bizottságok felügyeltek a különböző munkák béreinek a kifizetésére. 1945 folyamán igen gyakran a munkabéreket terményben, legtöbbször búzában kapták meg a dolgozók. Pl. Velencén Bársony László írja, hogy "12,00 azaz tizenkét mássa búzát munkadij fejében a mai napon felvettem."⁴⁷ A búzával való fizetés aratórészként és fuvardijként is szerepel. Egy ismeretlen egyén pl. 1945. VIII. 2-án 491 kg-ot vett át mint aratórészt,⁴⁸ Miklós János pedig 11 q és 13 kg búzát kapott fuvardijának előlegeként.⁴⁹

A megyében hamarosan megjelentek a szövetkezetek. Ezek létrejöttében is tevékenyen szerepet vállaltak a bizottságok. A szövetkezetek nagy része a kormányynak azon rendelete alapján alakult meg, amely szerint minden olyan helységben, amelyben a kiosztott nagysága eléri a 300 holdat, szövetkezetet kell létesíteni.

A bizottságok a későbbiek folyamán nemcsak megalakították a szövetkezeteket, hanem a vezetésükben is tevékeny szerepet játszottak. A földosztásnál szerzett gyakorlatukat és tapasztalatukat most jól fel tudták használni. Az iváncsi szövetkezetben pl. a me-

gyei tanácstól igényelték és meg is kapták egy volt földbirtokos, Elek Ferenc egyik gazdasági épületét, mert olajútó üzemet akart benne létesíteni.⁵⁰ Hasonló igény futott be Csákvárról is, a megalakítandó szövetkezet segítségére kérték a tanácstól, hogy Esterházy Móríc mezőgazdasági gépeit, traktort, cséplőgépet, darálógépet, szivógázmotort adjon neki szövetkezeti tulajdonába.⁵¹

A megyében az első szövetkezetek 1945 nyarának végén alakultak meg. Augusztus közepén van tudomásunk arról, hogy Velence községben már működik a szövetkezet, mert akkor a szövetkezet több tagja a közös magtárból vett át bizonyos mennyiségű búzát.⁵² A velencei szövetkezetet még augusztusban követte a martonvásári szövetkezet megalakulása. Ez a szövetkezet különösen megerősödött és a község környéke is ehhez csatlakozott, aminek következtében felvette a Martonvásár és Vidéke Földműves Szövetkezet nevét,⁵³ Szövetkezet létesült Bicskén és november 29-én Ráckeresztúron is.⁵⁴

Több helyen állami gazdaság is alakult. Így Bicskén a szövetkezet mellett állami gazdaság is működött, amelynek központja Mesterberekén volt.⁵⁵

A parasztság a munka elvégzésének az érdekében jelentős segítséget kapott a Vörös Hadseregtől, amely sok igásállatot, legfőképpen pedig lovat bocsátott a parasztok rendelkezésére. Erre már 1945 tavaszán találunk példát. Így Cecén több lovat kaptak kölcsön a munkálatok elvégzésére.⁵⁶ Ennek a segítségnek a mértéke ősszel és 1946 tavasszal még nagyobb lett.

Az őszi szántás elvégzésére csak a móri járásban a Vörös Hadsereg 40 fogatot kölcsönzött. Mórón 12, Csákerényben 6, Bodajksöréden 7, Pusztavámon 5, Bakonysárákányon 4, Nagyvelegen és Csókakőn 3-3 fogatot adott a parasztoknak. Ezenkívül az említett helyeken maguk a szovjet katonák is segítettek a munkálatokban.⁵⁷

1946 tavaszán a Vörös Hadsereg parancsnoksága újabb 100 lóval segítette meg Fejér megyét, ugyanis ekkor annyi lovat kapott a lakosság kölcsön.⁵⁸

A földigénylő bizottságok tehát nagy munkát végeztek a földosztás zavartalan lebonyolítása érdekében. Így 1946 februárjának közepéig a megyében 186.457 holdat osztottak ki, amely eddig 374 birtokos tulajdonában volt. Ebből a területből 28.742 személynek juttattak földet. Ezenkívül felhasználták még 4000 hold földet házhelyek céljára. Ezt a 4000 holdat 13.277 igénylő kapta meg.⁵⁹

A földosztáskor 16.304 hold földet tartalékolnak a telepítések miatt. 32.828 hold földből közlegelő lett és 2425 holdból pedig tangazdaság és mintakísérleti telep.⁶⁰

Ezeknek az eseményeknek hatására megindult a munka a megyében s földeken. Míg 1945 tavaszán csak 100 ezer holdat szántottak fel, addig felszántott terület 1945 novemberének végére 130 ezer holdra növekedett. Tavasszal csak 80 ezer holdat vetettek be, mégpedig 63 ezer holdat búzával, 13 ezer holdat rozssal és 4 ezer holdat árpával. Ez a földmennyiség az elmúlt év /1944/ vetésterület 70 %-ának felelt meg. Ezzel szemben az őszi vetéskor a bevetett holdak száma 103 ezer volt.⁶¹

A munkának ez a tempója nem volt még megfelelő méretű. Éppen ezért a mezőgazdaság jelenlegi helyzetének a tárgyalása játszotta a legfontosabb szerepet az MKP első fejedelmi kongresszusán 1946. febr. 24-én, amelyen Rajk László elnökölt. A kongresszuson megállapították, hogy a megye 476.918 hold földjének csak kis hányada van megművelve. Felszólították a megyét, hogy a tavasszal felszántandó 283.609 holdon mielőbb kezdjék meg a munkálatokat.

Ugyanakkor a kongresszus határozati javaslatot fogadott el, amelynek több pontja hivatva volt a földreformot megvédeni. Többek között a követelésekbe megtalálhatjuk, hogy a szabad gazdálkodásról át kell térni a kötött gazdálkodásra, hogy az elosztást igazságossá lehessen tenni, hogy a beszolgáltatás terhei ne a szegényparasztságot terheljék, hogy a malmokat és az olajütőket községi kezelésbe kell venni.⁶³ /Ez utóbbi szinte döntő fontosságú a földreform megvédésének a kérdésében./

Ahhoz, hogy a mezőgazdasági munkát teljes mértékben lehessen indítani, szükség volt arra, hogy a megye megfelelő mennyiségű vetőmagot kapjon.

Ennek érdekében hamarosan megindultak a szállítmányok a megyébe. A termelési főosztály február folyamán 80 vagon tavaszi árpa, 50 vagon zab és 100 vagon burgonya vetőmagot⁶⁴ szállított, amelyet március 19-én további 3 vagon vetőmagbuza követett.⁶⁵

A munka megindulásának érdekében hamarosan megállapították az 1946-ra érvényes mezőgazdasági munkabéreket, hogy ezzel a mezőgazdasági munkások nyugodtan kezdhessenek a munkához. A bér alapját a buza képezte, ugyanis mind a pénzt, mind a terményeket te-

kintve, ezeket a buzára számították át. A felelős szervek szerint ezzel a munkást igyekeztek védeni az egyre növekvő inflációval szemben, azonban az, hogy a buza ára változik, a munkáltatónak adott nagy lehetőségeket. Ime néhány termék ára:

1 kg buza - 1	kg roza
1 kg buza - 1,2	kg árpa, zab
1 kg buza - 4	kg burgonya
1 kg buza - 0,6	kg bab
1 kg buza - 0,7	kg borsó
1 kg buza - 0,4	kg lencse
1 kg buza - 0,1	kg liba, kacsa, vaj, tojás, cukor, szalonna
1 kg buza - 0,08	kg zsir
1 kg buza - 2	dl olaj
1 kg buza - 4	dl jó bor
1 kg buza - 5	dl gyengébb bor. ⁶⁶

A bér-munkásokat az 1945 előtti helyzethez hasonlóan három osztályba sorolják. Első osztályu lett az a munkás, aki 18 életévét betöltötte, második osztályu az, aki 15-18 év között van és az a nő munkás, aki 16-55 év között van, míg a harmadik osztályba a 15 éven aluli fiuk, a 16 éven aluli lányok, a 60 év feletti férfiak és az 55 év feletti nők tartoztak.⁶⁷

A munkaidő az évszakok és a munka mennyisége szerint változott. Így a legnagyobb dologidőben, április 1-től szeptember 30-ig a munkaidő napkelte után 1 órától napnyugta előtt 1 óráig tartott, míg október 1-től március 31-ig napkeltétől napnyugtáig. A munkaidőt napjában 2 1/2 óra pihenő szakította meg. Az arató és cséplő munkások munkaideje reggel 4 órától este 8 óráig volt, melybe 3 óra pihenő tartozott. A pihenőt három részletben kellett kiadni.⁶⁸

A fentebb említett tevékenységekkel a földigénylő bizottságok befejezték működésüket. Miután a földosztás végetért, az általuk végrehajtott tevékenységre már nem volt szükség, ezért az 1947. V. tc. értelmében megszüntették a Megyei /Fővárosi/ Földbirtokrendező tanácsokat és velük együtt a Községi Földigénylő Bizottságokat is.

A bizottságok Fejér megyei működését vizsgálva megállapíthatjuk, hogy nehéz feladatokat megfelelően láttak el. Komoly részt vállaltak a földreform megoldásából az igények megállapításával és a földosztás lebonyolításával. A legtöbb helyen felleptek az igény-jogosultak védelmében, ha szükség volt rá, mert esetleg más szervek nem elégitették ki az igényeket. A földek tartalékolásával előrelátóan gondoskodtak a telepítésekről és még több más, előre nem látható eseményről. Végül meg kell említenünk, hogy milyen fontos munkát végeztek a bizottságok a szövetkezetek létrehozásában és vezetésében.

A földigénylő bizottságok munkája is azt mutatja, hogy Fejér megyében is adva voltak azok a lehetőségek - mint mindenütt az országban - hogy ezt a demokratikus átalakulást tovább fejlesszék és a népi demokratikus forradalom első szakaszából, a munkás-paraszt demokratikus diktatúrából átlépjenek a proletárdiktatúrába, a népi demokratikus forradalom második szakaszába.

JEGYZETEK

1. Magyar Statisztika Szemle 1946. 1-6.sz.
2. U.o.
3. U.o.
4. Székesfehérvári Hírek 1945. május 9.
5. ÁL Székesfehérvár Szabadbattyáni NB iratai
6. ÁL Székesfehérvár Sárszentmiklósi NB iratai
7. ÁL Székesfehérvár Fülei NB iratai
8. ÁL Székesfehérvár Szabadbattyáni NB iratai
9. U.o.
10. ÁL Székesfehérvár Pusztaszabolcsi NB iratai
11. ÁL Székesfehérvár Községi Földigénylő Bizottsági iratok
1. csomó
13. U.o.
14. U.o. 6. csomó

15. U.o.
16. U.o. 5. csomó
17. U.o. 9. csomó
18. Fehérvári Hírek 1945. április 18.
19. AL Székesfehérvár Községi Földigénylő Bizottsági iratok
6. csomó
20. U.o. 2. csomó
21. U.o.
22. U.o. 4. csomó
23. U.o. 7. csomó
24. U.o. 12. csomó
25. U.o. 6., 5. csomó
26. U.o. 13. csomó
27. U.o.
28. U.o.
29. U.o. 3. csomó
30. U.o. 12. csomó
31. U.o. 7. csomó
32. U.o. 9. csomó
33. U.o. 1. csomó
34. U.o. 2. csomó
35. U.o. 8. csomó
36. U.o. 2. csomó
37. U.o.
38. U.o. 4. csomó
39. U.o. 6. csomó
40. U.o. 3. csomó
41. U.o. 9. csomó
42. U.o. 7. csomó
43. U.o. 3. csomó
44. U.o. 1. csomó
45. U.o. 7. csomó
46. U.o. 8. csomó
47. U.o. 4. csomó
48. U.o.
49. U.o.
50. U.o. 6. csomó

51. U.o. 3. csomó
52. U.o. 4. csomó
53. U.o. 9. csomó
54. U.o.
55. U.o. 2. csomó
56. ÁL Székesfehérvár Cecei NB iratai
57. Fehérvári Hírek 1945. október 31.
58. Földi-Ránki: A Szovjetunió gazdasági segítsége az újjáépülő Magyarországnak /Tanulmányok a magyar népidemokrácia történetéből 382. old. Bp.1955./
59. Fehérvári Népszava 1946. február 19.
60. U.o.
61. Fehérvári Hírek 1945. november 18.
62. U.o. 1946. február 27.
63. U.o.
64. Fehérvári Népszava 1946. február 12.
65. Fehérvári Hírek 1946. március 20.
66. Fejér vármegye Hivatalos lapja 1946. június 6.
67. U.o.
68. U.o.

-0-0-0-

A NAGY OKTÓBERI SZOCIALISTA FORRADALOM
50. ÉVFORDULÓJA ALKALMÁBÓL RENDEZETT
MUZEUMI EMLÉKKIÁLLÍTÁSOKRÓL

1967-ben a haladó emberiség megemlékezett az 1917-es Októberi Forradalom fél évszázados évfordulójáról. A világ minden országában könyvek, tanulmányok, újságcikkek, előadások ezrei emlékeztek meg az emberiség történetében új korszakot nyitó forradalom napjairól, az elmúlt fél évszázad során a szocializmus erőinek növekedéséről. A szocialista tábor országaiban a megemlékezések során emlékkiállítások rendezésével vették ki részüket a muzeumok az ünnepi évforduló munkájából.

Sajnos az évforduló alkalmából rendezett szovjet kiállításokat a magyar muzeológusok nem látták, muzeumunk munkatársai közül néhányan viszont látták a berlini és a prágai központi kiállítást. A "Bocskortól a rakétáig" c. berlini kiállítás főként a mai Szovjetunió ipari-technikai fejlettségét mutatta be.

Tudomásunk szerint Belgrádban, Bukarestben is készült a budapestihez hasonló központi kiállítás. A központi kiállítások mellett a Szovjetunióban is, a többi szocialista országban is készült sokszáz tematikus /pl. Varsóban: Az Októberi Forradalom plakátjai / és helytörténeti jellegű muzeumi kiállítás.

A Magyar Nemzeti Múzeum az Országos Széchényi Könyvtárral karöltve "Új világ születik" címmel rendezett kiállítást a Múzeum előcsarnokában a Nagy Októberi Szocialista Forradalom 50. évfordulója alkalmával.

A kiállítás - területi korlátozottsága miatt is - csak felvillantotta a kommunista mozgalom és a Szovjetunió történetének legfontosabb állomásait. Eredeti anyagban, dokumentumokban viszont viszonylag gazdagon illusztrálta a mondanivalót. A Széchényi Könyvtár bemutatta az I. Internacionálé és a Párizsi Kommun magyar visszhangjának válogatott sajtótermékeit, Ady-, József Attila kéziratokat, ritka róplapokat, a magyarországi szovjet könyvkiadás 1945 előtti műveit; a Múzeum különösen az orosz polgárháboruban és az in-

tervenció idején használt fegyverek és sapkák /köztük a legendás-Budjonnij-sapka/, kitüntetések, emléklapok, bemutatásával járult hozzá a kiállítás sikeréhez. A magángyűjteményekből származó anyagok közül ki kell emelnünk a Cservinka-gyűjtemény levélzáróit, amelyek a hazai és nemzetközi munkásmozgalom kiemelkedő eseményeit ábrázolják.

Kíváncsinos megjegyezni, hogy ez a kiállítás állt legtovább a látogatók rendelkezésére: csak ez év február 15-én zárult.

A Nagy Október 50. évfordulója tiszteletére 1967-ben szervezett rendezvények sorában megtisztelő helyet foglalt el az Országos Hadtörténeti Múzeum "Nagy Októberi Szocialista Forradalom és fegyverbarátunk 50 éve" című emlékkiállítás. A 77 nyitvatartási nap alatt /1967. okt. 21- 1968. jan. 21./ kerekén 20.000 érdeklődő tekintette meg a kiállítást.

Az emlékkiállítás alapvetően az októberi fegyveres felkelésben fogant, az intervenció elleni küzdelemben és a Magyar Tanácsköztársaság honvédő háborújában kölcsönösen kifejeződött, majd a fasiszmus elleni harcban megpecsételt s a Varsói Szerződéssel megerősített szovjet-magyar fegyverbarátság dokumentációja volt. Eredeti levelek, röplapok, hirdetések, plakátok és különböző tárgyi emlékek /köztük több, a Szovjetunióból kapott kölcsönanyag/ hitelesítették az egykorú fényképek másolataival fellelevenített események megtörténtét. Az ügyesen megkomponált kiállítás előtérbe állította az Embert, az érző és gondolkodó, tiltakozó és követelő, vágyakkal fűtött és tudattól megacélozott, szóra hajló és fegyverre bátor emberek százazreit, akik vállakon vitték győzelemre a forradalmat, s védtek, védik ma is a társadalmi haladás, igazság magasztos eszméit. Amíg az első témaegység a szovjet embereket helyezte az emlékezés gyújtópontjába, addig a második témaegység a szocialista forradalom megsegítésére siető közel százezer magyar internacionalista nagyszerű helytállására irányította az érdeklődés reflektorát. Ezuttal személy szerint is színre léptek azok a magyarok, akik a kiválók között is a legkiválóbbak, elismert és kitüntetett zászlóalj-hadosztályparancsnokok voltak. A harmadik témaegység a szovjet-magyar fegyverbarátság megerősödésének történelmi csomópontjaival ismertette meg a látogatókat /a Magyar Tanácsköztársaság honvédő háborúja, a spanyol polgárháború, Magyarország felszabadítása, a

Varsói Szerződés/. Az emlékkiállítás eszmei tartalma és formai kivitelezése a leninizmus diadaláról szólt.

Az emlékkiállítás programjához tartoztak azok a szervezett előadások és filmvetítések, amelyek a félévszázados történelmi korszak egy-egy részletismeretét adták. /Pl.beszélgetés az internacionalista veteránokkal, 30.000 km az internacionalisták nyomában, a szovjet hadsereg a II. világháborúban; "Holnap már tavasz lesz", "Scsorsz", "Vörös jelek a Hadak Utján", "Memento" III. rész./

A magyarországi muzeumi kiállítások közül a legjelentősebb központi rendezvény a Magyar Munkásmozgalmi Múzeum tudományos kollektívája által rendezett, a Műcsarnokban 1967. október 31-én megnyílt ünnepi emlékkiállítás volt:

"50 év - a Nagy Október útján"

A kiállítás a szocialista forradalom győzelmét és fél évszázados győzelmes útját mutatta be. Tématervének, forgatókönyvének kidolgozását, anyagának gyűjtését a Múzeum munkatársai már 1965-ben megkezdték. A szovjet muzeumok /Moszkvai Állami Forradalmi Múzeum, Lenin Múzeum, Fegyveres Erők Múzeuma, Leningrádi Haditengerészeti Múzeum/ több mint ezer tételből /emléktárgyak, jelvények, zászlók, plakettek, makettek, plakátok, xeroxmásolatok, fényképek/ álló küldeményekkel segítették a kiállítás anyagának gazdagítását. A kivitelezés során a tartalommal összhangban álló, a lényegét kiemelő, több modern kiállítástechnikai megoldás szerepelt.

A kiállítás rövid leírása.

I. terem: A nemzetközi munkásmozgalmak fejlődése és az 1917. októberi petrográdi felkelés. /Forgatókönyv: Horn Emil/

A bejáratától balra az 1848-49-es forradalmakat ábrázoló, kisméretű Európa-térképen gombnyomásra a Kommunista Kiáltvány kezdőszavai gyulnak fel, majd időrendben egykorurajzok jelenítik meg az egyes országokban lezajlott forradalmi eseményeket.

A tudományos kommunizmus kialakulását, az I. Internacionálé tevékenységét ábrázoló tablók, képek, tárlók után a párizsi Kommu-

nárok Falának eredeti nagyságu képe, a fal néhány quadrátkövén gombnyomásra a Párizsi Kommün egy-egy fontosabb eseményét ábrázoló egykoru kép.

A II. Internacionálé korszakát, az imperializmus kialakulását grafikonok és fényképek mutatták be.

Az oroszországi események ábrázolása a cári Oroszország gazdasági-társadalmi viszonyainak bemutatásával indult. A jellegzetes fényképeken és rajzokon kívül a Moszkvai Állami Forradalmi Muzeum gyűjteményéből bemutatásra kerültek eredeti tárgyi anyagok is: század eleji munkaeszközök, főnemesi ruha, parasztruhák, ikonok, kancsuka, bilincs.

A kiállítás a továbbiakban bemutatta Lenin tevékenységének kezdetét, a leninizmus kialakulását. Az 1905-ös forradalom képei között kiemelkedett a nálunk mintegy szimbólummá vált Patyomkin páncélos óriási képe, benne panorámaszerűen a forradalmi hajó utvonala.

Az első világháborút és a háboruellenes forradalmi harcot érzékeltető képek után az 1917. februári oroszországi demokratikus forradalom eseményeit mutattuk be, egykoru képek és dokumentumok segítségével.

A terem közepén került bemutatásra - az egész termet uralóan - az 1917. októberi petrográdi fegyveres felkelés története. A bejáratnál szemben a Téli Palota ostromát ábrázoló óriási fénykép, mellette eredeti matróz- és vöröskatona öltözetek, fegyverek, egykoru zászlók /a Moszkvai Állami Forradalmi Muzeum gyűjteményéből / felette nagyméretű Lenin-kép, előtte Petrográd 1917 évi terepasz - tela, rajta a felkelés során jelentős szerepet játszott épületek, hidak, hajók makettjei.

Gombnyomásra 24 fázisban drámai sűrítetttségben pergett le 1917 októberének eseménysorozata. /Magnetofon mondta el az eseményt, a terepasztalon kivilágosodott a szóban forgó épületek makettje, a vetítő ernyőn megjelent az eseményre vonatkozó kép./

A szerkezet - az elektromos technika muzeumi kiállításokon való alkalmazása során telán első ízben - a kiállítás nyitvatartásának egész időtartama alatt működött.

A fent ismertetett elrendezéssel sikerült elérni, hogy az Októberi Forradalom témája uralta a termet. Ugyanakkor azt is ér-

zékeltetni tudtuk, hogy az Októberi Forradalom nem véletlen, speciális orosz jelenség volt, hanem a munkásosztály nemzetközi méretű forradalmi küzdelmeinek szerves része, eredményeinek betetőzése.

II. terem: A szovjethatalom megszilárdulása és a polgárháború /Forgatókönyv: Szántó Zsuzsa/

A falak mellett elhelyezett tablók, valamint a tárlókban és vitrinekben egykoru fegyverek, egyéb eredeti emléktárgyak, dokumentumok, egykoru fotók kerültek kiállításra. A felső falrészben nagyméretű fotók, egykoru plakátok, térképek mutatták be a szovjet nép harcát az intervenció és ellenforradalmi erők ellen.

Mennyezetig érő óriási elektromos berendezésű térkép mutatta meg a polgárháború frontvonalait. Más hasonló berendezéssel működő térképek, a szovjet forradalom győzelmét az egész országban, nemzetközi hatását, az orosz és a magyar Vörös Hadseregek közeledését szemléltették.

Ócsai Károly újszerű technikával készült művészi diorámája a polgárháború egyik jelentős ütközetét ábrázolta, az 1920. novemberében lezajlott perekopi csatát, amelynek vezérkarában Kun Béla is részt vett. A diorámába beépített magnetofonon Kun Béláné beszélt Kun Béla forradalmi tevékenységéről.

Részben a polgárháború eseménysorozatában elhelyezve, részben külön falrészben mutattuk be a szocialista forradalom győzelméért Oroszországban harcoló sok tízezer magyar internacionalista közül a legkiemelkedőbbeket /Gavró Lajos, Ligeti Károly, Münnich Ferenc, Garasin Rudolf és mások/.

A bemutatott tárgyak közül különösen nagy érdeklődést váltott ki a polgárháborúban használt géppuskával felszerelt harci szekér, a "tacsanka" eredeti méretű pontos másolata.

III. terem: A szocializmus felépítése a Szovjetunióban és a Nagy Honvédő Háború /Forgatókönyv: Orbán Antal/

Nagyméretű diafotók, grafikonok, plakátok, eredeti emléktárgyak idézték fel a gigászi erőfeszítések hősi korszakát, amikor a

szovjet nép a bolsevik párt vezetésével helyreállította a háború és polgárháború vérzivatarában tönkrement országot, hatalmas korszerű ipart teremtett, szövetkezeti útra vezette a mezőgazdaságot, lenini értelemben vett kulturforradalmat bontakoztatott ki.

A lenini elektrifikációs tervet /GOELRO/ jelképező villamos távvezeték-oszloptólátfutó huzalok a szovjet ipar szédítően gyors fejlődését mutató elektromos berendezésű grafikon számaihoz futva szemléltették az összefüggést: a GOELRO hatását a szovjet ipar és mezőgazdaság fejlődésére.

Mellette vitrinben Lenin azon ruhadarabjainak anyagban, formában tökéletesen megegyező másolatát mutattuk be /kabát, zakó, mellény/, amelyeket Lenin az ellene elkövetett merénylet órájában viselt. /A Moszkvai Lenin Muzeum gyűjteményéből./

Acéltömb a Magnyitogorszk Fémkombinát első termékéből szimbolizálta a szovjet ipar új eredményeit.

A munka hőseinek kitüntetései jelképezték a szocialista versenymozgalom eredményeit. A Szovjetunió nemzeti köztársaságainak zászlói és különböző nemzetiségeinek népi viselete és gyönyörű népművészeti alkotásai jelképezték a nemzetiségi kérdés szocialista jellegű megoldását, a Szovjetunió soknemzetiségű voltát.

A numizmatika iránt érdeklődők korabeli érmékből, kitüntetésekből, jelvényekből láthattak szép kollekciókat.

A Honvédő Háborút bemutató teremrészben a sztálingrádi csatát szemléltető dioráma, a háború frontvonalait jelző elektromos térkép, a vitrinekben elhelyezett eredeti fegyverek, partizáneszközök keltették fel a látogatók figyelmét.

IV. terem: A szocialista világrendszer napjainkban

/Forgatókönyv: Fegyő János, Szikossy Ferenc, Ujlaki Péter/

A terem fő objektuma - a szoborcsarnok félkörívében elhelyezett - 6x11 méteres, plexi borítású világítótérkép, amely a kiállítás alapvető mondanivalóját foglalta össze. A térkép elektromos automatizmusa három fázisban, különböző színekkel azokat a nagytársadalmi változásokat mutatta be, amelyek 1917 óta napjainkig lezajlottak: a szocialista forradalom győzelme 1917-ben, a szocializmus világrendszerévé válása, az imperialista gyarmati rendszer

felbomlása. Felirata: "Korunk fő tartalma a Nagy Októberi Szocialista Forradalommal megkezdődött átmenet a kapitalizmusból a szocializmusba." A térkép két oldalán a szocialista országok selyemzászlói.

A térkép előtt Ócsai Károly térplasztikája: úrállomás kilövését, a szovjet űrkutatás eredményeit jelképező művészi fémkompozíció.

A terem előterében a Szovjetunió és az európai szocialista országok főbb új ipari létesítményeit szemléltető nagyméretű teraszpasztal foglalt helyet. Feltűntettük rajta a Barátság kőolajvezetékét és a szocialista országok egyesített villamosenergetikai rendszerét. Itt kerültek elhelyezésre a szocialista világrendszer gazdasági fejlődését szemléltető grafikonok is.

A terem két oldalán a kommunizmustépítő Szovjetunió mai életének jellemző képei, dokumentumai, illetve a szocializmust építő népi demokráciák fejlődését illusztráló anyagok kerültek elhelyezésre.

Bemutattunk néhány jellemző képet a kapitalista országok munkásmozgalmának, kommunista pártjainak harcairól, illetve a gyarmati sorból felszabadult országok népeinek életéről.

Kiegészítő kiállítások voltak az oldalsó terem sorban: 1917-1967 a bélyegek tükrében /a Magyar Bélyeggyűjtők Országos Szövetségének rendezésében /.

A szocialista könyv útja Magyarországon /a Könyvkiadók és Terjesztők Tájékoztató Központjának kiállítása, a Moszkvában 1967 nyarán bemutatásra került könyvkiállítás budapesti bemutatója/.

Képzőművészeti tárlat /összeállította Soós Klára/ magyar szobrászok: Mikus Imre, Farkas Aladár, Somogyi József, Szabó Iván, Kerényi Jenő és mások alkotásaiból.

X X X

A kiállítás fogadtatása a sajtóban pozitív volt. A látogatókönyv tanúsága szerint az a majdnem harmincezer magyar dolgozó és tanuló, aki a kiállítást megtekintette, tetszéssel fogadta a látottakat. Megtekintették a kiállítást a KGST budapesti tanácskozásának résztvevői is.

Több száz szovjet elvtárs is megnézte a kiállításunkat, köztük Leszecsko miniszterelnökhelyettes, A. I. Tolsztihina, a Lenin-renddel kitüntetett Forradalmi Múzeum igazgatója, Trus elvtárs, a Marxizmus-Leninizmus Intézet igazgatóhelyettese, Kovaljov professzor, Bursesztrova professzor, a moszkvai, illetve leningrádi egyetem tanszékvezetői. Valamennyien elismerően nyilatkoztak a kiállítás eszmei-politikai tartalmáról, technikai berendezéseinek újszerűségéről, szép kiviteléről.

Látta kiállításunkat harminc szovjet és több német és csehszlovák muzeológus kollégánk. Tetszésüket különösen a kiállítás modernsége nyerte meg.

A kiállítás Vendégekönyve ezuttal is értékes és tanulságos ki-fejezője a látogatók véleményének. A továbbiakban, úgy vélem nem lesz haszontalan ismertetni néhány tipikusnak, jellemzőnek tekinthető véleményt.

Először a magyar nyelvű bejegyzésekből:

- Boldog vagyok, hogy ezt a gyönyörű narcokról és eredményekről gazdag kiállítást megértem és láthattam. Élete alkonyán egy régi harcos. - Balassa Ottóné

- A kiállításon nagyon megnyerte tetszésemet a szobor-gyűjtemény. A kiállított tárgyak szépsége és modern megoldása, valamint a kivitel szépsége nagy hatással volt rám. - Nagy Pál Györgyi.

- Én vietnami diák

Ma már nézek kiállítás

nagyon szép...

Éljen nagy október forradalom!

Éljen Lenin!-

- Köszönet a nagy Szovjetuniónak, aki meghozta nekünk a békét. Soha soha háborút. Békét a világ minden népének, béke legyen minden zugban. - Kilinszky Józsefné

- Emlékezés!

Csodálunk Téged Lenin,

Orosz föld nagy fia!

És köszönjük Neked,

Hogy győzött a szocializmus táborá!

/A kiállítás igényes és nagyon szép./ Koncz Valéria

Cegléd

- A kiállítás megtekintése nagy élmény az idősök számára, akik egyrészt maguk is átélték, de nagy élmény a fiatalok számára is, akik láthatják, mit élt át a világ 50 év alatt. - Lakatos Miklós

- Mi nem éltünk ebben az időben, de el tudjuk képzelni a kiállítás alapján a forradalom menetét és körülményeit és csodálatosan adózunk emlékének. - Kossuth Zsuzsa gimn. III/a. tanuló

- A gondosan összeállított tartalmas kiállítás további tanulmányainkhoz sok segítséget nyújtott. - MSZMP 1 éves Pártiskola hallgatói. -

- Nagyon szép a kiállítás. Jól felhasználja a technika eredményeit. A történelmi sorrend precíz betartása is nagyon tetszett. - ELTE TTK mat-fiz. IV.

- Tanulmányainkat nagy mértékben segítette elmélyíteni, kiszélesíteni a kiállítás. Rendkívül áttekinthetően mutatta be azt az utat, amelyet a Szovjetunió az eltelt 50 év alatt megtett. - Zalka Máté Katonai Műszaki Főiskola HTP tanszék

- A KGST Fémkohászati Állandó Bizottsága 27. ülésének részvevői nevében köszönetünket fejezzük ki a kiállítás rendezőinek az itteni élményeinkért. -

- Nagyon szép és érdekes a kiállítás. Főleg megnyerte tetzésünket a "Szovjetunió és az európai országok főbb gazdasági bázisai"-t szemléltető berendezés. Nagyon érdekes az elektromos berendezés. -

- Főleg az tetszett, hogy nem egy száraz, csupa adatból álló kiállítást láttunk, hanem egy érdekes, nagyon jó kép anyagu, szervezésű és technikailag jól megoldott kiállítás volt. -

- a kiállításon látottak nemcsak a forradalom idejében történeteket ismertették meg velünk, hanem a napjainkban elért eredményeket is ismertette. A szép és reprezentatív kiállítás szocialista brigádunk minden tagját megragadta. Sok olyan dokumentumot ismertünk meg, amiről eddig tudomásunk sem volt. Kiemelkedően tetszett a forradalom magyar vonatkozású anyaga. - ÉLIPTERV szocialista brigádja.

- Meglepett a kiállítás nagyszerű technikai megoldása. Tartalmilag ragyogóan mutatja be a NOSZF-ot! és jól kiemeli hatását is. Köszönet mindazoknak, akik részt vettek a kiállítás megteremtésének munkájában. - Krausz Tamás

- Az Ócsai Bolyai János Gimnázium 50tanulójával tekintettem meg a kiállítást. Hiányolom az anyag képes, grafikonos, táblázatos kiadványát. Az iskolák, a gimnáziumok nagy örömmel vennék, ha ilyen összeállítások könyv vagy füzet alakjában is megjelenének. Sok jó ötlet, tapasztalat, munka a kiállítás után nem hasznosítható. Bizonyosan lenne még néhány ezer forint a kiadásra, ha ilyen gondos összeállításra volt sokkal több. Diákok, tanárok egyaránt igényelnének ilyen anyagot. A kiállítás pedagógiai szempontból is remek. -

- Sokadszor vagyok itt és láttam gyermeket, fiataalt, felnőttet megrendült arccal állni egy-egy dokumentum előtt - nem volt hiábavaló a nagy munka. Ellenben engedjenek meg egy hozzászólást: nem elég a szép plakát, mozgósítani kellett volna a pedagógusokat mondjuk egy külön bemutatóra, szóval több és jobb propagandát kell máskor kifejteni, ennyit az ügy és a fáradtság is megérdemelt volna. A kiállítást a magam részéről a legváltozatosabb, legszelemesebben összeválogatott, legszemléletesebb kiállításnak tartom, amit valaha is láttam; méltó a nagy évfordulóhoz. Talán a vége felé kissé elnagyolt, de ezt jobban is ismerjük. Lenyűgöző kiállítás és köszönet érte. - Dr. Mesterházi Lajosné, Solymár.

- Nekem nagyon tetszett a kiállítás, főleg azért, mert nem unalmas. Az elrendezés és a sok automata érdekesség tette. Azért jöttem el, mert nagyon sok szépet és jót hallottam. - Nagyjános Viktória, III.gimn.

- A kiállítás rendezése és feldolgozása kellemes meglepetést okozott. Nagyon szeretném, ha más történelmi eseményeket/pl. hazánk történetével kapcsolatban/ ugyanilyen módszerrel feldolgoznák és bemutatnák az érdeklődőknek. -Mayer Ágoston

Szovjet vendégeink látogatókönyvi bejegyzéseiből.

Nagy érdeklődéssel néztem végig az Októberi Forradalom 50. évfordulójának szentelt kiállítást. Igen nagy benyomást tett rám. A történelmi események ismerete és értéke látszik rajta - és jól sikerült a megformálás is. A kiállítás anyagai nagyszerűen tükrözik Október első napjaitól a mai napig a népek közötti barátság

forrásait, gyökereit. Nem kétséges, hogy a kiállítás látogatói hála-
lásak a rendezőknek, hogy ilyen érdekesen és szépen mutatták be
közös fejlődésünk dokumentumait. Én is nagyon köszönöm - élmény és
örömvolt számomra. - L. Kirillin

- A magyar barátaink által az Októberi Forradalom 50. év-
fordulójára rendezett kiállítást nagy érdeklődéssel néztem végig.
Igen nagy benyomást tett rám. Helyesen mutatta be a Szovjetunió
fél évszázados fejlődését, jól emeli ki belőle a lényegest - és
művészi, izléses a kivitelezése is. Megérdemelten igen nagy a si-
kere. Köszönjük nektek, magyar barátaink! - A Kovaljov, a Moszk-
vai Lomonoszov Egyetem Marxizmus-Leninizmus Tanszékének profes-
szora.

- Hála, nagy köszönetem a kiállítás szervezőinek és rendező-
inek, a tudományosan alapos és tartalmas munkájukért. Jól mu-
tatják be a szovjet nép harcát a saját felszabadulásáért és ered-
ményeit az élet minden területén. - R. I. Szatyikova, Groznoj.

- Mi, szovjet állampolgárok, akik Hódmezővásárhelyen ele-
sett és eltemetett fiunk sírjához jöttünk Magyarországra - igen
nagy érdeklődéssel néztük meg Forradalmi Muzeumuk nagyszerű kiál-
lítását, ami igen nagy benyomást tett ránk. Köszönjük a magyar
kormánynak, és a Muzeum kollektívájának ezt a szép kiállítást. Ki-
vánunk további sikereket alkotó munkájukban. - Gyenyiszov és fe-
lesége, Kiszlovodszk.

- A kiállításon látszik, hogy nagy szeretettel készítették. A
kiállított anyagok jól szemléltetik a szovjet nép harcát szülőha-
zánk átalakításáért, fejlett, szocialista nagyhatalommá változ-
tatásáért. Mindazt, amivel büszkélkedhetünk, igazán szépen mutat-
ja a kiállítás. Éljen és századokon keresztül virágozzék a szov-
jet és a magyar nép barátsága. - Keszleszov

- Nagyon felemelő és örömdetes volt látni ezen a kiállítá-
son a Szovjetunió népeinek harcát és fejlődését, a szovjet és a
magyar nép barátságának kialakulását. F. Popova. -

- A magyar elvtársaknak nagyon hála vagyok ezért a szép ki-
állításért. Abemutatásra került tárgyakat és dokumentumokat tudo-
mányos alaposítással válogatták össze, logikusan és szemléletesen
helyezték el. A lényegest, a legfontosabbat nagyon jól emeli ki:
a szocializmus eszméit és erőit fejlődésükben jól mutatják be.

Megragadó a népek közti barátság - benne a szovjet-magyar barátság - az internacionalizmus elméletének és gyakorlatának tudományosan megalapozott és szépen kivitelezett bemutatása. - Bursesztrova, a leningrádi egyetem professzora, a történettudományok kandidátusa.

- A kiállítás nagyon jól sikerült, elevenen és meggyőzően mutatja be a szocialista forradalom és a szocializmus felépítése győzelmét a Szovjetunióban. Jól ábrázolja a szovjet-magyar barátság történetét. Megismertet a proletariátusnak a kapitalista iga ellen vívott harcával. Teljes szivemből hálás vagyok, köszönetet mondok a kiállítás szervezőinek. Kivánok a magyar népnek további sikereket a szocializmus felépítésében és a kommunizmus felé való fejlődésben. - A. I. Tolszthina, a Moszkvai Forradalmi Múzeum igazgatója.

- A kiállítás kiválóan sikerült! Szervezőinek, rendezőinek, kivitelezőinek szívből gratulálok. Éljen a béke és a barátság! - Koszarjev, Moszkva

- Teljes lelkünkben hálásak vagyunk a magyar elvtársaknak, hogy Szovjet Hazánkról ilyen szép kiállítást készítettek. Reméljük, ez a kiállítás is tovább fogja erősíteni a szovjet és a magyar nép barátságát. - A Szovjet Hadsereg tisztjeinek egy csoportja.

Végül német muzeológus kollégáink bejegyzése:

- Nagy benyomást tett ránk az 50. évfordulóra készült budapesti kiállítás nagyvonalúsága. Jól mutatja be a Szovjetunió létrejöttének világformáló jelentőségét és hatását. Ehhez a nemzetközi munkásmozgalom, a szocializmus történetéről szóló - nemzetközi mércével mérve is kiváló - kiállításához gratulálunk magyar kollégáinknak. - Klaus Sohl és Waldemar Koenen, a Lipcsei Dimitrov Múzeum munkatársai.

A Múzeum tudományos kollektívája a kiállítás tanulságainak megvitatása során jóleső örömmel fogadta a kiállítás nemzetközi és hazai pozitív értékelését. Emellett azonban látjuk kiállításunk gyengéit, fogyatékoságait is.

Hiányos volt pl. az orosz munkásmozgalom, a bolsevik párt létrejöttének és forradalmat előkészítő harcának szemléltetése, nem domborodott eléggé ki az európai népi demokráciák, köztük Magyarország felszabadításának történelmi jelentősége, a szovjet hadsereg szerepe, elnagyoltan mutattuk be a népi demokratikus forradalmak kibontakozását.

A kivitelezés esztétikailag egyenetlen volt, a túlságosan kötött installáció, az egységgyezetméteres keretek merev adottsága egyhanguvá tette az utolsó termeket, illetve torzította a bemutatott fényképek eredeti arányát. Néhány berendezés - a Szovjetunió és az európai szocialista országok főbb ipari bázisait bemutató terepasztal, a Lenin életutját ábrázoló térképek, stb. - kivitelezése gyengén sikerült, a második terem elektromos térképeinek vezérlőasztalai túlságosan közel kerültek a térképekhez, kevés színes, szemléltető grafikont alkalmaztunk, stb.

A jövőben hasonló jellegű kiállítások művészeti tervezésébe a legkiválóbb művészeket, művészeti kollektívákat kell bevonni, részletesebb művészeti terv kidolgozását kell igényelni a kivitelező intézménytől.

Tanulság továbbá, hogy az évfordulók iránti érdeklődés az évfordulók előtt, illetve az évforduló hetében a legnagyobb, ezután gyorsan csökkenő tendenciát mutat. Ezért az ilyen jellegű kiállítások időzítésénél erre tekintettel kell lenni. Rövid volt a két hónap nyitvatartási idő is. Sajnálatos, hogy elmarad a kiállítás anyagainak televízió keresztül történő, termenkénti, részletes bemutatása. Az iskolák látogatását gyengítette, hogy az idén sok kiállítás között oszlott meg az erre igénybe vehető órák száma /a szeptemberi Szovjet Tudomány és Technika kiállítás, a jubileumikiállítások sokasága/, továbbá, hogy decemberben már a félévi osztályzat-lezárásával kapcsolatos feladatok miatt nem igen jutott idejük muzeumlátogatás szervezésére.

Az Októberi Forradalom története tananyag az általános iskola VIII. osztályában, illetve a gimnáziumok, szakközépiskolák és technikumok IV. osztályában. Ezen korosztályok tanulóinak sajnos csak mintegy 10 %-a nézte meg a kiállítást. Ugyanez a helyzet az egyetemi hallgatóknál is, ahol a tudományos szocializmus keretében szintén tananyag az Októberi Forradalom története.

"Lenin - az Októberi Forradalom vezére"

vándorkiállítás /Forgetókönyv: Györffy Sándor/

A Magyar Munkásmozgalmi Múzeum 24 tablóból álló kiállítást készített azzal a céllal, hogy az 1970-ig, Lenin születésének 100. évfordulójáig fokozatosan bemutatásra kerüljön az ország minden vidéki muzeumban, továbbá azon városok és falvak művelődési házaiban, ahol múzeum még nem működik.

A kiállítás tematikája:

- I. Lenin ifjúkora
- II. Lenin egyetemi évei, forradalmi tevékenységének kezdetei
- III. Lenin a pétervári "Harci szövetség a munkásosztály felszabadításáért" élén
- IV. Szibériai száműzetésben
- V. Lenin harca az új típusú proletárpártért
- VI. Az 1905-07 évi oroszországi polgári demokratikus forradalom
- VII. Az ellenforradalmi reakció évei
- VIII. Az újabb forradalmi fellendülés
- IX. Harc a békéért és a forradalom győzelméért az első imperialista háború éveiben
- X. Az 1917 februári forradalom - Lenin hazatérése
- XI. Lenin - az Októberi Forradalom győzelmének előkészítője és szervezője
- XII. Lenin - a Nagy Októberi Szocialista Forradalom vezére
- XIII. A szovjethatalom első hónapjai
- XIV. A szovjethatalom védelme
- XV. Lenin - a Kommunista Internacionálé megalapítója és vezetője
- XVI. Lenin és a Magyar Tanácsköztársaság
- XVII. Az intervenció támadások és a belső ellenforradalom leverése
- XVIII. A szocializmus felépítése lenini tervének kidolgozása
- XIX. Lenin dolgozószobája és lakása a Kremlben
- XX. Lenin életének és tevékenységének utolsó évei
- XXI. Lenin halála
- XXII. Lenin emlékezete

Két tablón és vitrinekben a helyi muzeumok a vándorkiállítást helyi anyagokkal egészítették ki, amelyek bemutatták Lenin életének és tevékenységének visszhangját a helyi sajtóban.

A megyei muzeumok emlékkiállításai

Az Októberi Forradalomról, a Szovjetunió 50 évéről, illetve annak az adott megyére gyakorolt hatásáról valamennyi megyei muzeum kiállítást rendezett. Ehhez a Művelődésügyi Minisztérium Muzeumi Főosztálya, a Magyar-Szovjet Baráti Társaság és a Magyar Munkásmozgalmi Múzeum konkrét segítséget adott.

A Magyar-Szovjet Baráti Társaság anyagi segítségével 160 db nagyméretű fényképet, egy alapforgatókönyvet - A szovjethatalom 50 éve - és egy részletes módszertani levelet küldtünk minden megyei muzeumi igazgatóságnak. Ezek az anyagok szolgáltak alapul minden megyében a jubileumi kiállításokhoz.

A muzeumok ezt az anyagot javaslataink és tanácsaink alapján kiegészítették a következőkkel:

a./ A megyéből származó internacionalisták fényképei, dokumentumai, emléktárgyai.

Nyiregyházán a magyar internacionalistákról rendeztek kiállítást. Egerben hat nagy tablón mutatták be a Heves megyei internacionalisták ujonnan összegyűjtött anyagát és két vitrinben tárgyi emlékeiket. /Bugyonnovka, kard, sapka, kulacs./ Székesfehérváron térkép készült azokról a helyekről, ahol a magyar internacionalisták részt vettek a polgárháború harcaiban. A megyei pártbizottságok segítségével mintegy 200 "Szocialista Hazáért" érdemremmel kitüntetett magyar internacionalista emléktárgy került így be muzeumaink gyűjteményébe. Egerben 10 visszaemlékezést magnetofonra is felvettek.

b./ Az Októberi Forradalom visszhangja és hatása az adott megyékben.

Ujságcikkek, dokumentumok, iratok a forradalom első híreiről, a békedekrétum hatásáról, Leninről. Dokumentumok a forradalmi mozgalom fellendüléséről a megyében. Béketüntetések. Az 1918 januári és júniusi sztrájkok. Tanácsok alakulása és tevékenysége a megyék-

ban. A megyei, városi és községi Nemzeti Tanácsok megalakulása. A polgári demokratikus forradalom győzelme a megyében. Néhány dokumentum a szocialista forradalom győzelméről és a tanács hatalomról a megyében.

c./ A Szovjet Hadsereg harca a megye felszabadításáért, a megye gazdasági, társadalmi és kulturális kapcsolatai a Szovjetunióval a népi demokrácia időszakában.

Egyes megyeszékhelyeken /pl. Veszprémben/ a Szovjetunió 50 éves fejlődésének dokumentumait a kiállítási terem felső falsíkján, tablókön, alatta párhuzamosan elhelyezett tablókön Magyarország és a megye történetének vonatkozó anyagait, az első falsíkon és vitrinekben helyezték el.

Jelentősen gazdagították a muzeumi gyűjteményt a Miskolcon rendezett szép kiállításra ez alkalommal begyűjtött tárgyak.

A kiállításokat legtöbb helyen az MSZMP megyei pártbizottságának titkára, vagy a megyei tanács egyik vezetője nyitotta meg. Több városban bemutatták a szovjet testvérváros fejlődésének 50 évét is. /Pl. Szeged-Odessza, Kecskemét-Szimferopol./

A legtöbb megyében a megyeszékhelyen kívül más városokban is bemutatták a kiállítást /pl. Fejér megyében: Dunaujváros, Csongrád megyében: Hódmezővásárhely, Makó, Szentes; Heves megyében: Gyöngyös, Hatvan; Komárom megyében: Esztergom, Tata stb./

Több megye a megküldött anyag alapján vándorkiállításokat is készített.

A látogatottság 6000-15000 körül mozgott, pl. Eger: 6000, Pécs: 8269.

A Minisztérium és a Munkásmozgalmi Múzeum 2-3 hónapos nyitvatartási időt javasolt, ezt sajnos a megyei múzeumok nem tudták megvalósítani, mindössze 2-4 hétig álltak a kiállítások.

Képzőművészeti alkotásokat csak egyes helyeken tudtak szerezni, pl. Szegeden egy ottani szobrász jól sikerült Lenin-mellszobrát, a főfalra egy nagyméretű grafikát. Egerben az Aurora 4x2 m-es festményét állították ki.

Esztergomban megrendezték a "Lenin a magyar képzőművészetben" c. kiállítást.

Győrben az évforduló alkalmából állandó kiállítás is nyílt a megye és a város új és legújabbkori fejlődéséről, munkásmozgalmának

és forradalmi paraszmozgalmának történetéből. A békéscsabai kiállítás is nyílt a megye és a város új és legújabbkori fejlődéséről, munkásmozgalmának és forradalmi paraszmozgalmának történetéből. A békéscsabai kiállítás után ez a kiállítás újabb sikeres lépés a marxista igényű legújabbkori helytörténeti kiállítási munka fejlődésében.

Egészében elmondhatjuk, az Októberi Forradalom 50. évfordulója alkalmából rendezett kiállítások munkálatai során, gyarapodtak muzeumaink legújabbkori gyűjteményei. A Munkásmozgalmi Múzeum 600 fényképet, 100 dokumentumot és 30 plakátot kapott a Moszkvai Forradalmi Múzeumtól, munkatársaink is többszáz különféle jellegű tárgyat és dokumentumot gyűjtöttek, a vidéki muzeumok gyűjteménye is többszáz fényképpel, tárggyal és dokumentummal gyarapodott.

A munka során eszmeileg tovább fejlődtek a legújabbkori történelemmel foglalkozó muzeológusaink, izmosodott marxista-leninista tudásuk és műveltségük.

A szovjet és a hazai szakemberek és látogatók különösen dicsérték az újszerű, modern megoldásokat, a mindvégig jól működő elektromos automatikus berendezéseket. A magyar muzeumok kiállítás-technikai szempontból nemzetközi mércével mérve is jól vizsgáztak.

Arra kell törekednünk, hogy az elvégzett munka tanulságait elemezve, tapasztalatait feldolgozva, lendületét megőrizve készüljünk fel a következő két nagy jubileumi feladatra:

1969-ben a Magyar Tanácsköztársaság ötvenedik;

1970-ben a felszabadulás huszonötödik évfordulójára rendezendő központ és megyei kiállítások előkészítésére és megrendezésére.

A JUBILEUMI KIÁLLÍTÁS KÉPZŐMŰVÉSZETI TÁRLATA

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom 50. évfordulójára a Múcsarnokban megrendezett emlékkiállításon önálló helyet kaptak a képzőművészeti alkotások. A kamarakiállítás igényével fellépő szobor és kislasztikai tárlat a Múcsarnok Kamaratermében került bemutatásra.

A kiállítások tapasztalatai hozzásegítenek ahhoz, hogy tisztábban lássuk a képzőművészeti alkotások speciális szerepét a legújabbkori történeti muzeológiában, és lassan eljussunk odáig, hogy bizonyos általános megállapításokat is levonhassunk. Ez a kiállítás ebben a vonatkozásban is sok tanulságot hozott.

A jubileumi kiállítás képzőművészeti kamarakiállításának összeállításában vezérlő eszme a Nagy Októberi Szocialista Forradalom, mint történeti esemény, és az Október eszméjével összefüggő politikai és szellemi fordulat tükröztetése volt. Mint az anyaggyűjtés során kiderült, nagyon kevés olyan mai magyar alkotás van, amely a forradalom eseményeit és történeti menetét ábrázolja, így bár kevésbé konkrétan, de annál szélesebb metszetben, tágabb értelmezésben sikerült az Októberi Forradalom világformáló eszméjét és történelmi küldetését műalkotásokkal érzékeltetni.

E munka folyamán világosodott meg bennem az a tény is, hogy a képzőművészetnek milyen óriási agitációs erőt ad az a sajátos belső tulajdonsága, hogy a néző érzelmére hat, tehát hangulatot kelt. Ez a hangulatébresztés, ha elég mély és meggyőző, világnézetet is képes formálni. Lényegében az a negatív tény, hogy kevés konkrét történeti vonatkozású művészi feldolgozással találkoztam, kényszerített arra, hogy mélyebben, az alkotások önálló erejét kihasználva mutassam be a témát. Így Ünnepeztük képzőművészeti kiállításunkon az Októberi Forradalom 50. évfordulóját Szabó Iván: Forradalmi esztüdjével, vagy Mikus Sándor: Anya gyermekével, Nagy András Békegalambjával, Somogyi József Martinászával, hogy a gondolat illusztrálására néhány példát kiragadjak.

Így vált lényegében a jubileumi kiállítás képzőművészeti tárlata is nem a történeti események illusztrálásává, afféle szobrászi dramatizálásává, hanem magában is megálló, önálló alkotássá.

A kiállításon a rendelkezésre álló Kamaraterem kicsiny terjedelme volt a mérce, ami az anyaggyűjtésnek határt szabott.

A Kamarateremben két szobor alkotta a kiállítás tartalmi gyűjtőpontját: Mikus Sándor Leninje 1 méteres álló alakjában, és ugyancsak a mestertől származó Marx-Engels kétalakos kompozíció. Az egy nézetre komponált, egymás mellett álló két alakot, az azonos magasságu Marx-Engelset olyan bájos kedvességgel jellemzi Mikus Sándor, mintha egy népmeséből léptek volna elő. A két szoborműhöz igazodott a többi mondanivaló is: a munkás, a paraszt, a munka, a béke, a háboru elleni tiltakozás egy-egy műben megvalósult eszméje. Az említett tartalmi gyűjtőpontok egyben a kiállítás együttesének fontos kompozíciós fókuszai is lettek.

A viszonylag kisméretű /átlag 30-60 cm magas/ szobrok - amelyeknek elhelyezése nagyjából követte a falsíkokat - minden szélsőlyt, a kompozíciós vonalas és tömegek izgatott játékát mellőzve nyugalmat és kiegyensúlyozott rendet árasztottak. Cél szerint a témához illő nyugodt formálás és harmóniára való törekvés jellemezte a kiállítást. A kiállító terem belső terét is csak néhány hasonlóan kis és közepes méretű szobor térbe állításával bontottuk meg. Így került térbe és vált körüljárhatóvá az említett Marx-Engels és Lenin-szobor.

A kiállítás együtteséből néhány művet külön is szeretnénk kiemelni. Közvetlenül 1917-es témát dolgozott fel Szabó Iván, már korábban ismert nagyméretű művében, a 60x250 cm nagyságu lovasmenetet ábrázoló Magyarok a Vörös Hadseregben című, klasszikusan mintázott domborművén. A gondos alakrajz, a vágózó lótestek természetű ábrázolása mégis sajátos dekorativitást eredményezett. Laborczy Ferenc realista, de a kifejezés érdekében a kompozíciós vonalakat hangsúlyozó ülő Munkás-a magabiztos nyugalmaival hat.

Külön említést érdemelnek Nagy Sándor magával ragadó, mindent leigázni tudó őserőt árasztó munkái. Kiállításunkra örömmel választottuk ki az oeuvrejében sajnos szokatlan témájú Kohász című szobrát. Nagy Sándor gondolatai mindig csak kőbe valók, mégis az anyag megmunkálása eléggé naiv - ami ebben a művében is kifejeződik - sőt sokak szerint kezdetleges is, de ezt mégsem irom művészete kárára, hiszen a további felületi megmunkálásokkal elvenné azt az őseredeti zamatot, ami csak az ő munkáit jellemzi.

Kissé formalistának tűnhet Csontos László: Munka ábrázolása, de mint térplasztika, izgalmas megoldásu a hosszú nyelvű fogók és fogaskerekék téri összekapcsolása emberekkel. Mint ilyen, sikerült nagyméretű alumínium kompozíció terve lehet.

A pozitív és negatív formák jó aránya jellemzi Andrássy Kurta János: Olvasó munkás című bronzszobrát.

A kiállításon különösen ki akartuk emelni a béke gondolatát. Ezt fejezte ki Andrássy Kurta János: Békevágy című, galambot tartó nyulánk testű ruhátlan férfi alakjában, és áttételesen, a nézőt önálló asszociációkra késztetően Kalló Viktor: Anyaság és Mikus Sándor: Anya gyermekével ülő szoborkompozícióiban. De sugallta Szabó Iván fából kifaragott, könnyed mozdulatu szinte allegorikus női figurákat megjelenítő domborműve, a népi fafaragás reminiszenciáit őrző: A fény felé is.

A kiállítás hangulatát igen szerencsésen befolyásolta és a kisméretű szobrok adta összképbe is jól beleillett Domanovszky Endre: Halászhaj című gobelinje. A zöldes alapszínen a rótbarna halászhaj érett kompozícióban jelennek meg. A Halászhaj mértéktartó, tudatosan lefogott színeivel jól harmonizáltak a mester Család című, kisebb méretű gobelinjének erőteljes és határozott színei.

A Picasso óta a művészetben annyira meghonosodott a galamb, mint a béke szimbolikus alakja, ezen a kiállításon Nagy András nemiesen egyszerű fehérmárvány Béke szobrával szerepelt. Nagy András munkásságát általában, akárcsak ezt a galamb-figurát is, a végsőig való leegyszerűsítés, az ábrázolt jelenség vagy tárgy minden fizikai esetlegességétől mentes lényegének kikeresése, azoknak a szükséges és elégséges összetevőknek - hogy matematikai kifejezéssel éljek - a szobrászi alakba öntése jellemzi, amelyből mégis, minden egyszerűsége ellenére is, lírai vallomás születik. Nagy András galambját formai tisztasága, amit a hibátlanul szép fehér márvány anyaga is fokozottan hangsúlyozott, a kiállítás egyik legértékesebb szobrává avatta.

A békegondolat mellett a Vietnami agresszió elleni tiltakozás is kifejeződött az Októberi Forradalmat köszöntő emlékkiállításon. Ezt szimbolizálta Farkas Aladár: Átkelés a hidon című bronz kompozíciója. Az ősi keleti népművészet elefántcsont és fafaragási hagyományait jól ismeri Farkas Aladár, aki az európai szobrászatban

iskolázott szem számára furcsa nagy méretben különösen szokatlan szoborformát alakított ki. Az enyhén ívelődő alapon eszközöket, terheket cipelő, egysoros, keskeny és hosszú embervonulatot ábrázolt, akik a képzeletbeli hidpillérek között véget nem érő sorban menételnek.

A Múcsarnok aulájában került feállításra Nagy András közel két méter magas süttői vörösmárványból kifaragott domborműves oszlopa: Világ proletárjai egyesüljenek. A márványoszlop négy oldalát szabálytalanul elhelyezett és pozitívban kifaragott éneklő fejek szőnyegszerűen borítják be. A valóban érdekes ötletből megszületett domborműves oszlop művészi megoldása ellen csupán az a kifogás merülhet fel, hogy az oszlopforma lábazata teljesen tagolatlan és így befejezetlennek hat. Alkotójának érdemes lenne elgondolkodnia ezen, hisz egyszerűen feliratos megoldással már kerek élménnyé formálhatná ezt a tömegében is impozáns szoborművet.

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom 50. évfordulójának tiszteletére megrendezett képzőművészeti kamarakiállítás anyagáról és a művek összeállításának gondjáról ezzel a vázlatos ismertetéssel és e néhány kritikai észrevétellel szerettem volna beszámolni.

A kiállított művek jegyzéke

Szobrok

1. Andrássy Kurta János	Olvasó munkás
2. Andrássy Kurta János	Béke
3. Antal Károly	1917 október
4. Buza Barna	Felderítő
5. Csontos László	Munka /kompozíció/
6. Csontos László	Partizán
7. Csontos László	Szoborterv
8. Farkas Aladár	Önmagába harapó
9. Farkas Aladár	Átkelés a hidon
10. Herczeg Klára	Kecskeméti emlékmű terv
11. Kalló Viktor	Anyaság
12. Kerényi Jenő	Felvonulók
13. Kiss István	Tanácskoztársasági emlékmű terv
14. Kiss Nagy András	Család
15. Laborcz Ferenc	Életvágy
16. Laborcz Ferenc	Munkás
17. Marton László	Felszabadulás

18. Mikus Sándor	Lenin
19. Mikus Sándor	Marx-Engels
20. Mikus Sándor	Kigyóölő
21. Mikus Sándor	Anya gyermekével
22. Nagy András	Békegalamb
23. Nagy András	Világ proletárjai egyesüljetek
24. Nagy Sándor	Parasztfej
25. Nagy Sándor	Kohász
26. Pál Mihály	50 év ünnepe
27. Somogyi József	Martinász
28. Szabó Iván	Forradalmi etüd
29. Szabó Iván	Magyarok a Vörös Hadseregben
30. Szabó Iván	Kiáltó
31. Szabó Iván	A fény felé
32. Szabó Iván	Szerelő

Gobelinek

1. Domanovszky Endre	Halászhok
2. Domanovszky Endre	Család

MAGYAR MUNKÁSMOZGALMI EMLÉKEK SZIMFEROPOLBAN

A Krim félsziget regényes vidéke nemcsak természeti látnivalóival, különleges földrajzi helyzetével tűnik ki a szovjet délvidéken, de történelmi emlékekben is gazdag földje sok harc és hősi küzdelem színtere volt. Elég csak századunkra gondolni amelynek első felében két ízben is - a polgárháború végén, majd a második világháború alatt - harc dúlt a tájat. A nagy idők eseményeinek számos emléke nyomon követhető a Krimben. Számunkra szintén gazdag történelmi forrás a Krim vidéke.

Moszkvában vagy bárhol másutt járjuk a szovjet muzeumokat, a magyar munkásmozgalom kiemelkedő alakjainak képeivel biztosan találkozunk. A magyar internacionalisták petrográdi tankegységének vagy valamelyik lovasalakulatának fényképe egy kiállításról sem hiányzik. Ugyanígy ott van minden kiállításon Kun Béla, Münnich Ferenc, Szamuely Tibor, Wiedermann, Ligeti és Zalka arcképe is. A szovjet muzeumok gondosan őrzik a proletárinternacionalizmus magyar harcosságainak emlékét.

Nem véletlen tehát, hogy a déli részekben is lépten-nyomon találkozunk hazánk fiainak kegyelettel és szeretettel őrzött emlékével. Érdekes ez azért is, mert nem elsősorban a Krimben és a déli részekben voltak a magyar hadifoglyok és a belőlük toborzott internacionalisták legjelentősebb csoportjai. Mint közsímert, a magyarok főleg Szibéria hadifoglytáborosaiban éltek, s a szovjet állam megvédésében is nagyrészt a keleti vidékeken vettek részt egységeink. Az európai területeken csak kisebb számban harcoltak honfitársaink. A Fekete Gyula vezette internacionalista ezred, amelynek jórészt volt román hadifoglyok voltak a katonái, a déli részekben küzdött. Az odesszai helytörténelmi muzeumban az internacionalisták anyagain kívül a későbbi időkből is őriznek számunkra becses emléket, melyek Balázs Béla nevéhez fűződnek. Őt mint az odesszai filmgyártás uttörőjét tartják számon.

A Krimhez közeledve "Herszon vidékén" is vannak magyar emlékek. A magyar muzeológus számára nagy élményt a szimferopoli Kun-

emlékek jelentik. Kevesen tudják - még Moszkvában sem közismert - hogy itt Kun Béla Emlékmúzeum van. A városban azon a házban, ahol dolgozott, emléktábla őrzi a nevét, a levéltárban jegyzőkönyvek, plakátok tanuskodnak ottani munkájáról, s a szimferopoli helytörténeti múzeumban is teret szenteltek emlékének megőrzésére.

Az eseményeket most már sorjában véve: Kun Béla 1920 végén Frunze mellett tagja volt a Déli Front forradalmi haditanácsának, amely összefogta és irányította a Krim megtisztítását az ellenforradalmároktól, Vrangel kiűzése után a bizottsági munkáját folytatva maradt Szimferopolban, mint a szovjethatalom Krim-félszigeti megszervezésének egyik irányítója. Életének ez egy rövid, de nagyon fontos szakasza. A szimferopoli levéltárban őrzött dokumentumok tanúsága szerint minden jelentősebb kérdésben állást foglalt, s a tapasztalt kommunista nagy tekintélynek örvendett a krimi szovjet többi tagjai előtt.

Frunze 1920 decemberében az Izvesztijában írt cikkében tragikus képet festett a Krim helyzetéről. Elmondta, hogy a táj híres gyümölcsöskertjei, szőlői szinte teljesen kipusztultak. Nagyon nehezen indult meg az élet a mezőgazdaság más területein is. Alapvető élelmi cikkek hiányoztak. A helyi üzemek szinte működésképtelen állapotban voltak, nem volt fűtőanyag, a kereskedelmi hálózat szétszűllött, a kulturális intézmények megszűntek létezni. A szovjethatalom berendezkedését a Krimben megnehezítette az is, hogy Oroszország központi területeiről - Lenin megállapítása szerint - mintegy 300.000 volt tőkés, fehér tiszt és reakciós értelmiségi jött itt össze, olyanok, akiknek nem sikerült a határon átjutniok. Ezek bázisát képezték az ellenforradalmi szabotázsnek, kémkedésnek a szovjet állam elleni agitációnak. Ehhez még hozzájárultak a széttvert Vrangel-hadsereg bujdosó egységei, melyek bandákba szerveződve gyilkoltak és fosztogattak. A mai szovjet történetírás Kun Béla kiemelkedő érdemének is tekinti e káosz gyors felszámolását, az ellenforradalmi erők felderítését. A forradalmi haditanács - a Krimrevkom - működésének másik fontos területe a gazdasági élet helyreállítása volt. Elsősorban az üzemek működéséhez elengedhetetlenül szükséges tüzelőanyagokat igyekeztek biztosítani. Másik fontos területe volt munkájuknak a híres szanatórium talpraállítása Jaltában, Alupóban, Alustában és másutt is. A polgárháború beteg és súlyosan sebesült vöröskatonáinak nagy szüksége volt a gyors felépülésre.

A Krim történetét taglaló kiadványok aláhuzzák Kun Béla munkásságának ezt a részét, melyet a szovjet szervek létrehozására fordított. Ottléte alatt persze nemcsak Szimferopolban élt, bejárta az egész Krim félszigetet, számos előadást tartott, Szevasztopolban és Jaltában is.

Külön tanulmányt jelenthet annak felmérése, miként érvényesültek ottani tevékenységében a Magyar Tanácsköztársaság időszakában nyert tapasztalatai. Nyilvánvalóan nem lenne helyes túlértékelni működését, de a jelenleginél nagyobb figyelmet érdemelne. Landler Jenő a 20-as évek közepén időtállóan fogalmazta meg e korszak igazi értékét történetírásunk számára akkor, amikor a magyar munkásmozgalomtörténet szerves részének tekintette mindazt, amit a Nagy Októberi Szocialista Forradalomban, majd a polgárháboruban a magyarok az orosz forradalomért véghezvittek. Ebben az értelemben tanulságként vonható le, hogy a szovjet muzeumokban sokkal több dokumentáció van kiállítva a magyar internacionalistákról, mint nálunk, saját hazájukban. A központi munkásmozgalmi kiállítás megnyitásáig is sokat tehetnek ezen a téren a Magyar Munkásmozgalmi Múzeum időszaki és vándorkiállításai, valamint a vidéki muzeumok. Reméljük, hogy a jövőben a magyar muzeumok még előbbre lépnek, s a meglévő kiállításokat gazdagítva további teret adnak a magyar internacionalisták történetének.

Azt lehetne hinni, hogy a szimferopoli levéltár gazdag anyagát a helybeli muzeológus kollégák elégnék tekintették állandó kiállításuk megrendezésekor. A valóságban erről szó sincs, hanem éppen ellenkezőleg, ezt csak bázisként használták fel gyűjtőmunkájukban. Az iratokban szereplő nevek alapján végigjárták a 20-as évek még sorainkban élő helyi vezetőit. Páratlanul érdekes és értékes tárgyakra leltek. Kun Béla 1920. decemberében Moszkvába távoztakor holmijainak egy részét egyik ottani barátjánál hagyta, majd neki is ajándékozta őket. A család életének számos viszontagsága, a háború nehéz évei között sem vált meg a számukra becses emlékektől, s azt hiánytalanul megőrizte. Bizalmuk Kun Bélában akkor is megmaradt, amikor eljárás indult ellene, s halálhíre után sem igyekeztek megszabadulni a náluk lévő tárgytól. A múzeum igazgatóhelyettese - Kocsetov Ivan Mihajlovics - elmesélte, hogy az iratok

alapján bukkantak a családra. Ma a muzeum első emeletén a Nagy Októberi Szocialista Forradalom és az azt követő időszak termében egy önálló falrészben látható Kun Béla sok használati tárgya, borkabátja, néhány noteszlap az ő kezeirásával. Érdekesek az igazolványok és a korabeli fényképek is.

Felemelő érzés volt látni Kun Béla személyének hangsúlyozott megbecsülését. Ez a muzeum tulajdonképpen egy régi intézmény, de a korábbi gyűjteményei a német megszállás idején elpusztultak. Gazdag régészeti és helytörténeti anyaga vandál pusztítás, értékes néprajzi gyűjteménye szakértő tolvajlás áldozata lett. E déli részekben, Moldovában és Ukrajnában egyaránt, a muzeumi gyűjteményeket a megszállók tervezetten fosztogatták. S így, mint a vidék sok más muzeumát, a szimferopolit is újból kellett szervezni. Ez sikerült. Természettudományi gyűjteményei és kiállításai gazdagabbak, mint korábban, a Krimről szóló könyvek gyűjteményét, a Tavricát /kb. 50.000 kötet/ sikerült rekonstruálni. Régészeti tára, történeti kiállításai is érdekesek, mert a Szovjetunió más területén megmaradt gyűjteményekből sok eredeti tárgyat adtak át ide.

A helytörténeti Muzeumtól rövid sétányira áll a Pedagógiai Főiskola régi épülete, amelyben Kun Béla dolgozott. Domborművű emléktábla őrzi emlékét ezen a házon.

Innen már nagyobb utat kell megtenni a Kun Béla Muzeumig. Ez az elvezetés nem egészen szabályos, de azt hiszem ez esetben a szándék a döntő. A Krim félsziget egyik legnagyobb hőserőművének lakótelepe Szimferopol szélén fekszik. Az itteni iskola történelem szakköre hozta létre majd egy éve ezt az állandónak szánt kiállítást. A szakkör vezetőtanára igen jó érzékkel irányította diákjainak érdeklődését olyan téma felé, amelynek a helyi lakosság között hagyománya van, és amely nemcsak az iskolában, hanem annál nagyobb körben is a proletárinternacionalizmusra, a szocialista hazaszereztetire is nevel. Lényegében az 5 szavait idéztem a fentiekben, csak annyit tennék még hozzá, hogy agitáció, politikai tisztánlátása, jó történészifelkészültsége jelentette a valódi alapját a Kun muzeum létrejöttének.

A muzeum táblája az iskola bejáratán van elhelyezve, maga a kiállítás a földszinti hallban van. Nem válik dicsőségünkre viszonylag kevés anyaga, de ezen gyorsan és hatékonyan segíteni le-

het. Őszintén szólva engem kissé meglepett a néhány részletében túl-túl egyszerű kiállítás, hiszen muzeumunk már eddig is küldött dokumentációt a részükre. Mint később kiderült, ezek nem értek el hozzájuk, az újságok és a televízióállomások archivumai gazdagodtak a kiküldött filmekkel és dokumentumokkal.

A terem kb. 10x8 m alapterületű. Nyolc ajtó és négy ablakosztja meg falait. A fennmaradó területen 14 kisebb-nagyobb tablót helyeztek el. Ezeknek fele Kun Béla ifjúkorát, hadifogságbeli éveit, a Magyar Tanácsköztársaság időszakát, az ellenforradalom uralomra kerülését mutatja be. Itt megszakítom kissé a felsorolást, mert az említett tablókon ismert fényképek voltak, viszont a továbbiakban nagy számban ismeretlen képek és dokumentumok sorakoztak, amelyek Kun Béla 1920-1930 közötti tevékenységéről szóltak. A kiállítás befejező része a negyedik falon a mai szocialista Magyarországgal foglalkozik. Ez utóbbit, valamint a bevezető részt, gazdagítani kellene.

Külön élmény a muzeum "archívuma". A szovjet sajtóban rendszeresen felhívásokat közölnek le, Kun Bélára vonatkozó emlékeket és visszaemlékezéseket kérnek. A legérdekesebbek a még élő magyar és más nemzetiségű egykori internacionalisták, vörösgárdisták levelei, melyeket a kis kollektívának írnak. Ezek részben visszaemlékezések, részben beszámolók mai életükről, valamint a polgárháborúval különösképpen Kun Bélával kapcsolatos emlékeikről. Jó lenne, ha e levelek, visszaemlékezések másolatai valamelyik magyar archívumba, leginkább talán a Párttörténeti Intézetbe eljutnának.

Tervük szerint a kiállítást, amennyiben további dokumentációt kapnának, szeparáltabb, önálló teremben helyezik el. Először saját céljukra szánták, de ma már az összes Krim-félszigeti iskola látogatja muzeumukat. Elmesélték, hogy növekszik az ide látogató felnőttek száma, s ahogy a híre terjed, a vidéken nyaraló turisták is kezdik felkeresni. A muzeum megszervezéséért, a kiállítás megrendezéséért, vezetőtanárunk és a lelkes kollektíva őszinte elismerést érdemel.

Számunkra is őszinte öröm az a tudat, hogy Kun Béla emlékét híven őrzik azon a vidéken, melyről ő jelentette a VIII. szovjet-kongresszusnak 1920 decemberében: a fehérgárdistákat kiverték a Krimból. "A Krim vörös lett!"

dr. Szakács Margit:

"NŐK A MAGYAR MUNKÁSMOZGALOMBAN"

Az 1966. évi Muzeumi Hónap keretében fenti cím alatt rendezte első kiállítását a Magyar Munkásmozgalmi Múzeum. A 15 tablóból álló, modern kivitelezésű vándorkiállítás gazdag képanyaggal mutatta be a magyar munkásmozgalom női részvevőinek küzdelmes útját. A témaválasztással egyrészt a figyelmet kívántuk felhívni a nőmunkásság tevékenységének jelentőségére és egyben a téma további kutatásának fontosságára, másrészt a régi harcok dokumentum-, kép- és tárgyi emlékeinek gyűjtésére. A téma feldolgozatlansága, de a kiállítás szűk keretei sem tették lehetővé, hogy a teljesség igényével lépünk fel. Általában arra törekedtünk, hogy adott korszak - közel egy évszázad - jelentősebb eseményeinek és azok összefüggéseinek bemutatásával illetve a szereplők helyének megjelölésével felvázoljuk a dolgozó asszonyok életének és politikai szerepének alakulását.

A múlt század második felében indította meg harcát a jogtalan, elnyomott nőmunkásság jogainak elismertetéséért. Első, bizonytalan lépéseit követően a század végén indult el a szocialista mozgalomhoz vezető uton. A nőmozgalom jelentős állomásai az 1903-as és az 1905-ös évek, első szervezetének megalakulása, illetve lapjának, a Nőmunkásnak megjelenése és fellépései a kor politikai megmozdulásaiban. Az I. világháború idején a szervezett nőmunkásság a háboruellenes tüntetések sok esetben önálló kezdeményezőjeként lépett fel. A Tanácsköztársaság alatt, mint egyenjogú polgárok, a dolgozó asszonyok az új rend aktív támogatóiként tűnnek ki. Sokan közülük fontos posztokon állva segítik a proletariátus hatalmát. A két világháború közötti időszak nőmozgalmát kiállításunk hangsúlyozottan tárgyalta. Ez a kor, amely az első női mártírokat adta, olyan áldozatkészséget követelt a munkásosztály érdekeiért, a szocialista jövőért küzdő nőaktívától, amelyre csak a legbátorbabak vállalkozhattak. S számuk mégis növekedett. Asszonyaink legjobbjai a munkásosztály soraiban harcoltak a fasiszmus ellen. A II. világháború idején a szervezett munkásság méltó küzdőtársaiként

vitak ki helyet maguknak azok az asszonyok és leányok, akiknek emlékét idézték a tablók képei. A befejező rész a felszabadulás utáni két évtized nőmozgalmának vázlatos összefoglalását adták. A felszabadult ország társadalmi, gazdasági és kulturális életében elfoglalt helyét és szerepét dokumentáló képek és statisztikák egyben a ma asszonyaira váró új feladatokat is jelezték.

A kiállítást a Pesterzsébeti Vasas Művelődési Házban Aranyosi Magda, a Párttörténeti Intézet tudományos munkatársa nyitotta meg, aki maga is aktív résztvevője volt a szocialista nőmozgalomnak és meleg szavakkal ecsetelte a harcoló kortársnők nehéz életutját.

Vándorkiállításunk ezután a peremkerületek jobbára nőket foglalkoztató üzeimeiben került felállításra. Soroksáron a Táncsics Művelődési Házban, Pesterzsébeten a Fésüsfontóban, a Csepeli Posztógyárban, a Lőrinci Fontóban és a Lóden Posztógyárban, majd az orvos szakszervezet, a BM Tisztiház, a II. kerületi Nőtanács és végül a Ganz Villamossági Gyár mutatta be dolgozóinak. Az egyes helyeken 2-4 hétig álló kiállítást mintegy 7-8000 látogató tekintette meg. A további érdeklődésnek sajnos nem tudtunk eleget tenni, mert a kiállítást technikai okokból le kellett bontani. Látogatottsága, valamint a kiállítást igénylő üzemek száma így is mutatja a kiállítás sikerét, és nem utolsósorban a vendégkönyv bejegyzései, amelyek a mai nők és a mai ifjúság nevelésében betöltött szerepét emelték ki.

-o-o-o-

BUDAPESTI NYOMDÁK A XIX. SZÁZADBAN

A Nyomdaipari Tröszt vezérigazgatójának, Haiman Györgynek megnyitó szavai után, 1967. augusztus 27-én, az érdeklődők is tanulni lehettek egy érdekes és több vonatkozásban uttörő jellegű vállalkozás eredményének. Az eredmények pedig kézzelfoghatóan önmagukért beszélnek a Budapesti Történeti Múzeum Kiscelli Múzeumban megnyitott "Budapesti nyomdák a XIX. században" c. kiállításon. Az egész kiállítás két termet foglal el, s a látogatót nem a kiállított anyag számszerű mennyisége, hanem tartalmi gazdagsága fogja meg elsősorban. Ez a kiállítás jó példa arra, hogy viszonylag kis számú anyaggal is sokat lehet mondani, ha a kiállításra kerülő anyagot sokrétűen válogattuk. A "Budapesti nyomdák a XIX. században" c. kiállítás sikerét azonban még egy tényező befolyásolja döntően: a koncepciózus, jól áttekinthető rendezés.

A kiállítás indító szövege mértéktartó rövidséggel utal arra, hogy "A XIX. század első felében a pest-budai nyomdaipar jelentős szerepet játszott abban a politikai és kulturális küzdelemben, amelynek célja az ország függetlenségének kivívása és a polgári fejlődés biztosítása volt", s hogy a század végére a könyvnyomtatás már modern nagyüzemi keretek között folyt. A modern nagyüzem létrehozta a maga nyomdaipari proletariátusát, majd szervezett munkásságát, a budapesti nyomdaipari munkások pedig mindig az első vonalban küzdöttek a munkásság érdekeiért.

Ez a gondolatsor lényegében megjelöli az egész kiállítás tematikájának vezérfonalát: bemutatni azt az utat, amelyet a céhes kezelethez a modern, nagy kapacitással és óriási munkálétszámmal dolgozó nagyüzemig megtett a nyomdaipar. A célkitűzés már eleve meghatározza, hogy nem egyszerű technikátörténeti kiállításról van szó, hanem a tematikus egységen belüli komplexitás érvényesítésével sokkal szélesebb skálát rajzol meg.

Egyrészt a kiállításon megismerkedhetünk a három fő nyomdaipari sokszorosító eljárással: a Gutenberg János találmányaként nyilvántartott magasnyomási eljárással, a Senefelder Alajos által a

XVIII. század legvégén feltalált síknyomással, valamint a Karel Klic nevéhez fűződő legfiatalabb nyomóeljárással, a mélynyomással. Ezeket az eljárásokat dokumentálják a kiállított gépek és kéziszereszközök.

A technikai fejlődést szemléltető vonalvezetés azonban nem önmagában jelenik meg, hanem társadalmi valóságban, amennyiben lépten-nyomon találkozunk a technikát alkotó és fejlesztő emberrel, a nyomdaipari munkással. A kiállításon a két legtekintélyesebb nyomda fejlődését kísérik végig a látogatók, az Emich nyomdát és az abból kifejlődött Athenaeum Rt-t, valamint a Landerer - Heckenast nyomdát és utódját, a Franklin Társulatot.

A török kiűzése után az első nyomdát Landerer János Sebestyén alapította 1742-ben. A kiállítás első darabja is erre a nyomdára vonatkozik, a "Nos Maria Theresia..." kezdetű, 1752-ből származó királyi kiváltságlevél, amely a Landerer Nyomda privilégiumait tartalmazza. Ebben az első tárlóban kerül bemutatásra a három nyomdaipari sokszorosító eljárás lényege is, amit a Schmidt József kártyagyárából származó fadúc, Szakmáry J., a budai fehér-sültők cénklevelének solhofeni könyvomólapja, valamint a mélynyomás útját képviselő réz és acélmetszetek lemezei, melyeknek szép példája a kiállításon látható Perlaska D.: "Vendégfogadó a nádorhoz" c. réz- és Fuchsthaller: "Lánchíd" c. acélmetszetének lemeze. Ezzel párhuzamosan a falon Landerer Mihály rézmetszetű arcképének másolatát, valamint a Landerer nyomda 1873-ból származó Hatvani utcai épületének képét láthatjuk. Itt kerül bemutatásra az 1849-ben Pest-Budán található nyomdák területi elrendeződése is. Vasquez 1837-es térképén jelöltékbe az ekkor létező 9 nyomdát. /Egyetemi, Gyurián és Bagó, Landerer és Heckenast, Trattner és Károlyi, Bucsaneky Alajos, Eisenfels Rudolf, Kozma Vazul, Lukács és Társa, Miller Emil nyomdája./

1841-ben jött létre a Landerer és Heckenast nyomda, ugyanis ekkor társult a Landerer nyomda a Heckenast könyvkiadó céhvel. A társulati okirat eredeti példánya a második tárlóban látható az 1848 május-júliusban Pest-Budán megjelent újságokról készült kimutatás mellett. Ez az eredeti dokumentum is értékes sajtótörténeti emlék. A kimutatás egyik bejegyzése a következő: "Az újság címe: Munkások Újsága; Tulajdonos: Tantsics Mihály; Csak a 7-ik

szám nyomattatott itt." A Munkások Ujsága 3000 példányban, Nyolcad-rét papíron az Egyetemi Nyomdában készült. Érdemes megjegyezni - mint az a Kimutatás egy másik bejegyzéséből kiderül, - hogy a hivatalos lap, a Közlöny 6000 példányban jelent meg. A második tárlóban kerül bemutatásra néhány kézi betüöntő és betűszedő szerszám: betüöntő műszer, melyet itt látható formájában közel 400 éven keresztül használtak. Betüöntő kanál, mellyel a folyékony fémeket öntötték a betüöntő műszerbe, valamint a betűszedő sorjázó, csipesz és ár. A szerszámokon kívül láthatjuk a XIX. századból származó, a Gyurián és Bagó nyomdában használt, egy ásatás során előkerült ólom betűket is. A tárlófölött a falon pedig a Közcseudi Bizottmány 1848 március 15-én nyomtatott hirdetménye látható, mely a "polgári örserreg" bővítéséről tájékoztatta, s egyben soraiba hívta az olvasókat. A tárló mellett áll a kiállítás egyik legérdekesebb darabja, a Landerer és Heckenast nyomdából származó 1872-ben gyártott Gutenberg típusu présgép, amelyen a Tizenkét pontot és a Nemzeti Dal-t nyomták. Itt szeretnénk gratulálni a látogatók nevében is a kiállítás rendezőinek a híres présgép üzemeltetéséért, hogy a látogatók kedves emléket vihetnek magukkal: a Nemzeti Dal frissen nyomott példányát. A gratuláció mellett azonban meg kell jegyeznünk, hogy a szabad sajtó első termékeinek eredeti példányát is szívesen láttuk volna a Közcseudi Bizottmány felhívása mellett.

A márciusi forradalom légkörében lehetővé vált, hogy a nyomdaipari munkások régen érlelődő követeléseinek hangot adjanak. A következő tárlóban az öntudatra ébredő munkások kérő- követelő megnyilatkozásainak dokumentumait láthatjuk. Itt szeretnénk utalni a már említett tartalmi gazdagságra. A dokumentumok nem egyszerű szórványemlékek, hanem összefüggő, egy ügyre vonatkozó iratok, ami érdekessé, élményszerűvé teszi a látogató számára a látottakat. Nem érektelen beleolvasni a dokumentumokba. Táncsics lapja, a Munkások Ujsága, melynek fejléce alatt "A kormány az orszáért van, tehát föllötte a nemzet mindenkor intézkedhetik" jelmondat áll. Az 1848. május 7-i számában közli a könyvnyomtató munkások kérvényét, amelyben bérükrendezését sürgetik nem kis öntudattal: "...ki is nyilatkoztatjuk, hogy teljesen egyenlő jogunk van a törvények korlátai között azt követelni, hogy a nyomdatulajdonosok fáradtságunk illő gyűmölcsét adják, mert mi munkások adjuk a sajtó-tulajdonosoknak minden

nyereségüket... Ennél fogva munkabérünknek megjavítását igezságosan kérni, sőt követelni is jogunknak tartjuk..."

A kérés, lévén forradalmi időszak, nem maradt eredmény nélkül. Itt látható a kérvény hatására 1848. május 13-án megkötött első kollektív szerződés, melyben az egyes munkafolyamatokért járó munkabér összegét szabályozták. A nyomdászok azonban nem számítottak a megtorlásra, nem tudták, hogy az a polgári rend, amelyért március 15-én kiálltak, nemcsak a sajtószabadságot jelenti, s hogy az egyenlőség és a jog nem mindig úgy értendő, ahogy azt mondják. Mert a sajtótulajdonosok nem vették jó néven a követelés jogának hangoztatását, s a kollektív szerződés megkötése után a megtorlás eszközéhez folyamodtak. Minderről a következő dokumentumból értesülünk. 1848. május 17-én a következőket írják a minisztériumnak címzett levelükben: "Mi a budai egyetemi nyomdászsegédek sajnálkodva kényszerítettünk újra a minisztériumhoz folyamodni, holott éppen csak a napokban nyertük meg a multkori kérelmünk /ti. a béremelés/ tartalmát... A zonban kérelmünknek igen szomorú vége lőn, mert az egyetemi nyomda faktora, Krüner ur közlünk rögtön hat munkást elbocsátott." A munkások cáfolják a munkahiányt, amire a tulajdonos hivatkozik, mert mint írják, gyakran gránátos katonákat alkalmaznak, mert nem győzik a munkát. Az ügy azonban nem zárult le, s a kiállítás rendezői is gondoltak a látogatók érdeklődésére, mert a következő dokumentum a hat elbocsátott munkás érdekében közbelépő Klauzál Gábor miniszter 1848. május 20-án kelt levele.

A kiállítás további részében az Emcih és Landerer-Heckenast nyomda géptermeit ábrázoló, 1863-ban készült képek láthatók. A néhány év leforgása alatt bekövetkezett változás a képek alapján is jól lemérhető. A géptermekek tágasabbak, több géppel dolgoznak s a gépek mellett feltűnően sok a női munkás. A képek alatt lévő tárlókban pedig nyomóminták, horganylemezre metszett kotta és kottametsző szerszámok láthatók. A technikai fejlődés bemutatása után a következő tárló anyaga megint a nyomdászra tereli a figyelmet. A könyvnyomdászok segélyegyletének megalakítását célzó 1860-62-ből származó dokumentumok láthatók. A nyomdászok kérvényét a helytartótanács elutasítja. Válaszában a polgári szabadság eszméit kifordítva azzal érvel, hogy nem látja biztosítva az önkéntességet, félő, hogy a munkások szabadságát megsértve mindenkit kényszerítenek a belépésre.

A század második felében rohamosan fejlődésnek indul a budapesti nyomdaipar. Alakul az Athenaeum Irodalmi és Nyomdai RT, s 1873-ban jóváhagyják a 800.000 ft alaptőkével alakult Franklin Társulat alapszabályait. Mind az Athenaeum, mind a Franklin új építkezésekbe kezd. Ezeket a bővitéseket is szemléletesen ábrázolja a kiállítás. De nemcsak ez a két nyomda lépett a gyors fejlődés útjára. Térképre vetítve mutatja be a kiállítás az ötvennél nagyobb munkáslétszámmal dolgozó budapesti nyomdák területi elhelyezkedését. A század végén már 19 az ötvennél több munkást foglalkoztató nyomdák száma, s ezek között nem ritka a 300 munkással dolgozó sem. Az 1849-es és a századvégi helyzetet ábrázoló térkép jó összehasonlítási alapot nyújt a fejlődés érzékeltetéséhez. A fejlődés azonban nemcsak számszerű adatokkal mérhető. Az Első Magyar Betűöntő RT gépterméből 1900 körül készült fénykép már modern gépi nagyízümet ábrázol.

A fejlődés másik mércéje a munkás, aki 1848-ban még "a törvények korlátai közt" harcolt a béremelésért, s aki a század végére a törvények korlátait fölrugva bátran nyult a sztrájk fegyveréhez. Az 1890-es években különösen élessé vált a nyomdaipari munkások harca. /Természetesen ezek nem elszigetelt jelenségek, hanem részei a magyarországi munkásság aktív politikai erővé szerveződésének, a munkáspárt megalakulásának./ E harc menetének érdekes, eddig még ismeretlen dokumentumait láthatjuk a kiállításon, s megismerkedhetünk e harcok vezetőjének, Zaka Lajosnak tevékenységével.

Néhány részlet a kiállított dokumentumokból: egy 1889-es rendőri jelentésből: "Bizalmas uton nyert értesülés folytán van szerencsém tisztelettel jelenteni, hogy a budapesti nyomdászok / gépmesterek/ és betűszedők között a munkabérek felemelése és a munkaidő leszállítása tárgyában mozgalom indult meg. Előbb nevezettek ugyanis egy magasabb árszabályt fognak kidolgozni és azt a munkaadók elé terjesztik." Nem sok remény lehetett az új árszabály elfogadtatására, mert néhány nap múlva már erről szól a jelentés, hogy a nyomdászok sztrájkalapot létesítenek. A pénzt, mintegy 60.000 forintot Zaka Lajos és Stein Adolf nevére az Első Hazai Takarékpénztárban helyezték el. A következő dokumentumokból kiderül, nem volt céltalan a sztrájkalap létesítése, mert 1890. október 20-án valóban leálltak a nyomdák: "Van szerencsém tisztelettel jelenteni, hogy

a budapesti könyvnyomdászok, betűszedők, gépmezterek és gépleányok folyó hó 20-án és 27-én mindazon nyomdákban, melyeknek tulajdono -
sai... az új árszabályt el nem fogadták, a munkát beszüntették. A
munkabeszűntetők, akiknek száma mintegy nyolcszázra tehető, a ma-
gyarországi könyvnyomdászok és betűöntők egyletében gyűlekeznek..."
A sztrájk irányítója Zaka Lajos. Zaka Lajosról s fényképe mellé
tett rendőri jelentés az 1894. évi betűszedő sztrájkjal kapcsolat-
ban a következőket mondja: Székesfehérváron született 1851-ben, 1881
óta betűszedő Pesten. A Budapesti Nyomdászegylet elnöke, s Typog-
raphia szerkesztője. "Az 1890-dik évi nagy nyomdász sztrájkot Zaka
Lajos tervezte és szervezte, valamint a folyó évi részleges nyom-
dász sztrájkot is."

Végül kimondja a jelentés az ítélettel is felérő megállapítá-
sát: "Zaka Lajos szocialista". 1848 óta sokat változott a munkások
helyzete. A század végén már a miniszter sem avatkozik holmi elbo-
csátási ügyekbe, és a munkaadók sem elégednek meg ilyen enyhe meg-
torlással. Zaka Lajost sem bocsátották el, hanem mivel "a nyomdász-
szok között izgatott, miért is letartóztatott."

A vezetőt letartóztatták, de ezzel a harc nem szűnt meg. To-
vább is dolgozott a Nyomdász Szakegyesület, melynek dokumentumai
szintén a kiállításon láthatók.

A táblókon és a tárlókban elhelyezett tárgyakon és dokumentu-
mokon kívül a technikai fejlődést elsősorban a bemutatott gépek
szemléltetik. A német rendszerű lehúzóprés, majd a század második
felétől elterjedt Boston tégelysajtó, mely már 500 nyomtatást tett
lehetővé óránként. A tárlóban látható betűöntő műszerhez képest ha-
talmas előrelépés a betűöntő gép, melynek napi teljesítménye 20-
-25.000 betű. A Liberty rendszerű tégelysajtó már autotípiák elő-
állítására is alkalmas. A Typograph sorszedő és öntőgép pedig a
szedés aprólékos munkáját gyorsította meg. A budapesti nyomdagép-
gyártást a Wörner gyár "Tempo" gépe képviseli. Ugyancsak a Wörner
gyárban készült a kiállítás gépsorát záró rotációs gép is, melyen
a Népszavát nyomták, s melynek 50.000 újságnyi kapacitása már nap-
jainkba vezet.

ÉRDEKES SAJTÓTÖRTÉNETI DOKUMENTUMOK
A POSTAI SAJTÓBEMUTATÓKON

Kevesen tudják, hogy a Magyar Posta évek óta, a terjesztésében lévő bel- és külföldi lapokat, több mint 700 félet, sajtókiállításokon mutatja be az ország városaiban.

Eddig 22 kiállítást rendeztünk, amelyeket közel 140 ezer látogató tekintett meg. A kiállításokon mindenütt bemutatjuk a város muzeumban, könyvtárában és az Állami Levéltárban őrzött sajtótörténeti dokumentumokat is.

Igy került a csongrádi sajtókiállításra a VILÁGFORRADALOM c. lap 1920. május 1-i száma. A lapot az oroszországi kommunista párt kormányzósági bizottságának magyar agitációs és sajtópropaganda osztálya adta ki Jekatyerinburgban, a mai Szverdlovszkban.

Ezt a csaknem fél évszázados történelmi dokumentumot több mint háromezer érdeklődő szemlélte meg.

Az ujság kalandos módon került Csongrádra. A szovjetek védelmében hadrakelt magyar önkéntesek egyike: Paróczai Mihály csongrádi kubikus hozta haza ezt a lapot 1922. május 4-én, a legvéresebb horthysta terroruralom éveiben.

Az ujságról azonban csak Paróczai halála után szereztek tudomást Csongrádon. Egész életében senkinek se szólt erről az ujságról. Családjának azonban feltűnt, hogy a sublót aljában gondosan megőrizte és mindenkitől óvta azt a színehagyott ellenzős sapkát, amelyben a Szovjet-Oroszországból hazaérkezett. Gondolták, csak a viszontagságos hazatérés keserves emlékeként őrzi. Halála után a sapkát mégis szétbontották. A bélés ugyan semmit sem rejtetett, de a sapka ellenzőjében gondosan bevarrva megtalálták az elszárgult ujságot.

Paróczai Mihály lánya adta át nemrégén ezt a dokumentumot Palásti Pál muzeumigazgatónak, aki azóta is gondosan őrzi a fél évszázaddal ezelőtti forradalmi harcoknak azt az érdekes emlékét.

A bajai sajtókiállításán egy másik érdekes sajtótörténeti dokumentumot állítottunk ki, melyet a Türr István Muzeumban talál-

tunk. Az ELŐRE c. lap 1921. augusztus 16-i számát, amelyet a Baranya-Bajai Köztársaság napilapjaként adtak ki, de csak ez az egyetlen szám jelenhetett meg.

Érdekessége a benne megjelent KIÁLTVÁNY, amelyet leközlünk:

Polgárok! Munkások! Földmives parasztok!

Törvényt ült a nagyantant főtanácsa a megszállott területek lakossága fölött, és halálra ítélte a föld-, bánya- és gyárak dolgozóit: a polgárságot és a munkásságot.

Elrendelte a megszállott területek kiürítését és Horthy gyilkos hadának bevonulását.

Ennek a halálos ítéletnek a kimondása arra kényszeríti az SHS államot, hogy kivonja innen csapatait. A megszállás demokratikus jóindulatát élvező lakosság a kivonulás esetén védtelenül ki lesz szolgáltatva a Nemzeti Hadsereg legkegyetlenebb megtorló bosszuhadjáratának.

Polgárok! Munkások!

A megszállott területek szerb, magyar és német ajku szabad dolgozó népe a halálos ítéletet nem vette tudomásul, hanem harcba indul szabadságának és életének védelmére. Halálos ítéletére azzal válaszol, hogy a népek önrendelkezési joga alapján saját kezébe vette sorsának intézését! Proklamálta a dolgozó polgárság és munkásság köztársaságát: a BARANYA-BAJAI KÖZTÁRSASÁGOT.

Vegye tudomásul az egész világ, a nagyantant, a kisantant és az SHS állam, hogy a megszállott területek népei nem engedik kivégeztetni magukat. A Baranya-Bajai Köztársaságot az SHS állam és a kisantant védelme alá helyezzük.

Az októberi forradalom demokratikus néptörvényei szellemében sürgősen végrehajtjuk a földosztást, odaadjuk a dolgozó parasztnak a földet.

Népköztársaságunk a demokrácia győzelme és a magyarországi pokolban szenvedők felszabadításának előharcosa.

Önvédelmi harcra szólítjuk köztársaságunk egész népét! Új élet, új szabadság sarjad: Baranya-Baja földjéről indul diadalutjára az új demokrácia!

Üzenjük a magyar szenvedőknek út a szabadulás órája!
ÉLJEN A BARANYA-BAJAI KÖZTÁRSASÁG!
ÉLJEN A DEMOKRÁCIA!

A Baranya-Bajai Köztársaság intézőbizottsága.

A 11-es intéző-bizottság tagjai voltak:

Pock Nándor	Horváth Mihály
Keszeity Ferenc	Ferró József
Bencze József	Brkity György
Maráci Ferenc	Walter József
Trszkity Benő	Aranicki Dragomir
Ösztreicher Sándor	

A Magyar Posta hirlap-propaganda szolgálata a mult emlékeit felkutatásával is a sajtót népszerűsíti.

-o-o-o-

Bogyirka Emil:

HOZZÁSZÓLÁS

FEGYŐ JÁNOS: GONDOLATOK A HELYTÖRTÉNETÍRÁSRÓL
C. CIKKÉHEZ

Örömmel és megelégedéssel vettük tudomásul, hogy a Legújabb-kori Muzeumi Közleményekben megjelent cikk végre a helytörténetírás problémájának lényegére "tapintott". A cikk írójával általában egyetértünk, csupán egyes részletekben nem osztjuk teljesen véleményét. A helytörténet fogalma valóban nagyon kusza szálakból áll, kutatásának módszere még sok kívánnivalót hagy maga után, és nálunk alig van irodalma.

A cikk szerzője igyekezett azt bizonyítani, hogy a helytörténet nemcsak egy város vagy falu története lehet, hanem több várost "...vagy több falut magában foglaló gazdasági egység történetét feldolgozó munkákat is a helytörténet sorában tartunk nyilván." A kérdés nem ilyen egyszerű. Ha elfogadjuk a várostörténet külön fogalmát, akkor bizonyos esetekben a helytörténet lehet szűkebb értelmű is. Abban az esetben, ha pl. Budapest történetét tárgyaljuk a kiegyezés korában, a mű foglalkozhat olyan fejezetekkel is /művészet, ipartörténet, néprajz/, amelyek egy önálló tudományághoz tartoznak, és nem megszokott fejezetei az egyéb, egy gazdasági egység történetét feldolgozó helytörténeti munkának. Egyrészt azért, mert ezek nem tapinthatók ki, de főleg azért, mert a helytörténeti kutatás során az említett fejezeteket nem kutatjuk, vagy nem tartjuk az illető gazdasági egység részének. Legalábbis az eddig nálunk megjelent helytörténeti munkák ezt mutatják.

Véleményünk szerint a helytörténet fogalmának ilyen mérvű tagítása esetleg oda vezet, hogy nem lesz értelme, megfoghatatlanná válik. A helytörténet ilyen komplexitásával az ország egészének történetébe torkollunk, és ezzel nem jutunk tovább, mint oda, hogy az illető gazdasági egység az ország történetének "kicsinyített" mása.

Éppen ezért, véleményünk szerint a helytörténetnek minél részletesebb problémákkal kell foglalkoznia, és kiemelnie ennek a

helynek a jellegét, még akkor is, ha ez a történeti események folyamán az ország történetének fejlődésével, irányával éppen ellentétes. Inkább hajlunk arra, hogy a város- és falutörténet legyen a fogalom tágabb, és egy kerület, egy ház, egy esemény története a szűkebb értelmezése.

"Ha végig visszük azt a gondolatmenetet, hogy a helytörténet, történeti hely, vagy helyek gazdasági, illetve közigazgatási komplexumának életében végbement gazdasági és társadalmi változásokat vizsgálja; - írja a cikkíró - akkor végülis oda jutunk, hogy a helytörténet legtágabb értelmezésében összemosódik az országos történettel. Ez azonban nem mond ellent eddigi fejtegetéseinknek, hiszen a helytörténet szerves része az országos történetnek, és ezt a kérdést is mint a rész és egész dialektikus egységét kell kezelnünk." Nem mond ellent valóban, de az egybeesés végső fokon és mint eredmény valósul meg, az ehhez vezető út és főleg a kutatás elemei mások is lehetnek, mint az ország történetének kutatása esetében. Mire gondolunk? Elsősorban arra, hogy nem minden esetben ugyanazok az események, és ugyanazon időben mozdítják előre vagy hátra a hely és az ország fejlődését. Nem biztos, hogy pl. a kiegészítés ténye és dátuma fordulatot jelentett egy-egy falu, város, vagy gazdasági közigazgatási egység életében, mint ahogy az ország életében igen. Lehet, hogy az azt megelőző évben egy tűzvész, árvíz vagy telepítés annyira megváltoztatta a hely arculatát, hogy történetének feldolgozása folyamán a korszakolást ennek megfelelően ajánlatos végezni. Tapasztalatból tudjuk, hogy a helytörténet kutatása során inkább ezek a döntő tényezők, a fordulópontok. Budapest történetében fontosabb dátum az 1838-as pest-budai árvíz, az 1873-as egyesítés mint pl. az 1867-es kiegészítés. Természetesen vannak események /1848-as szabadságharc, felszabadulás/, amelyek jelentősége nem halványul el a helytörténet kutatásának során sem.

Az az érzésünk, hogy az eddig elkészült helytörténeti munkák többségében a helyi sajátosságok azért "igazodtak" az országos történethez, mert azok a dedukciós és nem az indukció módszerével készültek, mert ismeretes volt az esemény /tétel/ országos viszonylatban, és ehhez kerestek helyi bizonyítékokat. Ha viszont a helyet, valóban mint egységet tekintjük, és az országos esemény

"bűvkörétől" de csak attól elvonatkoztatva mérlegeljük annak jelentőségét, akkor egy sajátos, vagy lehet, hogy az országoshoz hasonló, de mindenképpen hű képet kapunk.

Felvetjük azt a kérdést is, hogy vajon nem lenne-e hasznos külföldön is tanulmányozni a németeknél és a románoknál néhány évtizedes hagyományokkal és bővebb irodalommal is rendelkező helytörténeti és honismereti munkákat. Bár ez említett munkák szemlélete néhol kifogásolható, a bennük lévő ötletek, kérdések gazdagsága helyes és korszerű szemlélettel párosítva igen gyümölcsözőek lennének számunkra.

-o-o-o-

H I R E K

A Szovjetunió Legfelső Tanácsának Elnöksége a Nagy Októberi Szocialista Forradalom 50. évfordulója alkalmából a Moszkvai Állami Forradalmi Muzeumot Lenin-renddel tüntette ki.

A szakmai továbbképzési program keretében országos értekezlet volt 1968. április 11-12-én Budapesten, a következő nappal:

1. Az 1918-19-es évfordulók muzeumirendezvényeinek tartalmi, formai kérdései. Előadta Dr. Liptai Ervin alezredes, a Hadtörténeti Intézet parancsnoka.

2. A jubileumi kiállítások művészi tervezésének és technikai kivitelezésének módszerei. Előadta Dr. Boreczky László, a Központi Muzeum Igazgatóság művészeti vezetője.

3. Az 1918-as polgári demokratikus forradalom, a Kommunisták Magyarországi Pártja megalakulásának és a Magyar Tanácsköztársaság története kutatásának új eredményei. Előadta Hajdu Tibor, a MSZMP KB Párttörténeti Intézetének tudományos főmunkatársa.

TARTALOMJEGYZÉK

Gál László	A Mintakészítő Szakegylet megalakulása	3
Nagy Dezső	A munkásszinjatszás hagyományai	38
dr. Ujlaki Péter	A községi földigénylő bizottságok munkássága Fejér megyében	62
Gyórfy Sándor	A Nagy Októberi Szocialista Forradalom 50. évfordulójára rendezett muzeumi emlékkiállításokról	77
Soós Klára	A jubileumi kiállítás képzőművészeti tárlata	94
dr. Gerelyes Ede	Magyar munkásmozgalmi emlékek Szimferopolban	99
dr. Szakács Margit	"Nők a magyar munkásmozgalomban"	104
Fegyő János	Budapesti nyomdák a XIX. században	106
Ugróczky Mihály	Érdekes sajtótörténeti dokumentumok a postai sajtóbemutatókon	112
Bogyirka Emil	Hozzászólás Fegyő János: Gondolatok a helytörténetirásról c. cikkéhez	115
	Hírek	118

Kiadja a Népművelési Propaganda Iroda
F.k.: Nemes Iván igazgató
Készült a N.P.I. sokszorosítójában 68, 1448 - Budapest
F.v.: Fehérvári Tibor
Megjelent: 450 példányban Terjedelem: 7,5 A/5 iv

MAVYAS
KUDCMANYOS, LEANTHOS
KONVET

5 - Fl

19